

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

MUHBİR GAZETESİNİN
SİSTEMATİK TAHLİLİ

42571

YÜKSEK LİSANS TEZİ

A. Mecit CANATAK

VAN-1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**MUHBİR GAZETESİNİN
SİSTEMATİK TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

A. Mecit CANATAK

VAN-1995

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**MUHBİR GAZETESİNİN
SİSTEMATİK TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK**

**Hazırlayan
A. Mecit CANATAK**

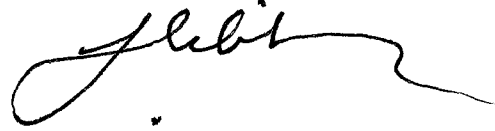
VAN-1995

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

MUHBİR GAZETESİNİN
SİSTEMATİK TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK
Başkan

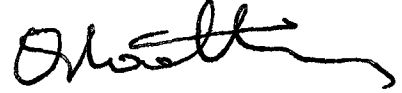

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ŞENLER

Üye

Yrd. Doç. Dr. Alim KANACA

VAN-1995

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I	
KISALTMALAR.....	III	
GİRİŞ - MUHBİR		
1. GAZETENİN ÇIKARILIŞI VE YAYIN POLİTİKASI.....	1	
2. GAZETENİN ŞEKLİ ÖZELLİKLERİ.....	3	
3. MUHBİR'İN MEVCUT SAYILARI VE TARİHLERİ.....	4	
4. GAZETENİN YAYIN KADROSU.....	6	
A- ALİ SUAVÎ.....	7	
B- CHARLES WELLS.....	8	
5. MUHBİR'İN YAYINLANDIĞI DÖNEMİN SİYASÎ VE SOSYAL TABLOSU.....	9	
6. MUHBİR'İN YAYINLANDIĞI DÖNEME KADAR TÜRK GAZETECİLİĞİ.....	10	
I. BÖLÜM		
MUHBİR'İN MUHTEVASI.....		15
1. SİYASÎ REJİM VE OSMANLI İDARESİNİN DURUMU İLE İLGİLİ MESELELER.....	15	
A- VÜKELÂNIN DOKUNULMAZLIĞI.....	15	
B- GENEL OLARAK DEVLET MEMURLARI İLE İLGİLİ MESELELER.....	16	
C- GAZETENİN ÖNERDİĞİ REFORMLAR.....	18	
2. EKONOMİK MESELELER.....	20	
A- MALİYENİN DURUMU.....	20	
B- OSMANLI DEVLETİNİN İÇ VE DIŞ BORÇLARI.....	23	
C- BAYINDIRLIK HİZMETLERİ.....	25	
D- YARDIM KAMPANYALARI.....	27	
3. DIŞ POLİTİKA - BÂBİÂLİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE DIŞ DEVLETLERİN OSMANLI POLİTİKASI (ŞARK MESELESİ).....	29	
A- RUSYA.....	29	
B- İNGİLTERE.....	31	
C- FRANSA.....	32	

D- YUNANİSTAN.....	32
E- GİRİT MESELESİ.....	33
4. ASKERİ MESELELER.....	35
A- ORDU VE SİLAHLANMA.....	35
B- YENİÇERİLER.....	36
5. FIKHİ MESELELER.....	37
A- ŞAHİTLİK MESELESİ.....	37
B- FIKIH VE FIKIH KİTAPLARI.....	38
6. OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYAL PROBLEMLERİ.....	39
A- ULEMÂNIN DEVRE DIŞI KALMASI.....	39
B- TERK-İ MÜSÂVÂT.....	40
C- ÂDEM-İ TESÂHÜB-İ DİN.....	42
D- TAKLİT.....	43
E- TERK-İ LİSAN.....	45
F- TERK-İ MEŞVERET.....	46
G- RÜŞVET-YOLSUZLUK.....	47
7. EĞİTİM VE ÖĞRETİM.....	50
A- RESMÎ DİL MESELESİ.....	51
B- YAZI VE İMLA MESELESİ.....	52
8. DÖNEMİN FİKİR AKIMLARI.....	52
A- MİLLİYETÇİLİK-OSMANLILIK-İSLAMCILIK.....	52
9. TÜRK TARİHİ.....	54
10. DİĞER MESELELER.....	55
A- HİLFU'L-FUDUL.....	55
B- LAİSİZM.....	57
II. BÖLÜM	
MUHBİR'DEN SEÇME YAZILAR.....	59
SONUÇ.....	90
SUMMARY.....	92
KAYNAKLAR.....	94

ÖNSÖZ

Tanzimat edebiyatı, Batı kaynaklı Roman, Hikâye, Tiyatro, Anı gibi türlerle tanıştığımız edebiyat devresidir. Bu devrede yoğunlaşan gazetecilik faaliyetleri, nev'ilerin tanınmasına ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. İlk tefrikalar ve ilk tercüme gazete vasıtasıyla olur. Bu dönemde edebiyatçıların çoğu aynı zamanda birer gazetecidirler.

Gazete aracılığıyla yeni fikirler doğar ve yeni kavramlar gelişir. Gazete, halk için ilk mektep vazifesini görür.

Araştırmamızın konusu olan Muhbir de aynı görevi üstlenmiştir.

Muhbir (Londra) kendisine has üslûbu, Türkçe etrafındaki reform önerileri ve dilinin sadeliği ile dikkate şayandır.

Malum olduğu üzere gazete makalesinin Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Nitekim, gazete Tanzimatla beraber yoğunlaşan yenileşme hareketinde, yeniliğin memleket içerisinde yayılmasında büyük rol oynar. Hatta 1860'lı yıllarda hemen hemen yeniliği tek başına idare eder. Tiyatro türünün ilk tercüme ve telif örnekleri gazete vasıtasıyla tanıtılır. Edebiyatımızda ilk yerli tiyatro eseri olarak kabul edilen *Şair Evlenmesi*'ni ilk özel gazetemiz olan Tercümân-ı Ahval tefrikalar halinde verir. Okuyucu, roman türünün ilk örneklerini, tenkit ve deneme türlerini gazete aracılığıyla tanır.

Basın tarihimizde önemli bir yere sahip olan Muhbir gazetesinin Londra devresi, gerek yayın politikası ve içerdiği fikirler, gerekse yurt dışında çıkan ilk Türkçe gazete olması hasebiyle dikkate değerdir. Bir başka önemli yanı ise, girift bir kişiliğe sahip olmakla beraber, düşünce tarihimizin önemli şahsiyetlerinden birisi olan Ali Suavî'nin eseri ve mensubu olduğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olmasıdır.

Şu ana kadar doğrudan veya dolaylı yollarla Muhbirle ilgili çeşitli kitap, dergi ve ansiklopedilerde yazılar yazılmış olmakla beraber, başta Hüseyin Çelik'in *Ali Suavî ve Dönemi* (İletişim Yayınları) adlı çalışması olmak üzere; İsmail Kara'nın *İslamcuların Siyasî Görüşleri* (İz Yayıncılık); Mümtazer Türköne'nin *Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu* (İletişim Yayınları); C. Orhan Tütengil'in *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği* (İst. Üniv. Yayınları) ve İsmail Doğan'ın *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavî (Sosyo-Pedagojik Bir Karşılaştırma)* (İz Yayıncılık) adlı araştırmaları bu konuda önemli çalışmalardır. Fakat bizim burada yaptığımız, Londra'da yayınlanan Muhbir gazetesinin bütün bir koleksiyonu üzerinde bir araştırma yapmak ve gazeteyi sistematik bir incelemeye tabi tutmaktır.

Çalışmamızda gazetenin *British Museum* koleksiyonunu esas aldık. Zaten sözkonusu gazetenin Türkiye kütüphanelerinde, mikrofilmlerin dışında, nüshaları yoktur. Araştırmamızda Muhbir'in sadece Londra devresi üzerinde durduk. Tezimizde gazetenin fikrî yapısı ile sosyal, siyasî ve kültürel meselelere bakış tarzını ortaya koymaya çalıştık. Gazetenin değindiği meseleleri ayrı başlıklar altında ele aldık.

Çalışmamız esnasında Muhbir'in Osmanlı Devleti'nin maddî ve manevî rahatsızlıklarını tesbit ettiğini ve sözkonusu rahatsızlıkların giderilmesi için önerilerde bulunduğu şahit olduk.

Çalışmamızda her ne kadar gazetenin Londra devresi üzerinde durduysak da, ifadelerimizde *Muhbir* tabirini kullanmayı uygun gördük. Bununla beraber, dipnot kısmında 38. sayıya kadar, gazetenin Fransızca ismi olan *Le Mukhbır* şeklini, 38. ve sonraki sayılar için ise, İngilizce ismi olan *The Mukhbır* şeklini kullandık. Bununla, gazeteyi İstanbul'da yayınlanan Muhbir gazetesinden ayırmayı hedefledik.

Bir yılı aşkın bir süre devam eden çalışmamız esnasında, muhteva olarak bir hayli dolu olan Muhbir gibi bir gazete üzerinde çalışmak zaman zaman yorucu, uğraştırıcı ama her halükârda heyecan vericiydi. Bununla beraber gazetenin yayınlandığı dönemin üzerinden bir asırdan fazla bir zaman geçmesine rağmen, sözkonusu dönem ile günümüz arasında, gündemdeki problemler açısından büyük yakınlıkların bulunması, çalışmamızı tarihî olduğu kadar aktüel kılmaktadır.

Çalışmamız, önsöz, giriş, iki bölüm, sonuç, İngilizce özet ve kaynaklardan oluşmaktadır. Giriş kısmında (Londra) Muhbir'in bütün yönleriyle tanıtımı, yazar kadrosu, devrin gazeteciliği ile sosyal ve siyasî yapısı üzerinde durduk.

I. Bölümde tesbitlerimiz sonucu ortaya çıkan malzeme tasnif ve tahlile tabi tutuldu. II. Bölüm ise Muhbir'de yer alan önemli gördüğümüz bazı yazılardan oluşmaktadır. Sözkonusu yazıları sadece Latin harfli Türk alfabesine aktardık. Metinlerde herhangi bir şekilde sadeleştirme yapılmadı.

Çalışmamız esnasında, gerek malzeme temininde gerekse ihtiyaç duyduğum diğer konularda yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Çelik'e ve değerli fikirleri ile çalışmamıza katkıda bulunan Arş. Gör. Mehmet Çelik'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

A. Mecit CANATAK

KISALTMALAR

Ank.	Ankara
Ansk.	Ansiklopedisi
Bkz.	Bakınız
Edb.	Edebiyat
Fak.	Fakültesi
Haz.	Hazırlayan
N., nr.	Numara
İst.	İstanbul
M. E. B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
T. D. V.	Türkiye Diyanet Vakfı
T. T. K.	Türk Tarih Kurumu
Ünv.	Üniversitesi
vd.	Ve devamı
Yay.	Yayımları

GİRİŞ-MUHBİR

1- GAZETENİN ÇIKARILIŞI VE YAYIN POLİTİKASI

Mısır Hidiv'i İsmail Paşa'nın kardeşi olan M. Fazıl Paşa, hem Mısır idaresindeki veraset hakkından mahrum edilir hem de 7 Şubat 1866 tarihinde sultan tarafından görevinden azledilir ve yurduşına sürülür.¹

Veraset hakkından vazgeçmesi şartıyla kendisine verilen büyük miktarda parayla bir yandan müsrifâne bir hayat sürer, bir yandan da Osmanlı hükümetine karşı muhalefete başlar. Bu arada Namık Kemal ve Ziya Bey bazı yazılarından dolayı İstanbul'dan çeşitli görevlerle uzaklaştırılır. Ali Suavî ise Kastamonu'ya sürülür. Sözkonusu durumdan haberdar olan Paşa, bu genç Osmanlı münevverlerini Avrupa'ya davet eder ve onların bütün masraflarını karşılayacağını ve maaş bağlayacağını vaad eder.

Sözkonusu kişiler vaki olan davet üzerine 10 Ağustos 1867'de M. Fazıl Paşa'nın Londra'da Champs Elyees'deki konağında toplanırlar. Suavî İstanbul'da kapanan Muhbir gazetesini yeniden çıkarmak istiyordu. Belli bir hazırlık devresinden sonra M. Fazıl Paşa'nın sağladığı imkanlarla, Muhbir gazetesi Ali Suavî'nin kontrolü altında 31 Ağustos 1867 tarihinde Londra'da yayın hayatına başlar.

Gazetenin ilk sayısı ile beraber dağıtılan "Umum" başlıklı ilanda gazetenin çıkarılış amacı şöyle belirtilir: «Ahâlî-i şarkıyyenin terakkî-i maârif ve medeniyetlerini mücib olacak efkâr-ı cedîdeye serbazlık vermek ve şarkîler hakkında Avrupa'nın efkârını tashihe çalışmak için (Londra)'da "Muhbir" namıyla bir gazete te'sîsine muvaffak olduk.

Bu teşebbüs birinci iştir ki İslam tarafından Avrupa'ya gelinerek mübâzeret olundu.»

Gazetenin ilk sayısı şu cümle ile başlar:

«Muhbir, doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur yine çıkar»²

İngiliz basın kanununun verdiği rahatlık içinde bu cümleyi kullanan Suavî, Bâbîâlî'ye önemli bir mesaj vermek istiyordu.

Suavî, daha gazetenin birinci sayısında şimşekleri üzerine çekiyordu. Zîrâ, Yeni Osmanlılar tüzüğünün ilk maddesinde, Osmanlı yönetimindeki Hıristiyanların baskıdan kurtarılmalardan söz edilirken, Suavî daha ilk sayıda Avrupa'da faaliyet gösteren bir

¹H. Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İst., 1994, s. 28-40

²Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1 (ek sayfa)

Cemiyet-i İslamiyye'den bahsediyor ve Hıristiyanların Müslümanlardan daha fazla imtiyaza sahip olduklarını iddia ediyordu.

Yazar, Muhbir'in birinci sayısında gazetenin çıkış nedenlerini iki madde halinde özetler:

Birincisi: Şark ahâlsinin (Müslümanların) eğitim ve medeniyette ileri gitmelerini sağlayacak olan yeni fikirleri serbestçe yazmak.

İkincisi: Avrupalıların şarklılar hakkındaki yanlış telakkîlerini düzeltmek.³

Suavî'nin Yeni Osmanlılar Cemiyetini bir Cemiyet-i İslamiyye olarak nitelemesi M. Fazıl Paşa'yı çileden çıkarır. Çünkü, Paşa bunun için ona para vermiyordu. Aynı zamanda diğer arkadaşlarıyla da arası açılır.

Suavî bununla da kalmaz, M. Fazıl Paşa'yı şiddetle tenkit eden büyük Türk dostu David Urquart'a⁴ Muhbir'de yer verir ve onun faziletlerinden bahseder.⁵

Artık, gazete tamamen Suavî'nin kontrolüne geçer. Hatta diğer arkadaşlarının yazılarını bile sansürden geçirerek yayınlar. Nitekim 11. Sayıda Namık Kemal'in mektubuna yer vermekle beraber hemen altına tenkid niteliğinde bir dipnot düşürmekten geri kalmaz.⁶

Avrupa'da yayınlanan ilk Türkçe gazete ve Türk gazetesi ünvanını taşıyan Muhbir, başlıca şu konulara yer veriyordu:

- Meşrutî bir idarenin kurulması gerektiği,
- Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanlara kötü muamele edildiği idda ve ithamlarına cevap,
- Bâbîâlî'nin iç ve dış politikasının tenkidi,
- Girit'te baş gösteren isyan hareketleriyle ilgili haber ve yorumlar,
- İsrâf, iç ve dış borçlar, taklid vs.

Gazetenin masrafları için M. Fazıl Paşa tarafından bir sandık kurulur ve sandığa 250.000 frank sermaye konulur. Bu para; dizgi, baskı ve posta masrafıydı. Her ay, kaç frank sarfedilmişse Sakkakîni'ye⁷ verilecek, bir defter karşılığı o para yine sandığa girecek ve

³Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 1-2

⁴Çelik, *Ali Suavî*, s. 119-132

⁵Çelik, *Ali Suavî*, s. 124-132

⁶Le Mukhbır, 7 Novembre (Kasım) 1867, nr. 11, s.4

⁷Sakkakîni; M. Fazıl Paşanın İtalyan dostlarından. Bkz; Ebuzziya Tefvik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Haz; Şemsettin Kutlu, İst., 1973, s. 62-63.

250.000 frank azalmayacaktı. Fakat Suavî ile M. Fazıl Paşa'nın arası açılınca Paşa, gazeteye olan desteğini keser. Suavî tek başına gazeteyi yayınlamaya devam eder.

Gazete için İstanbul'dan harf ve mürettip getirilir. Bu harfler Âgâh Efendi'nin Tercümân-ı Ahvâl'ine ait harflerdi. Mürettip olarak da Anesti adında Nevşehirli bir Rum getirilir. Bu adam İstanbul'da vaktiyle *Zembur* adlı bir mizah gazetesi çıkarmıştır.

Gazetenin haber kaynakları, İstanbul, Girit vs. yerlerden gönderilen mektup ve telgraflar ile Avrupa ve Osmanlı Devleti'ndeki gazetelerdir.

Gazetede özellikle İslam hukukuyla ilgili yazılarda bolca âyet ve hadislerden yararlanılmıştır. Bunun yanında, selis ifade sağlayabilmek ve daha kalıcı kılabilmek amacıyla atasözleri ve deyimlerden bolca örnekler verilmiştir.

Muhbir'in yurt dışında yayınlanmasının zorlukları bir yana, yurda sokulması da devletçe yasaklanmıştır.

Bâbîâli'nin İngiliz hükümetiyle anlaşması sonucu, İngiliz postasıyla İstanbul'a getirilmesi yasaklanmıştır. Bu durum karşısında gazetenin ebadı küçültülmüş ve ambalaj içerisinde gönderilmiştir.⁸

Muhbir, matbada çalışan bir Rum'un matba âletlerini çalıp satmasından sonra kapanır⁹ (3 Kasım 1868).

Gazete 50. sayıya kadar çıkmakla beraber elimizde bulunan en son sayı 31 Ağustos 1868 tarihli olan 47. sayıdır.

2- GAZETENİN ŞEKLİ ÖZELLİKLERİ

Başlangıçta haftalık olarak yayınlanan ve 11. sayıya kadar Cumartesi günleri çıkan gazete bu sayıdan itibaren değişik günlerde yayınlanmıştır.

Matbaa harfleriyle basılan gazetenin ilk sayısı 31 Ağustos 1867 tarihlidir. Elimizde bulunan en son sayısı 31 Ağustos 1868 tarihlidir. Gazetenin 8, 30, 31, 32, 33, 35, 39, 42, 44, 46, 48, 49 ve 50. sayıları elimizde mevcut değildir. Yalnız 5 -12. sayıların Fransızca özetleri de gazeteye ilave edilmiştir.

⁸Le Mukhbır, 12 October (Ekim) 1867, nr. 7, s.1, The Mukhbır, 12 June (Haziran) 1868, nr. 38, s. 1. The Mukhbır, 25 June (Haziran) 1868, nr. 40, s.1

⁹A. H. Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., 1988, s.232

37. sayıdan itibaren İngilizce özetler gazeteye dahil edilmiştir. Bu değişiklik bir ilanla belirtilmiştir:

«*Muhbir gazetesini İngiliz ulemâsından dahi nice zevat istiyor ve alıyorlar. Ekserisi Türkçe bilmediklerinden, hülâsâ-i mündericâtına, mâlumat vermek için bir İngilizce hülâsâsını her numaramıza derc edeceğiz.*»

Söz konusu ilan 37. sayıdan itibaren devamlı verilmiş ve 38. sayıdan itibaren *Le Mukhbır* başlığı yerine *The Mukhbır* başlığı kullanılmıştır. Buna paralel olarak gazetenin başlık altındaki bilgileri Fransızca'dan İngilizce'ye dönüştürülmüştür.

Her sayısı dört sayfadan oluşan gazetenin sayfaları 12. sayıya kadar ikişer sütun halinde iken, sözkonusu sayıdan itibaren üçer sütuna çıkmıştır. 37. sayıdan itibaren de yazı karakteri değişmiştir.

Gazetenin taklid edileceği ihbarının alınması üzerine 7. sayıdan itibaren her sayının sonuna *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* mührünün basılacağı ilan edilmiş¹⁰ ve gazete bu tarihten itibaren *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* mührüyle yayınlanmıştır.

Hemen hemen her sayının başında gazetenin kimlik bilgileri ve abone şartları verilmiştir. Birinci sayının ilk sayfasının üstünde şöyle bir ilan vardır:

«*Bu gazete (Londra) da basılır. Neden bahsedeceği içinden anlaşılır. Şimdilik haftada bir çıkar. Bir nüshası, yerinde iki pens, Türkistan'da 1,5 kuruştur. Posta ücreti başka.*»¹¹

Aynı ilana 2, 3 ve 4. sayılarda da yer verilmiştir. Bundan sonraki birkaç sayıda ise sadece "*Londra'da basılır*" ifadesi yer almaktadır.

Gazetenin bazı sayılarında reklam amaçlı ilanlara rastlanır.

3- MUHBİR'İN MEVCUT SAYILARI VE TARİHLERİ

Le Mukhbır	N.1,	31 Aout 1867
Le Mukhbır	N.2,	7 Septembre 1867
Le Mukhbır	N.3,	14 Septembre 1867

¹⁰Le Mukhbır, 12 Octobre (Ekim) 1867, nr. 7. s.1

¹¹Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s.1

Le Mukhbir	N.4,	21 Septembre 1867
Le Mukhbir	N.5,	28 Septembre 1867
Le Mukhbir	N.6,	5 Octobre 1867
Le Mukhbir	N.7,	12 Octobre 1867
Le Mukhbir	N.8,	19 Octobre 1867 (Frsz.)
Le Mukhbir	N.9,	26 Octobre 1867
Le Mukhbir	N.9,	26 Octobre 1867 (Frsz.)
Le Mukhbir	N.10,	2 Novembre 1867
Le Mukhbir	N.10,	7 Novembre 1867 (Frsz.)
Le Mukhbir	N.11,	7 Novembre 1867
Le Mukhbir	N.12,	14 Novembre 1867
Le Mukhbir	N.13,	21 Novembre 1867
Le Mukhbir	N.14,	28 Novembre 1867
Le Mukhbir	N.15,	5 Decembre 1867
Le Mukhbir	N.16,	12 Decembre 1867
Le Mukhbir	N.17,	25 Decembre 1867
Le Mukhbir	N.18,	2 Janvier 1868
Le Mukhbir	N.19,	10 Janvier 1868
Le Mukhbir	N.20,	18 Janvier 1868
Le Mukhbir	N.21,	27 Janvier 1868
Le Mukhbir	N.22,	6 Fevrier 1868
Le Mukhbir	N.23,	13 Fevrier 1868
Le Mukhbir	N.24,	22 Fevrier 1868
Le Mukhbir	N.25,	29 Fevrier 1868
Le Mukhbir	N.26,	7 Mars 1868
Le Mukhbir	N.27,	14 Mars 1868

Le Mukhbır	N.28,	28 Mars 1868
Le Mukhbır	N.29,	4 Avrı 1868
Le Mukhbır	N.34,	13 Maı 1868
Le Mukhbır	N.36.	27 Maı 1868
Le Mukhbır	N.37,	3 Jun 1868
The Mukhbır	N.38,	12 June 1868
The Mukhbır	N.40,	25 June 1868
The Mukhbır	N.41,	2 July 1868
The Mukhbır	N.43,	16 July 1868
The Mukhbır	N. 45,	30 July 1868
The Mukhbır	N.47,	31 August 1868

4- GAZETENİN YAYIN KADROSU

Muhbir gazetesinin kurucusu, sahibi ve yazarı Ali Suavî görünmektedir. Onun dışında gazetede imzası olan tek yazar Charles Wells'dir. Bütün sayıların sonunda Suavî'nin imzası vardır.

Wells'in ise 16. sayıda Osmanlı Devleti'nin stratejik durumu ve avantajları ile ilgili bir yazısı,¹² 20. sayıda *Terk-i Lisan* adıyla yayınlanan, Osmanlı Devleti'nin resmi diline, bir başka ifadeyle Türkçe'ye itibar etmediğine dair görüşlere yer verilen makalesi¹³ ve 47. sayıda Girit meselesiyle ilgili yazılarına¹⁴ yer verilmiştir.

Arminus Wambery de Muhbir'e yazı yazdığını söyler, ancak bunun doğruluğu teyid edilememiştir.¹⁵

İbnu'l-Emin, Namık Kemal'in yazı yazdığı gazeteleri sıralarken Muhbir'den de bahseder.¹⁶ Söz konusu Muhbir Londra Muhbir'dir. Fakat yapılan araştırmalar 11. sayıdaki

¹² Le Mukhbır, 12 Decembre (Aralık) 1867, nr. 16, s. 2-3

¹³ Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 4

¹⁴ The Mukhbır, 31 August (Ağustos) 1868, nr. 47, s. 1-2

¹⁵ Çelik, *Ali Suavî*, s. 143

¹⁶ M. K. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İst., ts., II. 827

mektubun dışında¹⁷ onun imzasını taşıyan veya ona ait olduğu sabit olan bir yazı tesbit edilememiştir.¹⁸

Ziya Paşa'nın ise 3. sayıda bir mektubuna yer verilmiştir¹⁹

Gazetenin 5-12. sayılarının Fransızca tercümeleeri Kanıpaşazâde Rifat tarafından yapılmıştır.²⁰

Osmanlı Dönemi gazeteciliği üzerinde inceleme yapmak isteyen araştırmacıların genelde karşılaştığı bir güçlük vardır. Sözkonusu güçlük, makalelerin imzasız olması ve bunların kimler tarafından yazıldığıının tespitinde çekilen zordur. Bazı araştırmacıların üslûptan yola çıkarak yazıların sahiplerini tespit etme gayreti saygıyla karşılanırsa da, bu yolla kesin sonuçlara ulaşmak şüphesiz ki çok zordur. Bu bakımdan, imzasız yazıların tamamını - bazı mektuplar hariç- Ali Suavî'nin kabul etmek, en azından onun kontrolünden geçtiği için ona mal etmek gibi bir mecburiyetle karşı karşıyayız. Sözkonusu yazıların bir kısmını kendisi yazmasa da altına imzasını atmıştır.

A- ALİ SUAVÎ

Suavî, 8 Aralık 1839 tarihinde İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde doğdu. Kaynaklar doğduğu günün Ramazan Bayramı'na rast geldiğini belirtirler. Babası Hüseyin Ağadır.

Suavî, Davut Paşa İskelesi Rüştiye mektebinden mezun olduktan sonra 13-14 yaşlarında memuriyet hayatına girdi. İlk görevi Bâb-ı Seraskerî Dersaadet Yoklama Kalemindedir. Bu yıllarda câmi derslerine devam etmiş ve kendisini yetiştirmek için büyük çaba sarfetmiştir. 17-18 yaşlarında hacca gittiğini kendisi söyler.

İlk eserini 17 yaşındayken hac yoluna çıkmadan önce yazar. Arapça ve Farsça öğrenen Suavî, hacca ilim çevrelerine tanışmak ve ülkesini tanıtmak gayesiyle gitmiştir.

Suavî'nin hadis ilmine karşı derin bir ilgisi vardır. İslamî ilimlere tam anlamıyla vâkıf olan yazar, 1861'de Bursa Rüştiyesi'ne Muallim-i Evvel göreviyle atanır. Ayrıca Simav'da Koşulu medresesinde hocalık yapar. 22-23 yaşlarındayken Sadrazam Ali Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a gelir ve Sâmî Paşa'nın konağına yerleşir. Başkentin devlet erkânı ve ilim çevreleriyle sıkı temasa geçer. 1864 tarihinde Sofya'da Mahkeme-i Ticâret Reisliği'ne atanır.

¹⁷Le Mukhbır, 7 Novembre (Kasım) 1867, nr. 11, s. 2- 4

¹⁸Çelik, *Ali Suavî*, s. 137

¹⁹Le Mukhbır, 14 Septembre (Eylül), 1867, nr. 3. s. 1

²⁰Çelik, *Ali Suavî*, s. 143

1865'te Filibe'de Tahrirât Müdürü olur. 1866 yılında tekrar İstanbul'a dönen Suavî, Şehzâde camiinde hararetili vaazlar verir. Namık Kemal, sözkonusu vaazlarından dolayı ona olan hayranlığını gizleyememiştir. Önemli noktalardan birisi de bu vaazlara aydın kesimin de büyük bir alaka göstermiş olmasıdır.

Suavî, 1867 yılında Muhbir (İstanbul) gazetesinin başyazarlığını üzerine alır. Fakat 32. sayısında yer alan Belgrad Kalesi'nin Sırlar'a terk edilmesi meselesiyle ilgili bir yazısı üzerine gazete kapatılır ve Kastamonu'ya sürülür. M. Fazıl Paşa'nın daveti üzerine 22 Mayıs 1867 tarihinde Avrupa'ya kaçar. Londra'da 31 Ağustos 1867 tarihinde *Le Mukhbır* gazetesini tek başına çıkarır. Gazetenin yayın hayatı bir yıl sürer. 1869 temmuz'unun ortalarında, Paris'te *Ulûm* gazetesini çıkarır. Fransız-Alman savaşı nedeniyle Lyon'a geçer ve orada *Ulûm*'un devamı niteliğinde olan *Muvakkaten Ulûm Müşterilerine* adlı mecmuanın ilk iki sayısını çıkarır. Derginin diğer sekiz sayısı Marsilya'da çıkmıştır.

Avrupa'da on yıla yakın bir süre kalan ve Osmanlı Devleti'nin aleyhtarı güçlere karşı savunma ve propaganda faaliyetinde bulunan Suavî, yurda döndükten sonra II. Abdulhamid'in kitapçıbaşı ve şehzadelerin hocalığı görevine atanır.

1 Şubat 1877 yılında Galatasaray Sultanîsi'ne müdür olarak atanır. Okulun idarî yapısı ve öğretim sisteminde bazı yeniliklere girişir. Menfaatleri zedelenen iç ve dış çevrelerin baskısı sonucu 9 Aralık 1877'de görevinden azledilir.

20 Mayıs 1878 yılında, tarihî Çırağan Vak'asında başından aldığı sopa darbesiyle hayatını kaybeder.

Ölümünden sonra kimileri onu hayırla andı. "*Pir-i Can-fedâ-yı Hürriyet*" olarak niteledi. Kimileri ona mel'un, hâin gibi sıfatlar yakıştırdı. «*Düşmân-ı Dîn u Devlet*» olarak yâd etti.

Suavî, tercüme-telif bir yığın eserin sahibi olmakla beraber bunların büyük bir miktarı elde mevcut değildir.²¹

B- CHARLES WELLS

Tarihte Türk dostu sıfatıyla tanınan Charles Wells, 1839 yılında İngiltere'de dünyaya geldi. Master ve doktora öğrenimini tamamladıktan sonra 1860 yılında King's Colleg'in Türk Dili öğretim üyesi iken Türkçe üzerindeki araştırmalarından dolayı ödül aldı. 1875 yılına

²¹Geniş bilgi için bkz; Çelik, *Ali Suavî*, s. 41 vd.

kadar çeşitli görevlerde bulunan Wells, Türkiye ile İran ve Sırbistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları nedeniyle oluşturulan komisyonlarda görev aldı. 1892 yılından 1917 yılı, yani ölümüne kadar İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda şark dilleri tercümanı olarak görev yaptı.

Wells'in İngilizce eserleri yanında, Türk Dili ve Edebiyatı üzerine hazırlamış olduğu İngilizce üç eseri ve Türkçe *Tedbîr-i Mülk* adlı bir kitabı vardır.

Bunların dışında çeşitli gazete ve mecmualarda yayınlanmış bir yığın yazının da sahibidir.

Wells, Londra Muhbir'in yayını esnasında Suavî'ye büyük destek vermiştir. ²²

5- MUHBİR'İN YAYINLANDIĞI DÖNEMİN SİYASÎ VE SOSYAL TABLOSU

18. yüzyılın başlarına kadar Batı dünyası ile olan ilişkilerimiz siyasi ilişkilerden öteye gitmemiştir. Hatta III. Ahmed zamanına kadar bilim ve kültür açısından dikkate değer bir etkileşim sözkonusu değildir. ²³

18. yüzyıla kadar Avrupa'ya tepeden bakan Osmanlı Devleti, 1721'de Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa sefaretinden sonra Avrupa karşısında kesin olarak geri kaldığının farkına varabildi. Avrupa'nın üstünlüğü savaş meydanlarında görülünce tabiatıyla ilk ıslahat teşebbüsleri bu yönde olmuştur.

III. Selim, ıslahat hareketlerine devlet erkanı arasında yaptığı bir anketle başlar. Avrupa'ya daimî sefirler gönderir. II. Mahmud ise Devlet ve hükümet üzerinde bir nevi kontrol mekanizması görevini yürüten Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak ıslahatların önünü açar. ²⁴

1839 Tanzimat Fermanı'nın hükümleri daha çok azınlıkların işine yaramıştı. Islahat Fermanı ise azınlıklar için o kadar tavizkâr olmuştur ki Tanzimat'ın babası olarak bilinen M. Reşit Paşa dahi tenkid etmiş ve teslimiyet olarak kabul etmiştir. ²⁵

1859 yılında sarayın batı taklidi yaşayış şekline ve gayr-ı müslimlere tanınan sınırsız haklara karşı bir ayaklanma teşebbüsü oldu. Kuleli Vak'ası olarak bilinen bu hareket Tanzimat'tan sonra idareye karşı girişilen ilk hareket olması hasebiyle dikkate değerdir.

Sultan Abdulaziz'in tahta çıktığı sene (1861) Osmanlı parası yüzde yüz devalüe edilmişti. Sözkonusu dönemde maliyeyi krize sokan sebeplerden en önemlisi 1866'da daha da

²²Geniş bilgi için bkz: *Osmanlı Yanlısı İngiliz Dış İşler Komiteleri*, İst., 1994, s. 23-29

²³Tanpınar, *Edebiyat Tarihi*, s. 37-42

²⁴Tanpınar, *Edebiyat Tarihi*, s. 42-63

²⁵Çelik, *Ali Suavî*, s. 19

yoğunlaşan Girit isyanıdır. Rusya ve Yunanistan'ın büyük desteği ve diğer Avrupa ülkelerinin çoğunun üstü kapalı yardımları sonucu isyan daha da şiddetlenmiştir. İsyân 1868'de Ali Paşa'nın adaya gidip büyük tavizler vermesinden sonra durmuştur.

1867'de Sultan Abdulaziz'in Avrupa seyahati Osmanlı Devleti'nin padişahıyla beraber Batı'nın yanında olduğunu gösterir bir harekettir.

1869 ve 1871 yıllarında Fuad ve Ali Paşaların vefat etmesiyle ülkede büyük bir otorite boşluğu yaşanmış, iktidara gelen M. Nedim Paşa ve arkadaşları da devleti toparlayamamışlardır.

1867'de vakıfların devletleştirilmesiyle medreseler ve ulemâ büyük bir darbe almıştır.

1869'da Maarif Nazırı Safvet Paşa, eğitim ve öğretimde yeni düzenlemelere girişir.

1875'te Balkanlar'da başlayan bazı isyan hareketleri Avrupa kamuoyunda Hıristiyanların ezildiği propagandasını daha da yaymıştır. Aynı yıllarda yaşanan kuraklık ve akabinde gelen açlık, ülkeyi daha da zor şartlarla baş başa bırakmıştır.²⁶

6- MUHBİR'İN YAYINLANDIĞI DÖNEME KADAR TÜRK GAZETECİLİĞİ

Malum olduğu üzere Osmanlı Devleti pek çok kavimden meydana gelen bir yapıya sahipti. Bu kavimler içerisinde özellikle Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler hem kültür hem de din bakımından Avrupalılara yakın oldukları için Avrupa'dan gelen ilk yenilik hareketleriyle onlar tanışmışlardır. Dolayısıyla matbaayla buluşma ilk defa onlara nasib olmuştur. 18. yüzyıla gelinceye kadar sczkonusu azınlıklar kurdukları matbaalarda kendi dilleriyle birçok kitap basmışlardır.²⁷

Türkiye'de Sait Efendi'nin desteğiyle İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaada ancak 1727 yılında, Türkçe harflerle ilk defa kitap basılır.

Macar devşirmesi olan İbrahim Müteferrika Mülüman olmadan önce basma sanatını olmasa bile, basımevini yakından tanıyan birisiydi.²⁸

Osmanlı Devleti'nde ilk gazeteler de ülkedeki azınlıklar tarafından çıkarılmıştır. *Bulletin des Nouvelles, Smyreen, Spectateur Oriental* ve *Courrier de Smyrne* bunlardan birkaçıdır.²⁹

²⁶Çelik, *Ali Suavî*, s. 15-41

²⁷İ. Yerlikaya, *XLX. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Hayatında Basiret Gazetesi*, Van, 1994, s. 6-7

²⁸N. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İst., 1978, s. 50-68

²⁹Yerlikaya, *Basiret*, s. 10

Türkiye'de basın, başlangıçta, siyasî ve iktisadî hadiseler karşısında halk kitlelerini aydınlatmaktan ziyade, hükümetin yaptığı işleri vasıtasız olarak halka ulaştırmak gayesiyle ortaya çıkmış, sonraki dönemlerde Avrupa'da olduğu gibi toplumca duyulan isteklere cevap verebilme hüviyetini kazanmıştır.³⁰

Osmanlı Devleti'nde yayın hayatına başlayan ilk gazete, Mısır hükümetinin neşir vasıtası olan *Al-Vakâ'i Al-Mısriya* dır. Mısır valisi M. Ali Paşa tarafından kurulan ve günümüzde *Vakâyî-i Mısriyye* olarak bilinen bu gazete, yarı Arapça yarı Türkçe resmî bir gazeteydi. Ebuzziya Tefik, sözkonusu gazeteyi *Ruznâme-i Vakaayî-i Mısriyye* olarak tanıtır.³¹

II. Mahmut Vakayî-i Mısriyye'den iki sene sonra dışa karşı ülkenin menfaatlerini müdafaa etmek amacıyla İstanbul'da Fransızca bir gazete yayınlamaya teşebbüs etmiş ve Alexandre Blacque adında bir zat yönetiminde 1830 yılında resmî nitelikli *Le Moniteur Ottoman* adlı gazeteyi çıkarmıştır.

Berkes, *Le Moniteur Ottoman*'in da çıkış tarihini 1831 olarak gösterir.³²

Bu işten başarı sağlanınca Türkçe bir gazete çıkarmak için işe koyulmuş ve Takvimhâne-i Âmire'yi kurmuştur.

Takvimhâne, Takvîm-i Vekayî gazetesini yayınlamak maksadıyla kurulmuş ve başına, Mekke kadılığı yapmış olan Seyyid Mehmed Esad Efendi getirilmiştir.

Takvîm-i Vekayî, 1831 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Haftada bir kez çıkan ve resmî nitelikli olan gazete bazı yıllar 15-20 sayıdan fazla çıkamamıştır. Gazetenin muhabirlerinden olan Sârim Efendi ve Sait Bey, aynı zamanda Türk basını tarihinin ilk gazete muhabirleridir.

Takvim, kısmen devletin işlerine, kısmen de yabancı ülkelere dair havâdislere, ticaret ve sanayi ile ilgili meselelere yer vermiştir.³³

Gazeteye çok büyük değer veren II. Mahmut: "*Bu gazete kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmamak şartıyla, benim iktidarına çok yardımcı olacaktır*" demiştir.³⁴

³⁰M. N. İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İst., 1982, s. 175

³¹Ebuzziya, *Yeni Osmanlılar*, s. 49

³²Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 197

³³V. Günyol "*Matbuat*", M.E.B. İslam Ansiklopedisi, I-XIII, İst., VII, 368

³⁴İnuğur, *Basın*, s. 176

Takvîm-i Vekayî, 1860 tarihinden sonra tamamen resmî gazete niteliğine bürünmüş ve gerçek gazete hüviyetini kaybetmiştir. 24 Kasım 1922'de 4609. sayı ile kapanmıştır. ³⁵

Takvîm-i Vekayî'den sonra çıkan Cerîde-i Havâdis, şahsî teşebbüs ve sermaye ile çıkan yarı resmî nitelikli bir gazetedir. 31 Temmuz 1840 tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin sahibi, 1815 yılında İzmir'e gelip yerleşen İngiliz William Churchill, Kadıköy'de avlanırken bir çocuğu yaralamış ve tutuklanmış, daha sonra İngiliz Elçiliği'nin çabasıyla kurtarılmakla kalmayıp, bazı devlet adamları görevlerinden azledilmiş ve kendisine Osmanlı nişanı ile beraber bir gazete çıkarma imtiyazı verilmiştir. ³⁶

Başlangıçta on günde bir çıkan gazete, zamanla haftada bir ve bir müddet sonra üçe kadar çıkmıştır. İlk üç sene pek az tutulmuş, birkaç defa kapanmış olmasına rağmen hükümetin para yardımından sonra tekrar çıkmıştır.

Churchill'in 1861'de ölümünden sonra gazetenin yayın hakkını oğlu Alfred Churchill üzerine almıştır. 1212.sayınsından sonra ayrıca günlük Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis çıkmaya başlamıştır (21 Nisan 1861).

Kuru bir havâdis gazetesi olan Cerîde-i Havâdis yayınlandığı ilk günlerde hiç satılmamış, hatta ilk üç sayı bedava dağıtılmıştır. ³⁷

Gazetenin dış ülkelerde muhabiri olduğu için dış haberlere de çok yer vermiş ve edebî çevrilere geniş yer ayrılmıştır.

Cerîde-i Havâdis'in birinci sayısının mukaddimesinde gazetenin halkın bilgisini arttırdığı belirtilmiştir.

Cerîde-i Havâdis, Osmalı basınında birçok yeniliği uygulayan ilk Türkçe gazetedir. İlk ilave, ilk defa dışarıya muhabir gönderme, hastalıklar hakkında açıklayıcı ve koruyucu bilgiler, ansiklopedik malumat, okuyucu mektupları yayınlaması vs. gibi. ³⁸

Türk basın tarihinde öncü gazeteler olarak bilinen Vakayî-i Mısriyye ve Takvîm-i Vekayî, devletin yönetiminde çıkan resmî; Cerîde-i Havâdis ise devletten yardım alan yarı resmî nitelikli gazeteler oldukları için birçok araştırmacı ve yazarımız şahsî Türk gazeteciliğini Tercümân-ı Ahvâl ile başlatır. ³⁹ Bu bakımdan, Tercümân-ı Ahvâl'in Türk basın tarihinde özel bir yeri vardır.

³⁵İnuğur, *Basın*, s. 175-181

³⁶H. Çelik, "Gazete İcad Oldu, Mertlik Bozuldu", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 24, Güz 1993, s. 38

³⁷İnuğur, *Basın*, s. 182

³⁸Geniş bilgi için bkz; Z. Ebuzyiya, *Cerîde-i Havâdis*, T.D.V. İslam Ansk. İst., 1993, VII, 406-407

³⁹İnuğur, *Basın*, s. 184

21 Ekim 1860 tarihinde yayın hayatına başlayan Tercümân-ı Ahvâl, hükümetin yardımı alınmadan çıkarılan ilk Türk gazetesidir. Başlangıçta haftalık olarak yayınlanan gazete, sonraki yıllarda Cuma hariç haftanın bütün günleri çıkmıştır.

Gazetenin kurucusu Âgâh Efendi'dir. Başyazarı ise Şinasî'dir. Şinasî'nin desteği sadece 24 sayı devam etmiştir.

Tercümân-ı Ahvâl'in yazarları arasında Âgâh Efendi ve Şinasî'den başka, Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, M. Şerif Bey vs. vardı.⁴⁰ Türk basın tarihinde rekabet bu gazetenin çıkışıyla başlar. Tercüman-ı Ahvâl'de gerek resmî, gerek gayr-ı resmî haberlere, piyasa ve borsa ilanlarına, inceleme ve fikir yazılarına yer verilmiştir.

Türk gazetecilik tarihinde ilk tefrika (Şâir Evlenmesi) yayını Tercümân-ı Ahvâl ile başlar. Cerîde-i Havâdis ile aralarındaki atışmalar Türk tenkit tarihi açısından önemlidir.⁴¹

Tercümân-ı Ahvâl, Mayıs 1861'de iki hafta süreyle kapatılmıştır. Gazete 1867'de tamamen kapanmakla beraber elde bulunan en son sayısı 11 Mart 1866 tarihlidir.⁴²

Tercümân-ı Ahvâl'den ayrılan Şinasî, 1862 yılında kendi gazetesi Tasvîr-i Efkâr'ı çıkarmıştır. Gazete, hürriyet düşüncesini yayması bakımından basın tarihimizde önemli bir yere sahiptir.

İlk sayısı 27 Haziran 1862 Cuma günü çıkan Tasvîr-i Efkâr, kendinden önce yayınlanmış gazetelerden hem teknik hem de muhteva yönünden daha gelişmiş bir netelikte halk için yararlı makalelere yer vermiştir. Gazete bütün içeriğiyle Şinasî'nin gazetesiydi. İlk sayısı Sultan Abdulaziz'e takdim edilmiş, gazeteyi çok beğenen Padişah, Şinasî'ye 500 altın ihsanda bulunmuştur.

Dilinin sadeliğiyle de takdir ve alaka toplayan Tasvîr-i Efkâr Şinasî'nin Avrupa'ya gitmesiyle N. Kemal'e, onun da sürgün sonrası Avrupa'ya kaçmasıyla R. Mahmud Ekrem'e kalmıştır. Haftada ikişer defa yayınlanan gazete 830. sayıdan sonra 1866'da kapanmıştır.⁴³

Ocak 1867'de İstanbul'da yayın hayatına başlayan Muhbir'in sahibi Filib Efendi'dir. Başyazarı ise Ali Suavî'dir. Başlangıçta haftada üç gün çıkan gazete sonraki aylarda haftada beş gün yayınlanmıştır.

⁴⁰İnuğur, Basın, s.188

⁴¹Atışmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz; İnuğur, Basın, s. 188-189

⁴²S. İskit, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercümân-ı Ahvâl ve Âgâh Efendi*, Ank., 1937, s. 11 vd.

⁴³İnuğur, Basın, s. 192-199

Muhbir, hükümet politikasını eleştiren bir gazetedir. Ali Suavî'nin Belgrad Kalesi'nin Sırp'lar'a verilmesini sert bir dille tenkid eden bir yazısı üzerine 8 Mart 1867'de bir ay süreyle kapatılmıştır. Suavî de Kastamonu'ya sürülmüştür. Suavî'nin Avrupa macerası bundan sonra başlar.

Gazete 27 Mayıs 1867'de bir daha İstanbul'da çıkmamak üzere kapanmıştır. 44

⁴⁴İnuğur, *Basın*, s. 206-209

İ. BÖLÜM ,
MUHBİR'İN MUHTEVASI

**1- SİYASÎ REJİM VE OSMANLI İDARESİNİN DURUMU İLE İLGİLİ
MESELELER**

A- VÜKELÂNIN DOKUNULMAZLIĞI

Gazetenin üzerinde en çok durduğu konulardan biri, bakanların dokunulmazlığıdır. Suavî, devlet nizamını bir nevî alt üst eden keyfî idareyi sona erdirmek çabası ve gayreti içerisinde.

Gazete, muhtelif sayılarda bakanların kötü idarelerini cesurca tenkid eder.

Muhbir, Tanzimat'tan sonra vükelânın, yaptıklarından sorumlu olmayan, hatta normal görevlerini yerine getirirken bile fevkalâde bir şey başarmış insanlar konumuna geldiğini belirtir:

"Vükelânın mes'ul tutulması bahsine gelince: Herkes bilir ki eski zamanda mesalâ Sadrazam işini fena yaparsa başı kesilir, malı müsâdere olunur idi. Tanzimat bunu lağvetti. Ama bunun yerine bir şey bıraktığı görülmedi. Belki vükelâyı bir hale koydu ki farzan Sadrazam memur olduğu vech ile sâdikâne bir iş yapsa, memuriyetini icrâ etti, denmeyip fekalâde ve memuriyetinden ziyâde bir şey yapmış gibi derhal mükâfat ve ihsan olunuyor" ⁴⁵

Suavî, bizdeki bakanların statüsü ile Avrupalı bakanların statüsü arasında büyük fark olduğunu belirtir. ⁴⁶

Bizde bakanların keyfî icraat yapmakta sınırsızca serbest olduklarını ifade eden Suavî, şayet bir kötülük işleyip görevden atılsalar dahi tatmin edici bir maaşla köşklerinde oturduklarını veya bir beldeye vali olarak atandıklarını, ihsan kapmadıkça da bir işi gereği gibi yerine getirmediıklarını belirtir ve bu konudaki iddialarını somutlaştırır:

"Mukaddimen Napolyon tarafından zât-ı Padişahî kongreye davet olunduğu vakit Ali Paşa dört beş yüz kuruş ihsan kapmadıkça cevap yazmadı. Mustafa Paşa kendine soyuna ve sopuna bol bol maaşlar ve rütbelere almadıkça Girit'e gitmedi. Bu defa Ali Paşa Girit'e gitmek için bir çiftlik ihsanı olsun kopardı." ⁴⁷

⁴⁵Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 3

⁴⁶Le Mukhbır, 2 Novembre (Kasım) 1867, nr. 10, s. 1-2

⁴⁷Le Mukhbır, 2 Novembre (Kasım) 1867, nr. 10, s. 1-2

Bakanların yaptıkları işin devleti borçlandırmaktan başka bir şey olmadığını belirten Suavî, devletin hangi miktarlarda borçlandığını herhangi bir maliye defteri tutulmadığı için tam olarak söylemenin mümkün olmadığını, dolayısıyla söylenilecek şeylerin sadece tahminlerden ibaret olacağını belirtir. ⁴⁸

İstanbul'dan gelen bir haber üzerine vükelânın yaptıkları işlerden sorumlu tutulacağını haber alan Suavî, bu duruma son derece sevinir, hatta bunun büyük bir müjde özelliği taşıdığını belirtir. Fakat onun zihninde yeni bir kuşku ve soru işareti oluşur: Vükelâyı kim mes'ul tutacak? Yoksa kendi kendilerini mi kontrol edecekler? ⁴⁹

Gazetede yer verilen İstanbul kaynaklı bir mektubun sahibi, halkın artık uyandığını, milletin gözünün açıldığını ve artık efkârının terakki ettiğini yazar. Sözkonusu şahıs, ismini belirtmemekle beraber, gazeteye muhbirlik etmek istediğini yazar ve şu görüşlere yer verir:

"Az vakit içinde milletimizin gözü açılıp efkârı terakki ettiğine şunu misal getirebilirim ki, hani eskiden "vak'â öyle", "çare ne", "elden ne gelir, işin ledûnniyâtı var", "kerâmet buyurdunuz" lakırdıları var idi ya. İşte bunlar kalkmağa başladı. Şimdi vükelâdan biri hakikât-ı hâli ketm ederek iknâî lakırdı söyleyecek olursa istima' edenler: "Kerâmet buyurdunuz" demiyorlar. (Siz onu haremden Mahdum Bey'e dinletiniz) yani bizim kulağımız doldu, usandık. Artık bizi çocuk gibi kandıramazsınız diyorlar" ⁵⁰

Gazetenin muhtelif sayılarında Suavî, bakanların iş bilmediklerine değinir ve önemli kısmının devletin hâl-i hazırından ve dış politikasından habersiz olduklarını savunur. ⁵¹

B- GENEL OLARAK DEVLET MEMURLARI İLE İLGİLİ MESELELER

Osmanlı Devleti'nin bir duraklama süreci geçirmesinden sonra, gerilemesinin sebeplerinden bir tanesi de işlerin ehliyetsiz kişilere verilmesidir. Şüphesiz Muhbir, ülkenin içinde bulunduğu felâketin farkındadır. Dolayısıyla kurtuluş için çareler düşünmüş ve bunları dile getirmiştir.

Suavî'ye göre ülke için en hayırlı iş, işlerin ehliyetsiz ve cahil kimselere verilmemesidir. Şayet bu gerçekleşirse her zorluğun üstesinden gelinecektir.

⁴⁸Le Mukhbır, 2 Novembre (Kasım) 1867, nr. 10, s. 4

⁴⁹Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 3

⁵⁰Le Mukhbır, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 2

⁵¹Le Mukhbır, 6 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 22, s. 2; Le Mukhbır, 29 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 25, s.3

Suavî, bazı kesimlerin özellikle Avrupalıların İslam Dini'ni terakkiye mani bir unsur olarak gördüklerini, fakat bunun memurların cahilliğinden kaynaklandığını söyler:

"Bazı ecnebîler bizim memurlarımıza nasihat edip filan işi şöyle yaparsınız hakaniyet değil midir? dediği vakit, o memur o işin yoluna ve tarîk-i icrâsına vakıf değilse o saat dine kabahat bulmak (Ah nerede? İsteriz öyle olsun ama ne yapalım din mani oluyor) demek âdet olmuş. Böyle i'tizar dilemek bizde yeni çıkma bir hikmettir." ⁵²

Memurların bu hususta bir nevî riyakârlık yaptığını savunan Suavî şöyle der:

"O aralık şu i'tizar eden memur o ecnebî ile kendi beyninde geçen muhâvereyi tutar da Hoca Efendilerden birine aldatıcı bir tabirle nakl eder ki, o naklin meâlinde ecnebîlerin güvâ dine müdahale ettikleri ve kendisinin dini sahâbet eylediği anlaşılır." ⁵³

Sözkonusu yazının devamında Suavî, Böyle olduğu müddetçe halkımızın efkârının düzelemeyeceğini söyler. Bunları yapacağımıza iş görmeli ve eser bırakmalıyız. Yeraltı ve yerüstü bütün kaynaklarınızı ortaya çıkarmalı, dost ve düşmana milletimizin hüneri, çalışkanlığı gösterilmelidir, der.

Gazete 14. sayısında Anadolu'dan gelen bir okuyucu mektubuna yer verir. Sözkonusu mektupta ülkenin içinde bulunduğu perişan durumun sebepleri maddeler halinde belirtilir. Mektupta, memurların halka zulüm yaptıkları, Müslüman halkın derdini anlatacağı bir merci olmadığı belirtilir. ⁵⁴

Mektupta, Müslümanların dışında kalan, diğer dinlere mensup insanlara herhangi bir kötü muâmele yapıldığına dair malumat verilmemesi dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Çünkü gayr-ı müslimlerin hâmîleri çoktur. Onlara haksızlık yapan, Sadrazam dahi olsa görevden alınabiliyor.

Suavî, devletin memur alımı esnasında şartlarını bildirmesi gerektiğini, böylelikle adama göre iş değil, işe göre adam bulunabileceğini söyler. ⁵⁵

Gazetede yer yer memurların rüşvet aldıklarına ve yolsuzluk yaptıklarına da değinen Suavî, özellikle devlete borçlu olan memurların bir an önce borçlarını ödemeleri ve bunların kesinlikle başışlanmamaları, hatta bunların memuriyetten men edilmesi, eyâletleri ve sancakları bunların kötü idaresinden kurtarmak gerektiğini belirtir.

⁵²Le Mukhbır, 21 Septembre (Eylül) 1867, nr. 4, s. 2

⁵³Le Mukhbır, 21 Septembre (Eylül) 1867, nr. 4, s. 3

⁵⁴Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 4

⁵⁵Le Mukhbır, 13 Mai (Mayıs) 1868, nr. 34, s. 4

Suavî. sözkonusu memurlara olan kızgınlığını, onları tehdit etme derecesine vardırıır: Maliye ve devlet bu zatların borçlarını tahsil etmezse veya kendileri borçlarını ödemezlerse isimlerini teşhir edeceği uyarısında bulunur.

Suavî'ye göre bütün memurların hesaplarına bakılmalı, devlete sadık olanların isimleri açıklanmalı ve millete sevdirmeli, borcu çıkanlardan çabuk tahsilat yapılmalı. Bunlar ne zaman yapılırsa o saat Osmanlı hazinesi dolar, bütün iç ve dış borçlar ödenir. Böylece yakamızı Avrupa sarraflarından kurtarmış oluruz. ⁵⁶

Bir başka sayıda halkın memurlar hakkındaki şüphelerini şöyle dile getirir:

"Halkın bir büyük şüphesi daha var. Diyorlar ki: Biz falanın aslını faslını pek âlâ biliyoruz. Şimdiye kadar bulunduğu memuriyetleri ve aldığı aylıkları hesap ediyoruz. Halbuki o adamın bu günkü günde mevcut olan servet ve emvâli aldığı maaşa göre değil. Birkaç sene memuriyette bulunmakla şimdi dünyanın birinci zenginlerinden olmak neden icab ediyor. Bu adam Avrupa kişizâdeleri gibi bir asilzâde değil, Avrupa tüccarı gibi bir iş güç sahibi değil."

İşte burasını dahi devletimiz düşünmeli. Böyle taht-ı iştibahta bulunan ve halk tarafından iştikâ olunan memurların hesabına bir müstakim meclis bakmalı. Sadakatı tebeyyün edenleri ilan etmeli, millete sevdirmeli. Hiyaneti zâhir olanları terbiye etmeli e devlet ve milletin malını onlardan tahsil etmeli" ⁵⁷

Bir başka sayıda Suavî, devlet memurlarının ahlak ve fazilet sahibi olmaları gerektiğini, hele hele cinsî ahlak açısından şaibe altında olmamaları gerektiğini vurgular:

"Kezâlik oğlanlardan memur ve paşına yetiştirmek âdet-i habise-i lavtiyesini terk edip devlet işi için namus ve iffet ve istikamet ve ilm u diyanet sahibi adamları me'muriyete geçirsınler. Tevrat ve Kur'an okuyacak kadar ilim sahibi olsunlar. Cenâb-ı Hakk'ın kavm-ı sadume ettiği azabtan ibret alsınlar." ⁵⁸

C- GAZETENİN ÖNERDİĞİ REFORMLAR

Gazete, daha ilk sayılarında ülkenin bir kalkınma hamlesi yapması gerektiğine ve laftan ziyade iş yapmak gerektiğine değinir. Memleketin ekonomik olarak yeniden yapılanması için gereken şeyler bir bir sıralanır:

⁵⁶Le Mukhbır, 5 Octobre (Ekim) 1867, nr. 6, s. 3

⁵⁷Le Mukhbır, 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 2

⁵⁸Le Mukhbır, 2 Novembre (Kasım) 1867, nr. 10, s. 3

"*Toprak kazan susuz Osmanlılara adalet suyu içirip Türk toprağı altında ne definelere ne hazineler varmış meydana çıkartmalı, yâr u ağıyâra cerbezeler ve güzel mazmunlar ve kırk elli cariyeler gösterileceğine "Türk hüneri" ne imiş onu göstermeli. Nefsânî iftiharını bırakıp milletle iftihar etmeli.*"⁵⁹

Suavî, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nde ıslahat adıyla imtiyazlar istediğini söyler ve bu durumun doğuracağı sonuçları temsili bir hikayeye anlatır.

Suavî'nin önerdiği reformda malî cephe önemli bir yer tutar. *Islahat* başlığı altında Türkistan'ın kendi parasını kendi sandığına yatırmak yolunu tutması gerektiğini belirtir.⁶⁰

Söz konusu hikâyede yazar, Avrupalıların iyi tertip edilmiş bir senaryoyla Osmanlı Devleti'ni önce ufaltmak sonra da yutmak istediklerini temsilen ifade eder.

Yazar, Avrupalıların külâh kapmak için yaptıkları ıslahat taleplerinin sadece oyundan ibaret olduğunu, Osmanlı yönetimine hatırlatılmasının lüzumunu ve onların bu tür müdahalelerinin kesilmesi gerektiğinde ısrar eder.⁶¹

Muhbir, çağın ve medeniyetin gereği olarak mahkemelerin yeniden tertip ve düzene sokulması gerektiğini savunur. Mahkemelerde Avrupa usulü bir danışma kurulunun (juri) ve bir takım fıkıh âlimlerinin bulunmasını ister.⁶²

Asr-ı Saadet'te hapisanelerin ve hapis cezalarının var olduğunu örneklerle belirten yazar, mahkeme ve hapisanelerin mimarî tarzlarına da değinerek, sağlıksız mimarîden dolayı cezası uzun süreli olan mahkumların üçte birinin bile sağlam çıkamadığını ileri sürer.⁶³

Suavî, *Islahat* başlıklı bir başka yazısında, hükümetin öngördüğü ıslahatların bazı mektep ve yolların yapımı, bazı tabir değişiklikleri (*eyalet* kelimesinin yerine *vilayet* kelimesinin kullanılması gibi) ve mevcut binaların yıktırılıp daha görkemli binaların yapımından ibaret olduğunu savunur ve bu durum karşısında şöyle der:

"*Anlaşılan, bugünkü günde, Türkistan'ın muhtaç olduğu ıslahatı, Lala kucağında büyüyen beylerimiz ve hizmetkârlıktan yetişme paşalarımız bilmiyorlar. Yahut bilmek işlerine elvermiyor.*"⁶⁴

⁵⁹Le Mukhbır, 21 Septembre (Eylül) 1867, nr. 4, s. 3

⁶⁰Le Mukhbır, 28 Septembre (Eylül) 1867, nr. 5, s. 1-3

⁶¹Le Mukhbır, 5 Decembre (Aralık) 1867, nr. 15, s. 2

⁶²Le Mukhbır, 13 Mai (Mayıs) 1868, nr. 34, s. 3

⁶³Le Mukhbır, 7 Mars (Mart) 1868, nr. 26, s. 3-4

⁶⁴Le Mukhbır, 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 1-2

2- EKONOMİK MESELELER

A- MALİYENİN DURUMU

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran en önemli sebeplerden birisi de malî çoküntüdür. Rönesans, Reform vb. siyasî, sosyal ve ekonomik hareketlerle kabuk değiştiren ve sürekli ekonomik bağımsızlığını ve refahını arttıran Batı'ya karşı Osmanlı Devleti, yerinde saymıştır. Bir başka ifadeyle terazinin Avrupa kefesi ağır basmış, Osmanlı kefesi ise hafiflemeye devam etmiştir.

Siyasî ve merkezî otoritenin zayıflamasından dolayı devlet gelir kaynaklarını değerlendirmede ve vergilerini toplamada yetersiz kalmıştır. Gittikçe sanayileşen Avrupa'ya karşı ülkedeki el tezgahları yarışı sürdürememişlerdir. Muhbir, böyle bir dönemde yayın hayatına başlamıştır.

Gazetenin üzerinde en çok durduğu konulardan birisi de ülkenin içinde bulunduğu malî buhrandır. Söz konusu çoküntüden kurtulmak için bazı önerilerde bulunur:

Birincisi: Maliyeyi sarrafların ve zimmetine para geçiren ve gereksiz harcamalarda bulunan memurların yağmasından kurtarmalı.

İkincisi: Halktan alınan vergiler yeniden düzene konulmalı. Köyler, nüfus bakımından azalmış veya çoğalmış olabilir. Dolayısıyla, elli haneden yirmi haneye düşmüş bir köyden aynı vergileri almak adaletsizlik olur.

Üçüncüsü: Borçlar uygun ve adil taksitlerle tahsil edilmeli. Vatandaşa baskı yapıp öküzünü sattırmamalı.

Suavî, söz konusu yazıda, Filibe'de bulunduğu yıllarda Filibelilerin bakâya kalmış borçlarına ve bunların tahsilatı sırasında meydana gelen yolsuzluklara dair, devlete bir arıza sunduğunu yazmaktadır.

Dördüncüsü: Vergilerin tahsil zamanı belli olmalı, harcamalarla aynı zamana denk getirilmeli. Avrupalılar, borç faizlerinin zamanını asla geciktirmiyorlar. Dolayısıyla, devlet vergileri zamanında toplamalı.

Beşincisi: Halktan iâne (yardım) toplamaktan vazgeçilmeli. Yardımların maliyeye faydası yoktur, aksine zararı vardır.⁶⁵

⁶⁵Le Mukhbır, 5 Octobre (Ekim) 1867, nr. 6, s. 3-4

Ekonomik çöküntüyle önerilen çareler bir sonraki sayıda devam eder. Sözkonusu sayıda, devletin iç ve dış borç yapmaktan vazgeçmesi gerektiği belirtilir. Aslında, Suavî borç alınmasına karşı çıkmaktan ziyade, gelir getirecek bir yatırım aracı olarak kullanılmamasından dolayı itirazlarda bulunur. Çünkü bu çeşit borçlar ülkeye ve millete fayda sağlamaz.

Maliyenin gereksiz masraflardan ve ihsanlardan şiddetle kaçınması gerektiğini belirten Suavî, şöyle devam eder: *Bu tahsil olunan paraların derunundaki gözyaşlarını, ciğer kanlarını görmeli. Günahdır, günah etmemeli. Elhasıl, vakit ve hâli bilmeli. Mal hususunda Avrupa'nın tüccar ve zengin devletlerini taklit yolunu bırakıp zamânenin ve halkın tahammülüne göre irâd ve masrafi uydurmalı"* ⁶⁶

Suavî, vatanın zengin olabilmesi için sözkonusu şartların yerine getirilmesi gerektiğini savunur.

Suavî, sözkonusu sayıda Mithat ve Ziya Paşaların valilikleri esnasındaki idarî başarılarını över. Onların başarılı olmalarının sebebini de, sözkonusu şartları yerine getirmiş olmalarına bağlar. ⁶⁷

Suavî, vatanperver bir idarecinin yaptığı iyi icraatın halefi tarafından ortadan kaldırılabilirdiğini belirtir ve bu durumun önüne geçilmesi gerektiğini söyler:

"İcraat için Bâbiâli'nin öyle bir esası bulunmak lazımdır ki işlerin daimî suretle cereyânına bir mâni kalmamalıdır. Halef, selefin işini bozmağa asla muktedir olmamalıdır" ⁶⁸ Bu, devlette süreklilik prensibinin ta kendisidir.

Muhbir'de yayınlanan ve İstanbul'dan gönderildiği belirtilen mektupta, devletin gereksiz harcamaları tenkid edilir. Sözkonusu mektupta, bu gibi harcamaların ülkeye hem parasal hem de emek ve zaman açısından büyük zararlar getirdiği belirtilir. Mektup ayrıca, maaşların ödenmesi sırasında oluşan izdihamdan da bahseder. Sözkonusu izdihamların birinde on iki kadının ayak altında kaldığına ve bunlardan birkaçının vefat ettiğine dikkat çekilir. ⁶⁹

Bir başka mektupta, halkın siham (hisse senetleri) ⁷⁰ taksitlerini alamadıklarından dolayı büyük sıkıntı çektikleri belirtilir.

⁶⁶Le Mukhbır, 12 Octobre (Ekim) 1867, nr. 7, s. 1

⁶⁷Le Mukhbır, 12 Octobre (Ekim) 1867, nr. 7, s. 2

⁶⁸Le Mukhbır, 12 Octobre (Ekim) 1867, nr. 7, s. 2

⁶⁹Le Mukhbır, 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 3

⁷⁰Siham için bkz; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-IV, İst., 1983, III, 145

Fakir fukaranın çoğu, nesi var nesi yok, sehime yatırmışlar. Bütün geçimlerini alacakları birkaç kuruş faize bağlamışlar. Fakat, hükümet doğru düzgün ödeme yapamıyor. ⁷¹

Suavî, halkın içinde bulunduğu ekonomik durumun içler acısı olduğunu, tuz gibi temel ihtiyaçların dahi tedârik edilemediğini, insanların ve hayvanların hastalıklardan kırıldığını yazar. ⁷²

Söz konusu ekonomik çıkmazın ve malî bozukluğun en büyük sorumluları olarak idarecileri gösteren yazara göre, idareciler basiretsizdir. Devamla durumun ciddiyetini şu cümlelerle ifade eder:

"...Devlet elden gidiyor. Vatan bitiyor. Bu adamlarda zerre kadar devlet ve vatan gayreti yok mu? Hele din gayretinden çoktan vazgeçilmiş ya"

Suavî, söskonusu yazının devamında bazı idarecilerimizin Fransa ve İngiltere bankalarında büyük miktarda paraları olduğunu, dolayısıyla, bir aksilik gördükleri anda Avrupa'ya kaçıp hayatlarının geri kalan kısmını refah içinde geçireceklerini, zarar gören tarafın ise yine halk olacağını belirtir ve şöyle devam eder:

"Bizim halimiz ne olur. Altıyüz seneden beri kemâl-i şan ve şevketle muammer olmuş bir devlet-i İslamiyye bu makule birkaç şahsın menafî'i uğrunda mahvolsun mu?"

Artık orasını düşünmek bize düşer. Zîrâ sonunda anası ağlayacak yine biziz.

Acaba bu zatlarda insaf ve hamiyet denilen şeylerden bir eser yok mu?"

Mevcut maliye idarecilerinin, birkaç yıl sonraki bütçeleri dahi kullandıklarını söyleyen Suavî, buna rağmen memur maaşlarının ödenemediği gerçeğini dile getirir.

Yazar, meselenin kişisel olmadığını, sıkıntının herkesi ilgilendirdiğini, *"Peki ama hepimiz geminin içindeyiz. Gemi batıyor. Nasıl feryad etmeyelim"* ⁷³ cümlesiyle ifade eder.

Muhbir, halkın sıkıntısını dile getirmekle beraber, yokluk içinde olan kesimin sadece Müslümler olduğunu, gayr-ı müslimlerin ise hâmleri tarafından ezilmelerine müsaade edilmediğini belirtir ve söz konusu perişan durumun sebeplerini şöyle sıralar:

Birincisi: Vergilerin zamanında tahsil edilmemesidir.

İkincisi: Zenginlerin borçlulara uyguladıkları yüksek faiz politikası ve aradaki komisyonlarla faiz miktarının daha da yükselmesi.

⁷¹Le Mukhbır, 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 4

⁷²Le Mukhbır, 14 Novembre (Kasım) 1867, nr. 12, s. 1-2

⁷³Le Mukhbır, 14 Novembre (Ekim) 1867, nr. 12, s. 2-4

Üçüncüsü: Mültezimlerin yaptıkları inanılmaz zulümler.

Dördüncüsü: Memurların halka zulm etmesi, halkın ise şikayette bulunacağı, derdini anlatacağı bir makamın olmaması.

Beşinci ve en büyük sebep olarak, ülkeyi baştan başa saran cehalet belası. Cehalet bir nevi halka yolunu şaşırtmıştır. ⁷⁴

Muhbir'e göre maliyeyi raydan çıkararak amillerden biri de Girit isyanı'dır. Zîrâ, devlet isyanları bastırmak için pek çok masraflar yapmıştır.

B- OSMANLI DEVLETİ'NİN İÇ VE DIŞ BORÇLARI

Muhbir'in üzerinde en çok durduğu konulardan biri de iç ve dış borçlardır. Yapılan tedkiklerde, Suavî'nin zaruri haller ve gelir getirecek yatırımlar hariç, kesinlikle borç alınmasına karşı olduğu sonucuna varıldı. ⁷⁵

Muhbir'de hükümetin yaptığı iç ve dış borçlarla ilgili bir yığın yazı vardır. Yaklaşan her borç ödemesi için yeni borçlar alındığını ve artık devletin iç borçlarını da ödeyemez duruma geldiği belirtilir. ⁷⁶

Daha önceki borçların faizi yaklaştıkça ve hazine diğer masraflar cihetinden de sıkıştıkça, bazen Galata sarraflarından, bazen de Avrupa'dan yapılan borçların yanında, arada verilen komisyonlar ve vekillere verilen ihsanlar dolayısıyla borçların daha da arttığı belirtilir.

Suavî, sözkonusu yazıda, devletin her sene birbuçuk milyon kese borç faizi, tazminat, alerre's vs. verdiğini, bu faizce, devletin, mülkün dayanamayacağını söyler. ⁷⁷

Suavî, vükelânın yaptığı borcun kesinlikle halka ait borç olamayacağını birçok sayıda ilan şeklinde verir: ⁷⁸

"Bâbîâli vükelâsı'nın yine bir istikraz akd edeceklerini işittik. Düyûn-ı Umûmiye ümmet namına olarak alındığı cihetle yarın vükelâ azl olsa hatta idare dahi değişse bu borçların tasviyesi ümmetin borcudur. Ümmet ise bugünkü günde akd olunacak istikrazın ne türlü sefâhatlar için sarf olunacağını bildiğinden vükelânın ümmet nâmına yapacağı şu

⁷⁴Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 3-4

⁷⁵Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 1-2

⁷⁶Le Mukhbır, 7 Novembre (Kasım) 1867, nr. 11, s. 2

⁷⁷Le Mukhbır, 14 Novembre (Kasım) 1867, nr. 12, s. 2-4

⁷⁸Le Mukhbır, 13 Mai (Mayıs) 1868, nr. 34, s. 4; 27 Mai (Mayıs) 1868, nr. 36, s. 1; 3 Jun (Haziran) 1868, nr. 37, s. 1; The Mukhbır, 12 June (Haziran) 1868, nr. 38, s. 1

istikrazı hiç bir vech ile kabul etemeyeceğini ve ileride şekl-i hükümet tebdil ettiği zaman ödemeyeceğini aldığımız mektuplar üzerine tümnet namına Avrupa'ya ilân ederiz."

Suavî birbaşka sayıda *istikraz* başlığı altında borçlanmayı katmerli faiz hesabına göre şöyle değerlendirir:

"(Düyûn-ı Hükümet) Nafi midir? muzur mudur? muhtelifunfihtir. Bazı müellifler dediler ki, borca giriftar olan hükümet, akibet müflis olur. Ve bi'l-hesap ispat etmişlerdir ki bir hükümet istikraz ettiği meblağ için yüzde bir faiz verse, faiz senevî asıl mala zamm edildiği halde 27 senede istikraz ettiği meblağ kadar akçe vermiş olur ki (Düyûn-ı Hükümet) ne derece telef ve sarf olduğunu işte bu hesap pekâla gösterir." 79

Suavî, sözkonusu yazının devamında hükümetin gelir ve giderlerini denkleştirmesi, savaş ve faydalı yatırımlar dışında borca girmemesi gerektiğini söyler ve konuyla ilgili bazı Avrupalı ekonomistlerin görüşlerine yer verir.

Yazar, devamla, yapılan milyonlarca kese borcun nereye harcandığının bile bilinmediğini belirtir. Osmanlı Devleti, bırakın borçlarını ödemeyi, faizini bile ödeyemez duruma gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde sadece sadrazamın borç etme yetkisine sahip olduğunu, halkın kesinlikle haberdar edilmediğini söyleyen Suavî, bir ülkede devlet vükelâsının yanında millet vükelâsının olması gerektiğini ve ihtiyaç anında millet vükelâsının borç yapması gerektiğini savunur. Zîrâ, yapılan bütün borçların halka mal edildiğini halkın ise şimdiye kadar buna ses çıkarmadığını fakat artık tepki göstereceğini ifade eder.

Osmanlı hazinesine artık itibar kalmadığını, dolayısıyla Avrupalıların borç vermeye kolay kolay yanaşmadıklarını belirtir ve kendisi de Avrupalılara bu konuda hak verir. 80

Gazetenin 25. sayısında maliyenin İngiltere'den borç alacağına dair *Levant Herald* gazetesinin haberi var. 81

Bilindiği gibi Osmanlı maliyesinin içine düştüğü çıkmaz ve sefalet, ister itemez Avrupa devletlerinin ülkenin maliyesine karşı güvenini sarsmıştı. Söz konusu ülkeler verecekleri borçlara karşılık güvenilir bir gelir kaynağı gösterilmeden işe girişmezlerdi.

⁷⁹Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 1-2

⁸⁰Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 1-2

⁸¹Le Mukhbır, 29 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 25, s. 3

Suavî, İngiltere'den borç alınmasıyla ilgili *Levant Herald* gazetesinin verdiği miktarın gerçekleri yansıtmadığını, asıl meblağın daha büyük olduğunu ve sözkonusu borca karşılık olarak Selanik ve Edirne aşarı gibi gelirlerin gösterildiğini iddia eder.⁸²

Gazetenin 14. sayısında başlayan ve birkaç sayı devam eden *Niçinci* mektubu maliyeyi çışitli yönlerden tenkid eder.⁸³

C- BAYINDIRLIK HİZMETLERİ

Muhbir gazetesinin birçok sayısında ve genellikle İstanbul'dan gönderilen haberlerde, hükümetin en büyük icraatının bazı yollar yapmak, mevcut yolları tamir etmek ve paşa konaklarının yenilenmesi ve süslenmesinden ibaret olduğu haber verilir.

İstanbul'dan Muhbir'e gönderilen ve kime ait olduğu bilinmeyen mektupta ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntıya rağmen, Beylerbeyi sarayının yıktırılıp bir sürü borç alınarak veya hazineyi daha da zor durumda bırakarak Avrupaî mimarî tarzıyla yeniden yapılması kararı tenkid edilir. Zikrettiğimiz mektupta, sarayın keşif bedeli altmış bin kese olarak verilir.⁸⁴

Sözkonusu şahsın bir başka mektubu, gazetenin 18. sayısında yayınlanır. Mektupta daha önce gazetede yayınlanan mektubun etkili olduğu, sarayın sadece bazı onarım işlemlerini yapacağı belirtilir. Sözkonusu haber gazetenin zaferi olarak kabul edilir.⁸⁵

Suavî, ülkede yapılan demiryollarının da fazla bir fayda sağlamadığını ifade eder.

Gazetenin 15. sayısında *Demiryol* başlığı altında halkın ve idarecilerin demiryollarını bir servet kaynağı olarak gördükleri, halbuki bunun böyle olmadığı ancak servet ve zenginliğe yol açacak bir taşıma aracı olduğu belirtilir. Ülkedeki kaynakları açmadan, işletmeden ticarî potansiyeli arttırmadan demiryollarının derde deva olamayacağı vurgulanır.⁸⁶

Yazara göre bizim idareciler Avrupa'ya özenerek demiryolları yapıyorlar. Halbuki Avrupalıların birçok fabrikası ve buna paralel olarak hammaddesi vardır. Dolayısıyla onlar için gereklidir.

⁸²Le Mukhbır, 28 Mars (Mart) 1868, nr. 28, s. 4

⁸³Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 3-4, 5 Decembre (Aralık) 1867, nr. 15, s. 3-4, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 1-2

⁸⁴Le Mukhbır, 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 4

⁸⁵Le Mukhbır, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 3

⁸⁶Le Mukhbır, 5 Decembre (Aralık) 1867, nr. 15, s. 4

Suavî, sözkonusu yazıda bizim yük trenlerimizin hububattan başka bir şey taşımaya yaramadığını, bunun ise ancak bir ay mümkün olabildiğini, onbir ay boyunca boş kalacaklarını belirterek bu iş için fazla yatırım yapmanın gereksiz olduğunu savunur. Zaten ağır veriglerle çiftçinin öküzü, tarlası elinden alınmış "*Trene yüklenecek ekin de yok*" der.

Suavî, türlü ihsan ve tazminatlarla yabancı şirketlerin ülkemizde demiryolu yapmalarını sağlamanın ıslahat ve imar planına dahil edilemeyeceğini, buna binâen yapılması gereken daha önemli şeylerin var olduğunu belirtir:

"Şüphe yok ki, demiryolu hep tarikler bittikten sonra yapıldı. Peki öyle ise bizim memleketimizde terakkîye Elifbâ'dan başlanmayıp da tâ (Feteharekellahu)'dan başlamak herkesi bir kuru maaşallah dedirtmekten başka ne faydayı müntehic olur."

Görüldüğü gibi, Suavî'nin demiryollarının yapımı için yeni ihaleler verilmesine karşı çıkmasının sebebi, ülkede mevcut şartlar dahilinde, zararın kârdan fazla olacağı kanaatinden dolaydır. Ancak, demiryolları ağımızın inşa edilerek karayolu ağına ve Avrupa demiryollarına bağlanması durumunda faydalı olacağı inancına sahiptir.⁸⁷

Gazetenin yer verdiği konulardan birisi de İstanbul'un plansız yapısıdır. Bu görünüşüyle İstanbul, Avrupa'nın köylerinden farksızdır. İstanbul'un sadece bazı cadde ve sokaklarında düzenlemeler yapıldığı belirtilir.⁸⁸ Bu açıdan bakıldığında zaman, yazarın yüz küsür yıl önce İstanbul'un yapılanmasından endişe duyduğu ve bugünü o zamanda gördüğü sonucuna varılabilir.

Bir başka sayıda Suavî, demiryolları ihâlelerinin yabancı şirketlere verilmesini tenkid eder. Devletin yabancı şirketlere tanıdığı hakların yerli şirketlere tanınmadığı kanaatindedir. Örneğin, yabancı şirketler, sözkonusu ihalelerde tam kazanç sağlamadıklarını iddia ederlerse, devlet tazminat ödemeyi taahüt ediyor.

Diyalog şeklinde devam eden yazıda:

"Osmanlılar'da para yok. Onun için ecnebler Türkistan'a hizmet ediyor." iddiasına şöyle karşılık verir:

"Vay! zengin ve muteber ecnebler kendi vatanlarına hizmeti bırakıp paralarını Türkistan'ın hayrına ve servetlenmesine mi sarf ediyorlar?"

⁸⁷Le Mukhbır, 5 Decembre (Aralık) 1867, nr. 15, s. 4

⁸⁸Le Mukhbır, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 4

Yok o demek değil. Avrupa'nın en zengini, kapısının önünde taş üstünde yatan fakiri içeriye almaz. Nerde kaldı ki, yedi kat yabancıнын mülküne hayır ve hizmet için paralarını batıracak. Ancak ticaret için Türkistan'a hizmet ediyorlar. Bir şirket teşkil edip hisselerle taksim ediyorlar. Topladıkları para ile demiryollar ve sâire şeyler yapıyorlar".⁸⁹

D-YARDIM KAMPANYALARI

Osmanlı maliyesini içine düştüğü çöküntüden kurtarmak amacıyla düşünülen çarelerden birisi de halktan yardım adı altında toplanacak paralar teşkil ediyordu. Fakat sözkonusu yardımlar fayda yerine zarar getirmiştir. Durumu idrak etmiş birisi olarak Suavî, hükümetin halktan yardım toplamasını tenkid eder. Yardım adıyla alınan mal ve paraların genelde zorla alındığını, dolayısıyla halkın devlete olan güvenini sarstığını savunur.⁹⁰

Konuyla ilgili, gazetenin üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri, tarihi Hoca Paşa yangınıdır.⁹¹ Hükümet sözkonusu yangından zarar görenler için yardım toplamış fakat yardımlar yerine ulaştırılmamıştı.

Suavî, konuyla ilgili bir yazısında, zikrettiğimiz yangından pek çok insanın zarar gördüğünü, dolayısıyla devletin yaraları sarmak amacıyla bir komisyon oluşturduğunu, İstanbul ve dışındaki yerli ve yabancılardan büyük miktarda yardım toplandığını fakat devletin bu yardımları yerine ulaştırmadığını belirtir.⁹²

Suavî, *Yangın parası* başlıklı haber ve yorumunda halkın, yardım paralarının akibeti etrafındaki kaygılarını dile getirir. Ayrıca konu üzerinde detaylı bir şekilde durur ve temsili olarak kazâzedeler, memurlar ve hükümet karşılıklı konuşturulur.

Miskinler; büyük yangında pekçok kişinin fakir düştüğünü, telef olduğunu, yardım umutlarıyla biraz teselli bulduklarını, söylerler ve yardımların akibetini sorarlar.

Memurlar; yardım maksadıyla birer maaş terkettiklerini fakat akibetinden habersiz olduklarını söylerler.

Suavî, sözkonusu yazının devamında, yangın parasının göz göre göre kaybolduğunu, nerelere harcandığının bile bilinmemesinin ibret verici olduğunu söyler.

⁸⁹Le Mukhbır, 5 Octobre (Ekim) 1867, nr. 6, s. 1-2

⁹⁰Le Mukhbır, 5 Octobre (Ekim) 1867, nr. 6, s. 4, 12 Octobre (Ekim) 1867, nr. 7, s. 1

⁹¹Hoca Paşa yangını için bkz; M. Sertoğlu, *İstanbul*, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, I-XIII, İst. V (II), 1214/32

⁹²Le Mukhbır, 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 2

Suavî, konuyla ilgili devletin resmî yayın organı olan Takvîm-i Vekayî'nin açıklama getirdiğini, fakat açıklamanın yeterli olmadığını belirterek, susmayacaklarını söyler ve hükümetten cevap ister:

"Evvvela şurasını beyan ederiz ki, ortadan iki niza' kalktı.

Birincisi: Hükümet şu parayı almış mı? almamış mı? İşte aldığı ikrar etti. Bu iş bitti.

İkincisi: Bu para, dediğimiz gibi ondörtbin keseye baliğ mi idi. Yoksa aşağı ve yukarı mı idi?»

Söz konusu yazıda bu meseleyle ilgili mütalaaya devam edilir. Yardım paralarının bir kısmının Bâbiâli duvarlarını yenilemek veya tamir etmek amacıyla kullanıldığı söylentisinin ortaya atıldığını söyler. Devletin her sıkıştığında yardım topladığını, fakat bürokratların bu paraları yemedikleri, sadece muhafaza ettikleri iddiasını, Suavî ünlü fitil fıkrasıyla karikatürize eder.⁹³

Söz konusu yardımların kalkınma amaçlı harcandığı meselesini de tenkid eden Suavî, yangında zarar görüp sokaklarda kalan insanlar için yardımseverlerin verdiği bu paraların devlet yatırımlarında kullanılmasının caiz olmadığını belirtir.

Yazar, en azından Bâbiâli'nin millete danışması gerektiğini savunur ve eğitim harcamaları için dahi olsa rıza alınmadan yardımların amacı dışında kullanılmasını kabul etmez.

Suavî, konuyla ilgili yorumlarından sonra tehditkâr bir ilan verir:

"Hoca Paşa yangınında sefil düşen hîcâreleri derhal sefaletten kurtarmak için ashâb-ı şefkat tarafından verilen îâne parasını hükümet kabzettii. Şu ondörtbin kese îâne o acezeye verilmedi. Bu paralar nereye sarf olundu.

Fuat Paşa hazretlerinden (Takvîm) ile cevâb-ı sâniyeye muntazırız. Lâkin Takvîm cevabı gecikecek olursa, artık hakikât-ı hâli bilen (Muhbir) bu paraların nereye gittiğini beyan etmeye mecbur olacaktır, ha!!!»⁹⁴

⁹³Sohtanın biri, Camiden fitil çalmış, eteğinin altına saklayarak Mahmut Paşa çarşısından aşağı inerken, yanından geçenlerden birisinin kavuğu tesadüfen tutuşmuştur. Dükkanlardaki esnaf: "Aldı fitil, aldı fitil" diye bağrışmaya başlamışlar. Sohta bu sesi işitince: "Allah Allah! Aldı ise yemedi ya. İşte fitil. Saklıyordum." diyerek fitilleri ortaya çıkarmış.

⁹⁴Le Mukhbîr, 12 Decembre (Aralık) 1867, nr. 16, s. 3-4

Gazetenin 18. sayısında İstanbul'dan gelen bir mektuba yer verilir. Söz konusu mektup yukarıdaki ilandan bahsederek, Takvîm-i Vekayî'nin buna cevaben yardımların nerelerde harcandığını yazdığını belirtir.

Söz konusu mektup, yorumunda Hoca Paşa yangınından dolayı toplanan yardımların, diğer yardımlarla kıyas edilemeyeceğini, zîrâ bu yardımlarda memurların ve gayr-ı müslimlerin hakkı olduğunu, kendilerinin bile dostça bir araya gelip birer maaşlarını yardım sandığına yatırdıklarını, ama yardım yerine ulaşmadığı için pişman olduklarını, şayet yerine ulaşırdı asla müteessir olmayacaklarını belirtir.⁹⁵

3- DIŞ POLİTİKA - BÂBİÂLİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE DIŞ DEVLETLERİN OSMANLI POLİTİKASI (ŞARK MESELESİ)

Gazetenin üzerinde en çok durduğu konulardan biri de Şark meselesidir. Rusya, Fransa, İngiltere ve Yunanistan'ın Osmanlı politikasını mütalaa ederken, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak konuyu incelemeye çalışacağız.

A- RUSYA

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti değişik din ve milletlerden oluşmuş bir mozayik hüviyetini taşıyordu. Bu mozayığın içerisinde Müslümanlardan sonra Hıristiyanlar önemli bir mevki işgal ediyordu.

19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'yı en çok taciz eden devletlerin başında Rusya yer alır. Rusya, bilindiği gibi yüzyıllardan beri sıcak denizlere inme emelleri içerisinde olmuştur. Dolayısıyla her defasında mezhepdaşı olan Osmanlı Ortodokslarının ezildiğini bahane ederek içişlerimize karışma cesaretini göstermiştir.

Gazetenin 13. sayısında Petro'nun vasiyetnâmesi verilir. Söz konusu vasiyetnâme Rusya'nın tarihî ve siyasî politikasını açıkça ortaya koyar.⁹⁶

Suavî, gazetenin ikinci sayısında *Mesele-i Şarkiyye'nin Bugünkü Hâli* başlığı altında Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyen Moskova hükümetinin ülkede bulunan Hıristiyanları tahrik ettiğini, hatta Yunanlıların da Rusya'nın efkârına hizmet ettiğini, propaganda vasıtasıyla diğer

⁹⁵Le Mukhbır, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 4

⁹⁶Le Mukhbır, 21 Novembre (Kasım) 1867, nr. 13, s. 3

Avrupa ülkelerini de Osmanlı Devleti'ne düşman ettiğini, Osmanlı Devleti'ni zalim; Hıristiyan azınlığı da mazlum ve kendilerini de dürüst şahid olarak gösterdiğini yazar.

Azınlıkların Rusya'nın tahrik ve entrikalarına kapılarak Osmanlı Devleti'ni şikayet etmelerini de tenkid ederek, mezheplerine zerre kadar müdahale edilmediğini, yalnız bunların birbirleriyle uğraştıklarını, hukuk bakımından Müslümanlarla eşit olduklarını, hatta sahip oldukları bazı imtiyazlara Müslümanların sahip olmadığını belirtir.

Suavî, Bâbîâli'nin Rus entrikalarına karşı gevşek davranmasını da tenkid eder. Su uyur, düşman uyumaz, fehvasınca, Rusya'nın hiç boş durmadığını söyler.

Bâbîâli'nin Rus entrikalarına karşı kayıtsız kaldığını, hatta Rusların Osmanlı Devleti'nde yeni okullar açtıklarını, kendilerine hizmet edecek gazeteciler vs. bulduklarını belirten gazete: "*Osmanlı kaba ağacının içine kurt gibi girdi, yemeye başladı*"⁹⁷ der.

Suavî, ülkedeki azınlıkların sürekli Rusya tarafından kışkırtıldığını ve Rusya'nın amacına alet olduklarını söyler.⁹⁸

Osmanlı Devleti'nde azınlıklara karşı zulüm yapıldığı bahanesiyle ayağa kalkan Rusya'nın Lehistan vs. gibi yerlerde akla hayâle gelmez zulümler yaptığını söyleyen Suavî⁹⁹ bu bahaneyle bir çok defa bize karşı savaş açmak istediğini de belirtir.¹⁰⁰

Suavî'ye göre. Rusya'nın karşısında gerçek Osmanlı bulunmadığı için bunca cüretkâr olabiliyor.

Bizim devlet adamlarımızı Ruslar karşısında ezik bulan yazar, Rusya'nın Panislavist ve Osmanlı düşmanı İstanbul büyükelçisi Ignatiyef'in hizmetlerinden dolayı ülkesi tarafından ödüllendirildiğine dikkat çeker.¹⁰¹

Gazetenin 21. sayısında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yutma planına dair bir mektup yayınlanır. Söz konusu mütalaa bazı gazete haberlerine dayanarak, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yutmak için bazı planlar yaptığını, fakat bu konuda Rus devlet adamları arasında görüş ayrılığı olduğunu, kimilerinin uzun vadede isyanlarla, kimilerinin ise devletin zayıf durumundan yararlanarak hemen işi bitirmek istediklerini yazar.¹⁰²

⁹⁷Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 1-2

⁹⁸Le Mukhbır, 5 Decembre (Aralık) 1867, nr. 15, s. 2

⁹⁹Le Mukhbır, 21 Novembre (Kasım) 1867, nr. 13, s. 3-4

¹⁰⁰Le Mukhbır, 10 Janvier (Ocak) 1868, nr. 19, s. 1-2

¹⁰¹Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 4

¹⁰²Le Mukhbır, 27 Janvier (Ocak) 1868, nr. 21, s. 1-2

Konuyla ilgili gazetesinin 18. sayısında Ziya Paşa'nın yorumuna yer verilir. Söz konusu yorumda Ziya Paşa, mevcut hükümetin Rusya'nın tahribine yardımcı olduğunu savunur ve devletin kurtulması için idarenin değişmesinin şart olduğunu söyler.¹⁰³

Bir başka sayıda, Rusya'nın Yunanistan'a ve Girit âsilerine cesaret vermek amacıyla Akdeniz'de gövde gösterisi yapacağına dair gazete haberlerine yer verilir.¹⁰⁴

Bir başka sayıda ise Rusya'nın Türkistan (Türkiye) sınırında bir harb okulu açacağına dair haber var.¹⁰⁵

Gazetesinin 36. sayısında Şark meselesi geniş bir şekilde ele alınır.¹⁰⁶

Suavî, Muhbir'de yer alan başka bir makalesinde, Avrupalıların Osmanlı Devleti hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, dolayısıyla Rusya'ya aldanarak Hıristiyanlara zulüm yapıldığı iddialarına aldandıklarını belirtir. Türkiye'de bazı haksızlıklar olsa veya olmasa, buna yabancıların müdahale hakkı olmadığını, vatanın bizim hanemiz olduğunu, dolayısıyla her türlü itiraz hakkımızın olduğunu belirtir ve evimiz yanarsa zarar göreceğimizin bizler olduğunu söyleyerek dış müdahalelerin haksızlığını ortaya koyar.¹⁰⁷

B- İNGİLTERE

Suavî, şark meselesine değinirken diğer devletlere nazaren İngiltere'ye karşı daha ihtiyatlı davranır. Fakat yeri geldikçe İngiltere'ye de çatmaktan geri durmaz.

Suavî, İngiltere'nin Osmanlı hukukunu muhafaza etmeyi kendisine düstur edindiğini fakat bazı politik sebeplerden dolayı ufak tefek meselelerde göz yummak zorunda olduğuna işaret eder.¹⁰⁸

Yazar, Londra'daki büyük gazetelerden birinin başmuharririyle bir mükâleme yaptığını söyler. Söz konusu gazetesinin, Avrupalıların Müslümanlara düşmanlık beslemediğini, yalnız Müslümanların dertlerini anlatamadıklarını ifade ettiğini belirtir. Söz konusu gazetecinin İngiltere'nin, Müslümanların uğradıkları haksızlıklara ses çıkarmamasına sebep olarak, Müslümanların sükutunu ve kendilerini dünyaya anlatamamalarını gösterdiğini söyler.¹⁰⁹

¹⁰³Le Mukhbır, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 1

¹⁰⁴Le Mukhbır, 6 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 22, s. 1

¹⁰⁵Le Mukhbır, 22 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 24, s. 2

¹⁰⁶Le Mukhbır, 27 Mai (Mayıs) 1868, nr. 36, s. 1-2

¹⁰⁷Le Mukhbır, 25 Decembre (Aralık) 1867, nr. 17, s. 1

¹⁰⁸Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 1-2

¹⁰⁹Le Mukhbır, 5 Decembre (Aralık) 1867, nr. 15, s. 1

Gazetenin 21. sayısında Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki politikasına karşılık İngiltere'nin takındığı politika belirtilir. ¹¹⁰

Gazetenin 36. sayısında İngiltere'nin ve diğer ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki entrikaları geniş bir şekilde ele alınır ve eleştiriler yapılır. ¹¹¹

C- FRANSA

Fransızlar Osmanlı Devleti'ni yıkma teşebbüslerine 17. yüzyıldan itibaren misyonerlik faaliyetleriyle başladılar. Rusların Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksları bahane etmeleri gibi Fransızlar da Katolikleri bahane ederek sürekli müdahale etmek istemişlerdir. Hatta kendilerini ülkedeki Katoliklerin hâmi olarak görüyorlardı.

Fransa da İngiltere gibi kendi çıkarları için çoğu zaman Rusya'nın Osmanlı politikasına karşı set görevi yapmıştır.

Suavî, Fransa'nın Rus entrikalarına karşı tavrı koymak zorunda olduğunu söyler. Çünkü Rusya emellerine ulaşırsa en çok zarar gören ülkelerden birisinin de Fransa olacağını söyler. ¹¹²

Fransa'nın da şark politikası 36. sayıda geniş bir şekilde ele alınmıştır. ¹¹³

D- YUNANİSTAN

Yunanistan tarih boyunca bilerek veya bilmeyerek Rus entrikalarına alet olmuştur.

Yunanlılar özellikle Girit adasında ortaya çıkan isyanı desteklemek amacıyla ellerinden geleni yapmışlardır. Söz konusu dönemde Bizantis (Eski Bizans) hayâliyle Türkler'i yok etmek gayesiyle Rus efkârına hizmet etmişlerdir. ¹¹⁴

Avrupa da Yunanlıların oyununa gelmiştir. Hatta Türklerin terbiyeye kabil olmadığını söylemişler ve Girit adasının Yunanistan'a bırakılmasını uygun görmüşlerdir. ¹¹⁵

¹¹⁰Le Mukhbır, 27 Janvier (Ocak) 1868, nr. 21, s. 2

¹¹¹Le Mukhbır, 27 Mai (Mayıs) 1868, nr. 36, s.1-2

¹¹²Le Mukhbır, 27 Janvier (Ocak) 1868, nr. 21, s. 2

¹¹³Le Mukhbır, 27 Mai (Mayıs) 1868, nr. 36, s.1-2

¹¹⁴Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 3

¹¹⁵Le Mukhbır, 14 Novembre (Kasım) 1867, nr. 12, s. 3

Gazete, Yunanlılar'ın Epirus ve Teselya ovalarındaki çoğunluğu oluşturan Hıristiyan halkı da Rum göstererek sözkonusu ovaların Yunanistan'a bırakılmasını amaçladıklarını ve birçok Avrupa ülkesinin de bunu böyle kabul ettiğini yazar. ¹¹⁶

E- GİRİT MESELESİ

Krete, Créta, Crête, Akritiş adı verilen Girit adası Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra en büyük adasıdır ve yaklaşık 8.618 km² büyüklüğündedir. Stratejik öneme sahip olan ada, genelde dağlık olmasına rağmen özellikle portakal, zeytin, limon gibi ürünleri bol olan bir tarım diyarıdır. ¹¹⁷

Girit'in ilk sakinleri *Asıl Giritliler* olarak bilinen topluluktur. Ada M.Ö.69 tarihinde Romalıların hakimiyetine geçti. İslam orduları M.S. 826 tarihinde adayı fethetmelerine rağmen kısa süre sonra Bizanslılar geri aldılar.

Tarih boyunca pek çok defa el değiştiren ada 1715 tarihinde tamamen Osmanlı Devleti'nin himayesine geçti.

Osmanlı'nın adil politikasıyla uzun süre sükunet içinde yaşayan ada halkı, dış tahriklerle 1821 yılında isyana başladı. Ada, ilk defa 1866 tarihinde geniş çaplı bir ihtilal hareketine sahne oldu. Hıristiyan halk adanın Yunanistan'a ilhakını ilan eyledi. Yunanistan'ın yardım ve himayesi ve büyük devletlerin kışkırtıcı çalışmalarıyla daha da alevlenen isyan hareketleri, sonraki yıllarda da devam etti. 1878'de Osmanlı-Rus savaşını fırsat bilen Hıristiyanlar yeniden ayaklandılar. Aynı tarihte üyelerinin 49'u Hıristiyan, 31'i Müslümanlardan oluşan bir meclis oluşturuldu.

Sonraki yıllarda, aşamalı bir şekilde elimizden çıkan ada, Balkan savaşlarını müteâkib. Londra ve Bükreş antlaşmalarıyla tamamen Yunanistan'a ilhak olundu (1913).

Muhbir gazetesi 3.sayısından itibaren meseleyi ele alır ve 47. sayıya kadar devam eder. Girit meselesinin ele alındığı sayılar şunlardır:

Le Mukhbır, nr. 3, s.4: Rumların Yunanistan'a hicret etmedeki gayeleri.

Le Mukhbır, nr. 4, s. 4: Girit meselesinin çıkmazda olduğunu bildiren mektup metni ve mütalaası.

Le Mukhbır, nr. 6, s. 3: Girit meselesinin çözümü için karar kılınan tedbirlerin tenkidi.

¹¹⁶Le Mukhbır, 25 Decembre (Aralık) 1867, nr. 17, s. 1

¹¹⁷Girit için bkz; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ank., 1983, III. 216-222

Le Mukhbır, nr. 9, s. 3-4: Girit adasına dair mektup metni ve mütalaa.

Le Mukhbır, nr. 11, s. 1-3: Devletin Girit'te olan-bitenden haberdar olmadığına dair mütalaa ve ordumuzun şanımızı zedeleyici mağlubiyeti.

Le Mukhbır, nr. 12, s. 4: Ali Paşa'nın Girit politikası ve Girit'te bulunan ordumuza dair.

Le Mukhbır, nr. 14, s. 4: Yunanistan'ın adayı ilhak etme çabaları.

Le Mukhbır, nr. 15, s. 3: Girit'e dair mektup, Padişah'ın meseleden dolayı büyük can sıkıntısı duyması.

Le Mukhbır, nr. 17, s. 2-3: Girit asilerine yardımcı olanların cezalarını çekeceklerine dair mütalaa.

Le Mukhbır, nr. 18, s. 1-4: Girit asilerinin her isyanda imtiyaz kopardıklarına dair mektup.

Le Mukhbır, nr. 19, s. 1-3: Suavî'nin miskinlikle yaşanamayacağına dair yorumu.

Le Mukhbır, nr. 20, s. 1: Girit ahvâlini belirten mektup.

Le Mukhbır, nr. 21, s. 4: Ali Paşa'nın Girit asilerine tanıdığı serbestliğe dair mektup.

Le Mukhbır, nr. 22, s. 1-4: Ali Paşa'nın adadaki halkın güvenliğini koruması gerektiğine dair gazetesinin yorumu.

Le Mukhbır, nr. 23, s. 3: Girit ahvaline dair mütalaa.

Le Mukhbır, nr. 24, s. 3-4: Asilerin Müslüman halk üzerine saldırdıklarını belirten mektup.

Le Mukhbır, nr. 25, s. 3-4: Asilerin Müslüman askerler üzerine hücum etmesi.

Le Mukhbır, nr. 26, s. 4: Ali Paşa ve hükümetinin politikasının tenkidi.

Le Mukhbır, nr. 27., s. 3: İngiltere'nin Girit mültecilerine yardım etmediğine dair yorum.

Le Mukhbır, nr. 28, s. 4: Rusya'nın Girit politikası.

Le Mukhbır, nr. 29, s. 3: Ali Paşa'nın yanlış politikası.

Le Mukhbır, nr. 34, s. 4: Adadaki Müslüman halkın ahvalini belirten mektup.

The Mukhbır, nr. 38, s. 3: İngiliz konsolosunun, adanın İngiltere'nin himayesine girmesini istemesine dair mektup.

The Mukhbır, nr. 40, s. 3: Asi kumandanların isyanı teşvik etmesi.

The Mukhbır, nr. 41, s. 3: Avrupa'da *Girit* adında bir gazetesinin çıkacağı haberi.

The Mukhbır, nr. 43, s. 2: Girit meselesi yüzünden Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü mali kriz.

The Mukhbır, nr. 45, s. 1: Girit ahvâline dair bir mektup.

The Mukhbır, nr. 47, s. 1-2: Charles Wells'in Girit meselesine dair *The Times* gazetesinde çıkan bir yazısının tercümesi.

4- ASKERÎ MESELELER

A- ORDU VE SİLAHLANMA

Suavî, Avrupa devletlerinin silahlanmalarını tepkiyle karşılar.

Yazar, insaniyet, kardeşlik ve medeniyet davasıyla ortaya çıkıp biz, insanların asayişini ve refahını isteriz ve insanların manevî hayatlarını korumaya çalışırız iddiasıyla ortaya atılan batılıların, bu iddialarını ispat edebilmek için bağlar, bahçeler, mektepler yaptıklarını, eğitsel çalışmalarda bulduklarını, öbür yandan, tahriklerle dünya halklarını birbirini boğazlamaya teşvik ettiklerini ve insanları yok etmek istercesine yeni yeni silahlar icad ettiklerini belirtir ve "*Ettikleri hayr ürküttükleri kurbağaya değdi sanıyorlar*" hükmüne varır.

Suavî, sözkonusu dönemde icad edilen modern silahların insanlık için zararına değinir ve gencecik insanların bunlarla yok edilmesine üzüdür, ayrıca silahsızlanmanın hâlâ sağlanamadığına bir türlü akıl erdiremez.¹¹⁸

Gazete aynı sayıda, silahsızlanma ve dünya barışı için İsviçre'de bir konferas düzenlendiğini, fakat sözkonusu konferanstan bir sonuç çıkmadığını yazar. Sadece maarif terakki ettikçe silahlanmanın önüne geçilebileceği görüşünün çıktığını belirtir.

Sökonusu yazının devamında Suavî şöyle bir açıklama getirir:

"*Şurası unutulmamalı ki maarif terakki ettikçe seyyiat ve muzırrat çoğalıyor. Ama ona müdafaa edecek muhassenat dahi bulunuyor. Fakat seyyiatla müsâvâтта terakki ettirmek ve birbirine galebe çaldırmamak mümkün müdür? değil midir?*"

¹¹⁸Le Mukhbır, 14 Septembre (Eylül) 1867, nr. 3, s. 1-3

Suavî, Osmanlı ordusunda yapılan yenilenmelerin de sadece şekilden ibaret olduğunu ve hazineye büyük çapta yük yüklemekten başka bir şey getirmediğini savunur. ¹¹⁹

Suavî, Osmanlı Devleti'nin gaflet uykusu içinde olduğunu dolaylı olarak anlatır. Çünkü batılı devletler yoğun bir silahlanma içerisindeyken Osmanlı Devleti'nin gereksiz harcamalardan başka bir şey yaptığı yok. ¹²⁰

Yazar, ülkenin dış etkilerden kurtulması için, ordularımızın güçlü olması gerektiğini belirttikten sonra, dış görünüşle ilgili yeniliklerin mantıksızlığına değinir:

"Pekâla. Fakat ordu da adam ister, para ister. mâlumatlı, hamiyetli müşirler, ferikler, zabıtlar ister. Muntazam silah, mükemmel mühimmat ister. Bunlar olmayınca, neferâta şalvar, cepken değil, velev ki Çin askerî gibi kaplan postu giydirilmiş, ondan bir fayda hâsıl olur mu?" ¹²¹

B- YENİÇERİLER

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nin askerî sembolü haline gelen ve II. Mahmut tarafından kaldırılıp tarihe karıştırılan Yeniçeriler, günümüze kadar ve hâlâ devam eden olumlu ve olumsuz pek çok eleştirilere maruz kalmışlardır.

Ocağın kaldırılması kimileri tarafından olumlu bir hareket olarak kabul edilirken, kimileri tarafından da yok edilmesinden dolayı ıslah edilmesi gerektiği fikri savunulmuştur.

Suavî, Yeniçeriler'i keyfî idareye karşı duran bir kuvvet olarak telakki eder ve atalarımızın bozulmuş olan Yeniçeriler'i kaldırmakla rahat nefes aldıklarını, ama meselenin ikinci ve önemli tarafını düşünmediklerini savunur. Çünkü, bir idare bütün gücü eline alırsa ve onu kontrol edecek başka güç yoksa keyfileştir. Dolayısıyla, Suavî Yeniçeriler'i idareye karşı bir kontrol mekanizması olarak görür.

Suavî, bütün bunlarla beraber, Yeniçeriler'de bir düzen bulunduğuna ve şer'î hükümlere bağlı olduklarına işaret eder. ¹²²

¹¹⁹Le Mukhbır, 7 Novembre (Kasım)1867, nr. 11, s. 3

¹²⁰Le Mukhbır, 14 Septembre (Eylül) 1867, nr. 3, s. 3

¹²¹Le Mukhbır, 7 Novembre (Kasım) 1867, nr. 11, s. 4

¹²²Le Mukhbır, 2 Novembre (Kasım) 1867, nr. 10, s. 1

5- FIKHÎ MESELELER

A- ŞAHİTLİK MESELESİ

Gazetenin 3. sayısında Hıristiyanların Osmanlı mahkemelerinde şahitlik yapıp yapamayacağına dair bazı gazetelerin haber ve yorumlarına yer verilir.

The Standart gazetesi, Avrupa konsoloslarının bulunduğu şehirlerde Hıristiyanların şahadetinin kabul edildiğini, buna karşılık Avrupa'nın gözetiminden uzak olan yerlerde kabul edilmediğini yazar.

Diğer gazeteler de yaklaşık aynı yorumu yaparlar.¹²³

Suavî, İslam dininde şahitliğin şartlarını belirttikten sonra, Hıristiyanların Müslümanlar aleyhinde şahitlik yapmalarına izin verilmemesine sebep olarak onların düşmanca tutumlarını gösterir.

Yazar, aynı hükmün diğer din ve milliyete mensup insanlar için de geçerli olduğunu savunur. Örneğin Osmanlı teb'asındaki bir Fransız, Moskof aleyhinde, veya Moskof, Fransız aleyhinde şahitlik yapamaz.

Suavî, sözkonusu şartları taşımayan şahidin şahadetinin düştüğünü, böylece davacının muteber şahitten mahrum kaldığını, fakat hakkının zâyi olmadığını söyleyerek konuyu İtilam (yazı ile bilgi isteme) meselesine götürür.

Suavî, dünyevî işler için İsti'lam'ın caiz olduğunu savunarak, dünyevî muâmelâtın zamana ve şartlara göre değişebileceğini söyler.

Haksız bir şekilde insanların malını alan veya başka yollarla haram yiyen Müslümanların da şahadetlerinin kabul olunamayacağını söyleyen Suavî, temiz Müslüman bulmanın imkansızlığından yakınır ve şöyle der:

*"Bunu bulamadığımız için topumuz mahkmeden koğulalım mı? Hakkımızı almamalım mı? Ey Avrupalılar! Zannetmeyiniz ki yalnız Hıristiyan hukuk arıyor. Biz hepimiz Osmanlı mahkemesi'nden hak istiyoruz. Osmanlı mahkeme-i şeriyyesini bu hakkı vermeğe müsaid görüyoruz"*¹²⁴

¹²³Le Mukhbır, 14 Septembre (Eylül) 1867, nr. 3, s. 4

¹²⁴Le Mukhbır, 21 Septembre (Eylül) 1867, nr.4, s. 1-2

B- FIKİH VE FIKİH KİTAPLARI

Gazete, ilk sayılarında daha yoğun olarak fikhî meseleleri konu edinir.

Suavî, dünya değıştikçe ve yeni yeni olaylar meydana geldikçe, bunların neticesinde yeni ilişkiler ve meseleler ortaya çıktıkça yeni fikhî meselelerin zuhur ettiğini söyler.

Eski fikhî meselelerin günümüzde de var olduğunu ve geçerliliğini koruduğunu, fakat değışen dünya meselelerine cevap verebilecek bir fikhî kitabının gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu belirtir ve bu amaçla mevcut fikhî kitapları arasında en muteber olarak gördüğü bir fetva kitabını Türkçe'ye tercüme edip dost ve düşmanın insafına arz etmek istediğini, böyle bir kitabı okuyan birinin temel prensiplerin değışmeyeceğini, ancak tâlî meselelerin zamana uygulanabileceğini anlayacağını söyler.

Suavî, bu işe memleketindeyken başladığını, her hangi bir yardım dahi istemediğini, fakat engellendiğini söyler.

Yazar, buna rağmen vakit kendisini kapmadan bu işe başlamak istediğini, sonunda günümüz meselelerine daha yakın olan *Fetevâ-yı Alemgiriyye*¹²⁵ yi tercüme etmeğe karar verdiğini yazar.

Yazar, sözkonusu yazıda tercümeyi sade bir dille yapacağını, fikhî ıstılahların bile okuyanlara zor gelmeyeceğini bildirir.¹²⁶ Bir sonraki sayıda Arapça *Fetevâ-yı Alemgiriyye*'nin yazılış tarzı ve hakkında bilgi veren Suavî, devamla, kitabın yazma olduğu için tahrife uğradığını, daha sonraları Kalkuta şehrinde yeniden tashih edilip altı cilt halinde yayınlandığını söyler.¹²⁷

Arabî İbâre Üsulu'l-Fıkh adlı küçük fikhî üsulu kitabının tercümesine başlayan Suavî, bu eserin mukaddime kısmının tercümesini tamamlar ve Muhbir'in muhtelif sayılarında yazıldığı gibi ayrıca kitapçık olarak da neşreder.¹²⁸

"*Vakta ki bildim. şeriât-ı İslamiyye şu gibi asırda ümmetin mesâlih ve siyasetinden kasırdır tevehhüm olunuyor. Usûl-ı ahkâmı cami' bir kitap te'lifini murad ettim*" şeklinde açıklayan Suavî, mukaddimenin başka bir yerinde asıl gayesinin kitabın Avrupa dillerine tercümesini kolaylaştırmak olduğunu söyler.¹²⁹

¹²⁵Suavî'nin tercüme niyetlendiği eserdir. Günümüzde *Fetevâ-yı Hindiyeye* adıyla bilinmektedir.

¹²⁶Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 2

¹²⁷Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 4

¹²⁸The Mukhbır, 25 June (Haziran) 1868, nr. 40, s. 1; 2 July (Temmuz) 1868, nr. 41, s. 1

¹²⁹The Mukhbır, 25 June (Haziran) 1868, nr. 40, s. 1

Suavî, bir sonraki sayıda *Usûlu'l-Fıkh* tercümesinde takip ettiği metodu bir kaç cümleyle açıklar. ¹³⁰

Yazar, birinci sayıda te'lif ettiği başka bir fıkıh kitabından bahseder. Söz konusu kitabın amacı ve muhtevası hakkında bilgi verir. ¹³¹

6- OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYAL PROBLEMLERİ

A- ULEMÂNIN DEVRE DIŞI KALMASI

Suavî, Osmanlı Devleti'nin düçâr olduğu manevî rahatsızlıkları başlıklar altında verir ve yaklaşık iki sayıyı sadece bu konuya ayırır.

Emrâz-ı Dahiliyye genel başlığı altında önce soru sorar, sonra yine kendisi cevap verir. En büyük rahatsızlığın dinsizlik olduğunu "*Hükümet-i İslamiyye'nin zayıflaşmasına sebep ve görüldüğü derecede hastalanmasına bâis maraz nedir? İcmâlen cevap veririz ki dinsizliktir.*" cümlesiyle tesbit eden Suavî'ye göre sosyal bünyeyi sarsan en büyük sıkıntı *Mevtu'l-Ulemâ*'dır. Yani ilim adamlarının artık fonksiyoner olmamalarındandır.

Suavî, Asr-ı Saadet ve Hilafet devirlerini, ulemâya önem verilmesi bakımından örnek gösterir. Yazar, söz konusu devirlerde kadı'nın fetvası olmadan devletin herhangi bir işe girişmediğini, kadı'nın da doğrudan doğruya fetva vermeyip, meseleyi âlimlerle istişare ettiğini söyler.

Suavî'ye göre devletin gerilemesinin ve halkın cahil kalmasının birinci sebebi İlmîyye sınıfının bozulmasıdır. İlmîyye sınıfının bozulmasına sebep olarak da devlet büyüklerini gösterir.

Yazar, ilim adamlarını şeriat ve adalet muhafızı olarak vasıflandırır. Bunları mahveden de vükelâdır, der. ¹³²

Suavî'nin iddialarını doğrulayan bir gerçek şudur ki; 1829'da devrin Hariciye Nazırı Pertev Paşa, devleti dört temel esas üzerine oturtan bir taslak hazırlarken, orduya ve bürokratlara ilk iki sırayı vermiş, ulemânın adından bile söz etmemiştir. ¹³³

¹³⁰The Mukhbır, 2 July (Temmuz) 1868, nr. 41, s. 1

¹³¹Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 1

¹³²Le Mukhbır, 10 Janvier (Ocak) 1868, nr. 19, s.3-4

¹³³Çilek, *Ali Suavî*, s. 604

Bir başka sayıda Suavî, ülkenin içinde bulunduğu kötü gidişin bir sebebini, vaktiyle milleti yükselten *Emr-i Bi'l-Ma'ruf Nehy-i Ani'l-Münker* (İyiliği emredip kötülükten sakındırmak)'ın terk edilmesine bağlar. ¹³⁴

Suavî, İlmîyye sınıfının ve medreselerin zayıflamasının bir sebebi olarak da Devlet'in vakıflara ve medreselerin akarlarına el koymasını gösterir. ¹³⁵

Yazar, İslam devletinde başlangıçtan beri devletin bir kanun yaptığı zaman Şeyhülislam'ın onayına başvurduğunu belirterek, Padişah'ın Şurâ-yı Devlet'in açılması dolayısıyla îrâd ettiği nutukta, yapılacak kanunlarda Şeyhülislam'ın onayının alınacağından bahsetmemesini büyük tepkiyle karşılar. ¹³⁶

B- TERK-İ MÜSÂVÂT

Suavî'ye göre İslam hükümetinin zayıflamasının bir sebebi de *Terk-i Müsâvât*'tır. Gazetede başlık altında geniş bir mütalaa yayınlar. Mütalaadan önce: "*Mâlum ola ki Müsâvât demek, herkes makam veya şerefçe müsâvî olsun yahut Attar Mehmed Ağa ile Hammal Agop, ezher-cihet müsâvî tutulsun, demek değildir. Ancak ednâ ve a'la huzur-ı şeri'ata bağlı olup bir hammal bir sadrazam ila muhâkeme olup hakkını alabilmeli*" şeklinde bir açıklama yapan Suavî, sözkonusu yazının devamında, Hz. Peygamber ve Dört Halife devirlerinden örnek vererek en zayıf bir insanın bile halifeyle beraber yargılanabildiğini ve *Fetevâ-yı Alemgiriyye* adlı fıkıh kitabında şöyle bir fetvanın bulunduğunu söyler:

..."*Bir ednâ adam Padişah'tan dâvâ eylese, Padişah mahkemeye celb olunur. Padişah mehkemeye geldikte geçse kadı'nın yanında otursa, hasmı aşağıda kalsa, kadı efendi Padişah'ı makamından tenzil etmek edep değildir. Ancak kendisi yerinden çekilip o hasmı kendi yerine oturtur, tâ ki huzur-ı mahkemede iki hasım müsâvât üzre muhakeme olalar ve hiç biri tahkir olunmaya*"

Suavî devamla, İslam devletinin bu şer'i hükme riâyet ettikçe ilerlediğini, terk ettiğinden beri de gerilediğini söyler. Yazıda, her koyun kendi bacağından asılır zihniyetinin Müslümanlar için geçerli bir hüküm olmadığı ima edilir ve zulme karşı elbirliğiyle karşı koymanın gereği vurgulanır. ¹³⁷

¹³⁴Le Mukhbır, 28 Novembre (Kasım) 1867, nr. 14, s. 2

¹³⁵Le Mukhbır, 12 Decembre (Aralık) 1867, nr. 16, s. 4

¹³⁶Le Mukhbır, 12 June (Haziran) 1868, nr. 38, s. 2

¹³⁷Le Mukhbır, 10 Janvier (Ocak) 1868, nr. 19, s. 4

Sözkonusu yazının dışında, Muhbir, müsâvât meselesi üzerinde ısrarlı bir şekilde durmuştur. Gazetenin ilk sayısından itibaren mesele geniş bir şekilde ele alınır.

Müsâvât, kelime anlamıyla eşitlik demektir. İstilahî manada ise: Ülkede yaşayan mevcut potansiyelin her ferdinin hukuk ve adâletçe eşit olmasıdır.

Suavî, gazetesinin ilk sayısında müsâvâtı meclis çerçevesinde ele alır. Sözkonusu yazıda kurulacak bir mecliste Hıristiyanlarla Müslümanların sayıca eşit olmasının müsâvât demek olmadığını söyler. Aynı mecliste hiç Yahudî bulunmamasını da yadırgayan Suavî, bu davranışıyla eşitliği sadece Müslümanlar açısından değil, başka din ve milliyete mensup azınlıklar için de arzu ettiğini gösterir.

Sözkonusu yazıda, halkın isteğinin şeriat ve kanun karşısında hukukça eşit olmak olduğunu söyler.¹³⁸

Ülkedeki Hıristiyan azınlıkların zulüm gördüklerine ve ibadetlerini rahatça yerine getiremediklerine dair şikayetleri tenkid eden Suavî, bu iddiaların çürük olduğunu, mezheplerine ve ibadetlerine hiçbir surette karışılmadığını, ancak sözkonusu azınlıkların birbirlerinin "gözünü oymak" çabası içerisinde olduklarını, hukukî olarak bütün Hıristiyanların Müslümanlar'la eşit tutulduğunu, vergi ödemede aralarında bir fark olmadığını, hatta Hıristiyanların Müslümanların sahip olamadığı imtiyazlara sahip bulunduğunu iddia eder:

"Şu kadar var ki İslam aleyhine şehâdetleri kabul olunmamak gibi meselelerde hukuk-ı şer'iyyeleri yolsuzdur. Bundan başka teşekkî edecek bir şeyleri yoktur. Bâhiâli bunlar hakkında lazım olan mevaddı hüsn-i suretle icra etmek arzusunda bulunduğumuhakkaktır."¹³⁹

Sözkonusu sayıda, İngiltere'de yayınlanan *The Standart* gazetesinin konuyla ilgili yorumlarına yer verilir. *The Standart* gazetesi yorumunda, İngiltere'nin Hıristiyan azınlığın Osmanlı aleyhindeki şikayetlerine inanmadığını ve Hıristiyanların Müslümanlar aleyhine şahitliklerinin kabul edilmesinin şeriât-ı İslamiyye'nin kaidelerinden birini ayaklar altına almak olduğunu belirtir.¹⁴⁰

Hıristiyan bir vatandaşın Anadolu'da istediği mahalde serbestçe seyahat edebildiğini, fakat Müslümanların böyle bir imtiyaza sahip olmadığını, hatta Hıristiyanların hukuk açısından kat kat üstün olduğunu iddia eder:

¹³⁸Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 2

¹³⁹Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 1-2

¹⁴⁰Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 2

"Hukuk ve muamelatça müsâvât bahsine gelince. Hıristiyanlar bu babda İslam ile değil müsâvât, kat kat geçmişlerdir. Çünkü, Hıristiyanların millet Çorbacısı ve millet vekilleri ve patrik mehiyetinde millet meclisleri ve Avrupa'da hâmileleri var. Mesela bir Hıristiyan bir kaymakamdan zulüm görse ol saat Çorbacıya koşar. Derhal keyfiyyet patrikhâneye bildirilir. Patrik, Bâbîâli'ye dayatır. O aralık ecnebî konsoloslar dahi tesâhüb eder. Akıbet kaymakamı azlettirirler. Müslümanların müracaat edecek bir mahalli var mıdır?"¹⁴¹

Suavî bir noktaya dikkati çekmek ister.O da cahil ve terbiyesiz Hıristiyanların Müslümanlarla eşit tutulmamasının şaşılacak bir mesele olmaması gerektiğidir.

Sözkonusu sayıda Suavî, Osmanlı Devleti'nde her sınıf insan için ayrı ayrı kanunların mevcut olduğunu, Hıristiyanların Müslüman mahkemelerine gitmediğini, bunun bir nevî tefrika oluşturduğunu Bâbîâli'nin ortak bir yol tutması gerektiğini savunur.¹⁴²

Yazar, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın çaresini de söylemekten geri kalmaz: Muhtelif kavimler birleşmeli ve siyasî, şahsî menfaatler uyuşmalıdır.¹⁴³ Bu, günümüzdeki modern fedaratif devlet yapısıdır.

C- ÂDEM-İ TESÂHÛB-İ DİN

Suavî'ye göre ülkenin içinde bulunduğu kötü durumun sebeplerinden birisi de *Âdem-i Tesâhüb-i Din* yani dine sahip çıkmamaktır.

Yazar, sözkonusu başlık altında, Avrupalıların yoğun misyonerlik faaliyetleri içerisinde olduklarını ve Müslümanlar Hıristiyan olmadıkça dünya düzeni sağlanamaz gibi bir düşünceye sahip olduklarını ifade eder. Bu uğurda Fransız ve İngiliz komitelerinin yoğun bir çalışma içerisinde olduklarını ve büyük miktarda para harcadıklarını belirten Suavî, sözkonusu ülkelerin mezhep ayrılığından dolayı tam bir ittifak kuramadıklarını, bundan dolayı asıl amaçlarına tam olarak ulaşamadıklarını ifade eder.¹⁴⁴

Suavî, Hıristiyanların misyonerlik fâliyetelerini Civilization (Medeniyet) maskesi altında yürüttüklerini, bu yöndeki çalışmalarınısinsice icra ettiklerini maddeler halinde tesbit eder:

¹⁴¹Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 3

¹⁴²Le Mukhbır, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 3-4

¹⁴³Le Mukhbır, 3 Juin (Haziran) 1868, nr. 37, s. 3-4

¹⁴⁴Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 2

"Mukaddimen bu yola hizmet edenler, Müslümanları mücerred Hıristiyanlığa davet ettiklerinden soğuk göründüler, kabul ettiremediler. Şimdiden sonra öyle yapmayalım, birşey yapalım ki, o şeyin iyi olduğunu Müslümanlar dahi teslim edip bize ısınmağa başlasınlar. Öyle öyle onların kalplerini celb edip nasrânî yapalım.

Bu iş üç kısımdır.

Birincisi: Dinimizce olan kitapları Müslümanların lisanlarına tercüme edip neşr etmek ve Hıristiyanlığı medh edip, Müslümanlığı zemm eylemek ve kitaplardan başka, şu efkârı neşr için her yere papazlar göndermek.

İkincisi: Müslümanlara ilim ve ma'rifet öğretmek için mektepler yapmak.

Üçüncüsü: Onların hastalarına deva ve şifa için ilaçlar ve hastahaneler yapıp bakmak.

İşte şu üç işi icra ede ede kendimizi onlara sevdirebiliriz ve karılardan hekimler yetiştirip Müslümanların hastalarına bâd-ı hevâ baktırarak hânelerine sokarız. Nihayet kendimizi sevdirebiliriz." 145

Suavî, 19. asırda insanî yardımlar görüntüsü altında misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Hıristiyanların bu konuda ne kadar gayretli olduklarını, Müslümanların bunlardan ders alması gerektiğini, sonraki yıllarda *Ulûm*'daki bir yazısında daha detaylı ortaya koymuştur. 146

D- TAKLİT

Yazara göre devletin zayıf deşmesinin en önemli sebeplerinden birisi de taklittir. Taklit terimini toplumu saran bir çeşit hastalık olarak kabul eder. Sözkonusu hastalığın en büyük sebebi olarak devlet büyüklerini gösterir:

"Hazır olan vezirlerimiz Avrupa'yı taklid edeliden beri milletimizin ahlâk ve âdet ve âyin ve rüsûmu başkalaştı. Şiâr-ı milliyet bütün bütün unutulmağa yüz tuttu."

Suavî, gazetenin 20. sayısında *Taklit* başlığı altında geniş bir yorum yayınlar.

Suavî, faydalı olan şeylerin alınmasına karşı değildir, fakat toplumun değer normlarından ödün vermemek gerekir, der.

¹⁴⁵Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 2-3

¹⁴⁶Çelik, *Ali Suavî*, s. 605

"Ma'lum ola ki bir kavim diğerde gördüğü menfaatli bir şeyi kendine yakışır surette isti'mal ile istifade etmek zararlı değildir"

Her milletin kendine has özellikleri olduğunu, kıyafet, dil, aksam, âdet vs. gibi kavramların belirleyici özellik olduğunu belirten Suavî şöyle bir yorumda bulunur:

"Fakat her bir milletin dinine ve dünyasına müteallik bir takım şeâiri vardır ki o millet diğerlerden onlarla tefrik olunur. Eğer o alâmetleri terk ederse milliyetini terk etmiş hükmündedir veya diğer kavmin şeâirine benzetip taklit ederse o dahi onlardandır."

Suavî, bu konuda Fransızları örnek vererek bir Frenk'in Frenk milletinden olduğunu gösteren işaretlerin dili, kıyafeti, konuşma şekli ve adetlerden ibaret olduğunu ifade eder.

Suavî, Yahudileri örnek göstererek dünyada yok olup giden milletlerin taklitle yok olduğunu, taklit etmeyenlerin ise devletleri yok olsa dahi kendilerinin bâkî kalacağına işaret eder.

Osmanlıların hızlı bir kültürel kimliği kaybetme süreci yaşadığını söyleyen Suavî, taklid hastalığının toplumu aşırı derecede etkilediğini belirtir:

"..Ayâ biz kimlerdeniz diyeceğiz. Kendimizi hangi kavimden sayacağız. Osmanlıyız, der isek hani lisanımız? Hani kıyafetimiz? Hani aba ve ecdâdımızdan kalan âyin ve rusumumuz? Eyvah! eyvah! unutulmağa başladı. İdare-i devletimizi ellerine alanar şeâiri ğaib edelinden beri efrâdımız dahi bozulmağa başladı.

Biz bir kere başımızda bulunanlara nazar-ı ibretle bakalım. Bunların lisanı Osmanlı lisanına, kıyafeti Osmanlı kıyafetine, meşrebi Osmanlı meşrebine benzer mi? Haşa itikadları bile benzemez ve Osmanlıyız ve Türküz diye ikrar etmeğe bile muhabbet etmezler."

Yazar kendi gözlemlerinden sonra gayr-i müslimlerin gözüyle taklit belâsının Osmanlıyı ne hâle getirdiğini Londra'da yayınlanan Rum gazetesi *British Star*'ın cümleleriyle verir:

«Bazı Avrupalılar şarkda Türk var imiş, onları Yunanîler mahvetmeye çalışıyormuş zannediyorlar. Bu ne acib zandır. Türkler bir tarafın hücumu veya zoru ile mahvolmağa hiç hacet yoktur. Zîrâ onlar kendileri yine kendilerini mahvediyorlar. Hem de mahv ettiler. Fakat haberleri yoktur.

Hanî o kitaplarda okuduğumuz ve bazısını çocukluğumuzda gördüğümüz Türkler? Onlar kalmadı. Şimdiki Türk dediğimiz o takım kavm olmayıp bir başka şeylerdir. Bir kere lisanlarına ve kıyafetlerine ve binalarına ve adetlerine dikkat olunsun. Bunlar yeni çıkma

bir kavimdir. Eski Türkler camiye giderdi. Bu yeni çıkmaların en büyük vüzerasına bakılsın. Camiye, mescide gittikleri var mıdır? Eski Türkler işreti haram itikad ederler idi. Bir kere bu yeni çıkmaların en büyüklerine bakılsın, arak meclisinden hiç baş kaldırdıkları ve sarhoş olmadıkları var mıdır?»

Söz konusu gazete, yorumunun devamında Türklerin kendi inanç ve adetlerini bozduğuna dikkati çekerek, dışardan bunlara müdahale etmenin gereksiz olduğunu zaten kendi içlerinden çürütüklerini iddia eder.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Suavî, faydalı şeylerin dışında kesinlikle yabancı değerlerin ithal edilmesine karşıdır. Hatta Fransa'dan yapılan kanun tercümelerini tenkid eder ve Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca kendi kanunlarıyla yaşadığını ve bunlara ihtiyacımız olmadığını söyler.

Suavî, örnek olmak üzere İngilizlerin kültürlerine bağlılıklarını da över ve onlar için başka bir millete benzemek kadar kötü bir şey olmadığını söyler. Onların milli ve manevi değerlerini korumalarına karşılık bizim bu değerlerimize küfrettiğimizi ve bunu medenilik saydığımızı söyleyen Suavî şöyle devam eder:

«Medeniyet denen şey, bizim Osmanlı memâlikine ters tarafından girmiş. En ziyade medeniyetli sayılan, meselâ Londra'da kiliseye gitmemek ve pazar günü dükkân açmak yahut alış veriş etmek veya dikiş dikmek pek büyük günah sayılır ve en serbest İngilizler irtikab edemezler. Bizde ise âdâb-ı diniyye ve âdet-i âtikâyı tahkir etmek medeniyet add olunuyor. Bu ne ters ma'na».

Suavî, taklid hastalığı bizi bitirmeden onu bitirmemizin farz olduğunu ve artık dinimizi, gelenek ve göreneklerimizi bozanlara karşı koymanın zamanının geldiğini söyler.¹⁴⁷

E- TERK-İ LİSAN

Suavî'ye göre ülkenin içinde bulunduğu rahatsızlığın sebeplerinden birisi de *Terk-i Lisan*'dır:

«Bugünkü za'fiyata bir sebep dahi hükümet-i Osmaniyye, teb'asını bir lisan-ı umumî üzere terbiye etmemesidir.»

Gazete, konuyla ilgili 20. sayıda İngiliz âlimlerinden Charles Wells'in geniş bir yorumuna yer vermiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁷Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1867, nr. 20, s. 3-4

Konuya *Eğitim Öğretim* bahsinde geniş yer vereceğiz.

F- TERK-İ MEŞVERET

Yeni Osmanlılar'a göre, İslam hükümetinin zayıflamasının en önemli sebeplerinden birisi belki de en önemlisi, idarede meşveret tarzının terk edilmesidir.

Suavî, gazetenin 20. sayısında konuyla ilgili yorumlarına geçerken, kişinin kendisine muhalefet edemeyecek veya karşı çıkamayacak insanları başına toplayıp onlardan görüş almasının meşveretle uzaktan yakından alakası olmadığını söyler ve meşvereti şöyle tarif eder:

«Meşveretten murad, akıl danışmak ve re'y almak ve efkâr toplayıp izhâr-ı sevab etmektir. Demek olur ki bir hükümetin vükelâsı maiyetinde meclisler olsa, o meclislere nasb olunan a'za, o vükelâ tarafından nasb olunmuş kimselerden mürekkeb olsa, elbette böyle a'za, velinimetlerinin sâye-i himâyetlerine kavuk sallayacaklarından ve muhalefet etmeğe korkacaklarından o makule meclislere meşveret meclisleri denmez»

Suavî, İslam ümmetinde meşveret hususunda Asr-ı Saadet dönemine karşı bir özlem duyar ve Hz. Peygamber'in sahâbilerle meşveret etmedikçe icraata girişmediğini söyler.

Suavî, usûl-i meşveretin Dört Halife devrinde de mevcut olduğunu örneklerle ve muteber İslamî kaynaklardan deliller getirerek izah eder. Padişah'ın veya Sultan'ın tek başına karar verme ve her istediğini yapma ihtiyârına sahip olduğu, sorgusuz sualsiz halkın sürgün edildiği bir hükümetin güzelliğinden söz etmenin mümkün olmayacağını söyler.

Suavî, meşveret sisteminin ekonomiyle doğrudan doğruya bağlantılı olduğunu söyleyerek, meşveret meclisine sahip ülkelerin yıllık gelirlerinin de yüksek olduğunu söyler.¹⁴⁹

Bir başka sayıda Suavî, Avrupa ülkelerinin meclis anlayışını verdikten sonra, Arapların dahi bu işin ehemmiyetini kavradıklarını, zîrâ Arap âlimlerinin bu konuda yeni kitaplar telif ettiklerini söyler.

Sözkonusu sayıda, meşveret soru cevap tarzında mütalaa edilmiştir.

Usûl-ı meşveretin, vezirlerin keyfice tutumlarına son vereceği belirtilmiş ve şöyle bir yorum getirilmiştir:

«İşte meşveret meclisi dediğimiz, veziri kamun icrâsına mecbur edecek kuvvet demektir ve bu kuvvete vezir "çık dışarı" diyemeyecektir»¹⁵⁰ der.

¹⁴⁸Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1867, nr. 20, s. 4

¹⁴⁹Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 1-2

Gazetenin 27. sayısında *Usûl-ı Meşveret* başlıklı yazı, Suavî'nin bu konudaki en detaylı yazılarından birisidir.

Söz konusu sayıda da yorumlar sorulu cevaplı devam eder ve gelişir.

Suavî, söz konusu yazıda hükümet şekillerini Mutlak ve Mukayyed olmak üzere iki kısma ayırır ve bunların tarifini yapar. Bütün iyi sıfatları hükümet şekli Mukayyed olan devletlere verir. Bütün kötü hasletleri de Mutlakiyetle yönetilen hükümetlere gönderir.

İslamî hükümet şeklinin Mukayyed olduğunu belirttiği yorumda, bazı kişilerin şahsî menfaatleri uğrunda usûl-ı meşverete karşı çıktıklarını söyler ve kaygılarını maddeler halinde dile getirir.¹⁵¹

Yazar, meşveret olursa farklı milletler arasına tefrika düşer görüşünü reddederek: «*Meşveret meclisi olmazsa Türkistan'da bulunan millet-i muhtelifa beynine daima tefrika düşer*»¹⁵² der.

Gazetenin bir çok sayısında usûl-ı meşveret ve hürriyet tabirlerini bir arada kullanan Suavî, Padişah'ın hürriyet sözü verdiğini, dolayısıyla icrâsının istenilmesi gerektiğini söyler.¹⁵³

Gazetenin bazı sayılarında İstanbul'da bir meclis teşkil edileceği haberi vardır.¹⁵⁴

Suavî, söz konusu meclislerde üyelerin devlet tarafından seçileceğini bildirir ve böyle bir meclisin daha önce de var olduğunu söyler ve bu yapılanmayı tenkid eder. Bir başka sayıda:

«*Ne güzel hükümettir o ki, vâridât ve sarfıyatı bir kaç kişinin eline kalmayıp umumun yani millet tarafından intihab olunmuş beş altı yüz zevâtın nezâreti altında buluna ve israf vuku' buldurulmaya*» der ve İslam hükümetinin şurâ üzerine tertip olunduğunu ve milletle iştişâre eden devletin terakki edeceğini belirtir.¹⁵⁵

G- RÜŞVET-YOLSUZLUK

Ticari ahlakın bozulmasına ve ülkenin dağılmasına sebep olan büyük etmenlerden biri de şüphesiz rüşvet belasıdır. Osmanlı Devleti'nde özellikle son devirlerde rüşvet büyük bela

¹⁵⁰Le Mukhbır, 6 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 22, s. 2-4

¹⁵¹Le Mukhbır, 14 Mars (Mart) 1868, nr. 27, s. 1

¹⁵²Le Mukhbır, 7 Mars (Mart) 1868, nr. 26, s. 1

¹⁵³Le Mukhbır, 3 Jun (Haziran) 1868, nr. 37, s. 1-2

¹⁵⁴Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 2; 12 Octobre (Ekim) 1867, nr. 7, s. 4; 26 Octobre (Ekim) 1867, nr. 9, s. 2; The Mukhbır, 16 July (Temmuz) 1867, nr. 43, s. 1

¹⁵⁵Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 2

olarak yerini almıştır. Sözkonusu belaların getirdiği felâketlerin idrakında olan devlet, Gûlhâne Hatt-ı Hümayûn'un da «...Şer'an menfûr olup, harâbiyyet-i mülkûn sebep-i â'zamı olan rüşvet madde-i kerihisinin fî-mâbâd adem-i vuku'u maddesinin dahi bir kânûn-ı kavî ile te'kidine bakılsın»¹⁵⁶ ifadesine yer vermekle beraber önlenmesi için başvurulmuş çareler netice vermez.

Yeni Osmanlılar'ın Bâbîâli'ye karşı Avrupa'dan yaptıkları yoğun muhalefette rüşvet iddia ve suçlamaları önemli bir yer tutar.¹⁵⁷

Muhbir'in konuyla ilgili üzerinde en çok durduğu mesele, İstanbul'da çıkan ve büyük zararlara yol açan tarihi Hoca Paşa yangını vesilesiyle felaketzedeler için hükümetçe toplanan yardım paralarının yerine ulaşmadığı iddiasıdır. Suavî, gazetesinin bir çok sayısında bu meseleye geniş yer vermiştir. Sözkonusu mesele *Yardım Kampanyaları* başlığı altında incelendiği için burada tekrar üzerinde durmayacağız.

Suavî, Girit adasının düştüğü içler acısı durumu vükelânın dirayetsizliğine bağlayarak, onların devletten ihsan kapmadıkça iş yapmadıklarını belirtir ve bu ihsanların aslında rüşvet olduğunu iddia eder. Hatta Napolyon tarafından Osmanlı Devleti kongreye davet edildiği zaman Ali Paşa'nın ihsan almadan gitmediğini, aynı şekilde Mustafa Paşa ve Ali Paşa'nın yine ihsan kapmadan Girit'e gitmediklerini söyler.¹⁵⁸

Gazetenin 12. sayısında yayınlanan bir mektup, Şam'da meydana gelen bir yolsuzluk olayına temas etmiştir.

«Hay hay. Yüzaltmışbeş aded nüfus ma'sume-i İslamiyye katl ve idam edildi ve Devlet-i Âliyye'nin bir ordu müşiri dahi mazlumen kurşuna dizildi. Şu kadar yüzbin kese akçeler tazminat verildi ki, nisfi mahalline gitmedi. Dört yüz seksen bin kese yalnız Fuad Paşa hazretlerinin masrafı oldu. Hazine bu akçeyi usulunun hilafına olarak senetsizce takır takır saydı.

Vay! Bu para, maiyetindeki ordunun masrafı değil mi? Yok yok. Yalnız mahall-i sarfını kendinden başka kimse bilmeyen masraftır ki kendisi nakden aldı.

Ya hazine nasıl verdi. Mesuliyetten korkmadı mı?»¹⁵⁹

¹⁵⁶M. Kaplan, İ. Enginün, B. Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, I-V., İst., 1974, I, 3

¹⁵⁷Çelik, *Ali Suavî*, s. 612

¹⁵⁸Le Mukhbır, 2 Novembre (Aralık) 1867, nr. 10, s. 1

¹⁵⁹Le Mukhbır, 14 Novembre (Aralık) 1867, nr. 12, s. 2

Gazetenin üzerinde durduğu en büyük ve en çarpıcı yolsuzluk *Deftergir* meselesidir. Deftergir meselesi kısaca şöyledir:

Paris ve Londra sarrafları bir araya gelerek Osmanlı Devlet adamlarına 22 milyon franklık rüşvet dağıtmak üzere Mösyö Marton'u görevlendirirler. Gayeleri bu vesileyle bazı imtiyazlar koparmak, Osmanlı Hükümeti'nin borç para almasını sağlamaktır. Mösyö Marton döndükten sonra kendisinden dağıtımla ilgili olarak hesap sorulur. Fakat dağıtımını tamamen belgelendiremez. Dolayısıyla ortakları onu mahkemeye verirler. İşte Deftergir meselesi budur.

Gazetenin 27. ve 28. sayılarında sözkonusu mahkemeye yer verilir.

Muhbir *The Economist* gazetesinde de konuyla ilgili mütalaa yaptığını yazar ve gazetenin yorumunu verir.

The Economist gazetesi yorumunda, Mösyö Marton'a 22 milyon frank teslim edildiğini, nereye ne kadar verileceği hakkında hesap sorulmayacağı şeklinde ittifak olduğunu, fakat bazı muhaliflerden dolayı durumun mahkemelik olduğunu belirtir. Sözkonusu yorumun devamında Mösyö Marton ortaklarının kendisinden hesap sormalarının yanlış olduğunu söyler.

Muhbir'e göre *The Economist* gazetesi mahkemeye ilgili şu sonuca varmıştır:

«Herbir âmel ki edep ve şer'e muhalif bir şart-ı fâsîd üzre bina olunmuştur. O misillü amelden münbais olan husûmetin mahkeme-i edep ve şer'de istima'ı caiz olmayacağından bu davanın istima'ı mahkememizce reddolunmuştur.»¹⁶⁰

Konuyla ilgili gazeteye mektup gönderen şahsın yine konuyla ilgili geniş bir yorumu Muhbir'in 28. sayısında yer alır.

Sözkonusu şahıs da *The Economist* gazetesinin verdiği mütalaa çerçevesinde meseleyi izah eder. Muhbir, sonuç olarak şöyle bir yorum yapar:

«Bir alışveriş ki onun becerilmesi için yüzbin kese rüşvet verilmiştir. Ya şirket edenler ne kazanmışlardır. Yani zavallı hazine yahut millet-i Osmaniyye kaç milyon kese ziyan etmiştir. Asıl mahall-i dikkat ve teessüf burasıdır.»¹⁶¹

¹⁶⁰Le Mukhbır, 14 Mars (Mart) 1868, nr. 27, s. 3

¹⁶¹Le Mukhbır, 28 Mars (Mart) 1868, nr. 28, s. 3-4

7- EĞİTİM-ÖĞRETİM

Gazetenin ilk sayısının ilk sayfasında şu ifadeye yer verilmiştir. «*Muvakkaten Avrupa'da ikamet eden Cemiyet-i İslamiyye, memâlik-i Osmaniyye'nin maarifi terakkisine çalışmak niyetinde idi. Bir iki aydan beri matba ve levâzım tedarikiyle uğraşıp şimdi işe başlamıştır*».

Sözkonusu sayıda, bazı kitapları telif edeceklerini, eğitim-öğretim için gerekli olan kitapları yeniden basacaklarını bildiren Suavî, bir nevi gazetenin eğitim-öğretimle ilgili politikasını belirlemiş olur ve bütün bu çalışmaları vatana hizmet amacıyla yapacağını bildirir:

«*Murad, millete bir hizmet değil miydi? İşte en büyük yükü üzerine almak ve millet için şanlı hizmette bulunmak şerefini kazanmakla cemiyetimiz iftihar etsin. Ko ne derlerse desinler. İnsan olan can tende oldukça milletine hizmetten geri duramaz*». ¹⁶²

Buna rağmen gazete, eğitim-öğretim meselelerine yeteri kadar yer vermemiştir.

Suavî, eğitim bütçesinin yetersiz olmasından yakınarak bu bütçenin sadaka maaşları kadar bile olmadığını, nitekim iyi bir okulun ihtiyaçlarına bile cevap verebilecek durumda olmadığını, eğitim sözkonusu olunca paranın bulunmadığını fakat eğlence vs. için kolaylıkla paranın tedarik edildiğini söyler. ¹⁶³

Bir başka sayıda Suavî, Avrupa devletlerinden birçoğunun bütçelerinin 1/4'ünü maarife ayırdıklarını ifade eder. Suavî, sözkonusu sayıda hükümete bazı önerilerde bulunarak azınlıklara izin verildiği gibi Müslümanlara da izin verilsin, dolayısıyla halk kendi okuluna baksın ve eğitim harcamaları için özel vergi bırakılsın, der. ¹⁶⁴

Suavî, medreselerin bozulmasının da en büyük sebebi olarak idarecileri gösterir. Onların medreseleri sadece *nasara yansuru*'nun okutulduğu bir yer haline getirdiklerini ve böylece mahvettiklerini söyler.

Yazar, eğitimin ve öğretimin zayıflamasının bir sebebi olarak da devletin vakıflara el koymasını neden gösterir. ¹⁶⁵

Gazetenin 24. sayısında *Maarif* başlığı altında medreselerin tarihi gelişimi ve Osmanlı eğitim sistemi incelenmiştir.

¹⁶²Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 2

¹⁶³Le Mukhbır, 7 Novembre (Kasım) 1867, nr. 11, s. 3-4

¹⁶⁴Le Mukhbır, 22 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 24, s. 1-2

¹⁶⁵Le Mukhbır, 10 Janvier (Ocak) 1868, nr. 19, s. 4

Söz konusu yazıda Suavî, başka kaynaklara dayanarak ilk düzenli medresenin Nişabur'da Türkler tarafından kurulduğunu, Avrupa'da ise medrese yapımının çok daha sonra olduğunu söyler.¹⁶⁶

A- RESMÎ DİL MESELESİ

Konuyla ilgili en önemli yazı gazetenin 20. sayısında yayınlanan Charles Wells'in *Terk-i Lisan* adlı makalesidir. Söz konusu makaleyi gazete *Emrâz-ı Dahiliyye* serisi içerisinde verir.

Wells, konuyla ilgili makalesinde şu görüşlere yer verir: Osmanlı hükümetinin resmi bir dilinin olmaması ülke için büyük bir gaflettir. Devlet tebasını birleştirmek ve kaynaştırmak istiyorsa resmi bir dil oluşturmalıdır. Dilin birleştirici özelliği vardır.

Wells, İngiliz ve Fransızların da farklı pek çok milletten oluştuğunu, fakat İngilizce'nin İngiltere'yi Fransızca'nın da Fransa'yı tek millet yaptığını söyler.

Yazar, Osmanlı Devleti, Avrupalılar gibi tebası arasındaki dil ayrılığını kaldırsaydı Avrupalılar Osmanlı'nın iç işlerine karışmak için bahane bulamazlardı, der..

Wells, sık sık İngiltere'yi örnek göstererek ülkede İngilizce bilmenin zorunlu olduğunu, mahkemelerde yalnız İngilizce'nin kullanıldığını, İskoçya ve İrlanda'da bile bütün gazetelerin İngilizce olduğunu, Osmanlı hükümetinin ise Türkçe öğrenimini teşvik etmediğini buna karşılık hiç Türkçe bilmeyenlerin en önemli mevkilere getirildiğini belirtir.

Wells'in tenkid ettiği bir başka konu; Osmanlı Devleti'ndeki yabancı konsolosların Türkçe'yi bilmemeleri ve öğrenme zahmetine girişmemeleridir. Wells devamla söz konusu elçilerin ülkelerine döndüklerinde Müslümanları vahşi bir taife olarak anlattıklarını söyler ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Türkçe bilmeyen elçileri kabul etmemesi gerektiğini savunur.¹⁶⁷

Bir başka yazıda Suavî, Ali Paşa'nın Girit için hazırlamış olduğu reform paketinde Türkçe'nin yanında Rumca'nın da resmî işlerde kullanılabileceği maddesine karşı tepkilerini dile getirir.¹⁶⁸

¹⁶⁶Le Mukhbır, 22 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 24, s. 1-2

¹⁶⁷Le Mukhbır, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 4

¹⁶⁸Le Mukhbır, 2 Janvier (Ocak) 1868, nr. 18, s. 3

B- YAZI VE İMLA MESELESİ

Bazı araştırmacılarımız, Suavî'nin Arap alfabesinin değiştirilip, yerine Latin alfabesinin alınmasını teklif ettiğini söylemekle beraber bu iddiaların hiçbir dayanağı yoktur. Hiçbir yazısında böyle bir iddiaya rastlanılmaz.¹⁶⁹

Konuyla ilgili gazetenin 47. sayısında müstakil bir makale var. Söz konusu makaleyi tezimizin son bölümünde aynen verdik.

Hattımızın Islahı adıyla yayınlanan makalede, alfabenin ıslahıyla ilgili dört temel görüşe yer verilir.

Söz konusu makaleyle Suavî, alfabenin olduğu gibi kalmasından yana olmakla beraber, okumda kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle bazı ses ve işaretlerin ilave edilmesine taraftar olduğunu gösterir.

Söz konusu makaleyi yukarıda da belirttiğimiz gibi aynen vereceğimizden üzerinde fazla durmayacağız

Söz konusu makalede Suavî, sonuç olarak şöyle der:

«Bu meseleye dair bir şey yazanlar yeniden bir kâmil hat eder gibi düşünmemeli. Mevcudu oldukça mertebe-i kifâyeye isâl-ı tarikini bulmalı. O surette ki ıslah olunan hatta alıșanlar eski hattımızı okumaktan mahrum kalmamalı».¹⁷⁰

8- DÖNEMİN FİKİR AKIMLARI

A- MİLLİYETÇİLİK- OSMANLILIK- İSLAMCILIK

XX. yüzyılın başlarına gelinceye kadar *millet*, *ümme*, *kavim* vb. kavramlar, bugünkünden çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin *Millet* kavramı *Ümme* yerine, yani aynı dinin mensupları karşılığı olarak kullanılabilirdi. Bunun tersi bir durum da söz konusu olabilirdi. *Ümme*, bir ülkenin vatandaşları anlamında kullanılırken; *kavim*, ırk karşılığında da daha çok *cins* kelimesi kullanılıyordu.

Suavî, kimi zaman *Türk* kelimesini *Müslüman* karşılığı olarak kullanır. Dolayısıyla bu ve benzeri durumlar, araştırmacıları yanıltabilmiştir.

¹⁶⁹Çelik, *Ali Suavî*, s. 638

¹⁷⁰Le Mukhbır, 31 August (Ağustos) 1868, nr. 47, s. 1

Suavî'nin fikrî yapısında hem ittihâd-ı İslam, hem ittihâd-ı Anâsır, hem de Türklük fikri beraber görülür. Bazen de bu kavramları birbirlerinin yerine kullanır.

Gazetede Osmanlı Devleti'nin adı bazen Türkistan şeklinde geçer.

Gazetenin birinci sayısında *Türkistan* başlığı altında Osmanlı Devleti'nin coğrafi yapısı, nüfus dağılımı hükümet şekli, ekonomik ve dinî yapısı hakkında geniş bir mütâlaaya yer verilmiştir.¹⁷¹

Aynı kavram kargaşası, gazetenin ikinci sayısında da mevcuttur. Yunanlılara karşı "21 Milyon Müslüman"ın varlığından söz edilirken, hemen bir paragraf altında «*Bir arpa kadar yer bile vermemek için Türklerin be hakkın müdafa edeceklerini hatırlarına getirmiyorlar*» ifadesi kullanılır.¹⁷²

Benzer durum pekçok sayıda sözkonusudur.¹⁷³

Yazar, Muhbir'in ilk sayısında *Türkler'den Tatarlar* olarak da bahseder.¹⁷⁴

Suavî, Osmanlı Devleti'nde ırkçılığın olmadığını, Tevhid davasının var olduğunu, Avrupa'da ise milliyetçiliğin hakim olduğunu söyler.

Yazar, «*Garbın cinslik davası mı daha ziyâde bekâyâ medardır, yoksa Şark'ın müslümanlık davası mı?*» sorusuna şöyle cevap verir:

«*Şark'ın hâli daha iyidir. Zirâ meselâ Fransa Fransızlık davasıyla otuz milyon kadardır. Lâkin Türkler Müslümanlık davasıyla ikiyüz milyondur. Cins mahv olabilir. Müslümanlık mahv olamaz. Binâenaleyh hiçbir vakit Türkler mahv olmayacaktır*»¹⁷⁵

Suavî siyasi bir ideoloji olarak Türkçülük fikrini benimsememiştir. İttihad-ı İslam fikrini savunmuştur.

«*Ve öyle bir cemiyet içinde bulunmakla iftiharımı ilan ederim ki, o cemiyetin muradı dünyada mevcut olan bi'l-cümle iki yüz milyon Müslümanı birleştirmek cihetine masruftur.*»¹⁷⁶

Anlaşıldığı üzere Suavî'deki Türklük ve Müslümanlık kavramları birbirlerine çok yakın kavramlardır.

¹⁷¹Le Mukhbir, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 3

¹⁷²Le Mukhbir, 7 Septembre (Eylül) 1867, nr. 2, s. 3

¹⁷³Le Mukhbir, 21 Novembre (Kasım) 1867, nr. 13, s. 2; 28 Novembre (Kasım), 1867, nr. 14, s. 1-4; 27 Janvier (Ocak) 1868, nr. 21, s. 3

¹⁷⁴Le Mukhbir, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 3

¹⁷⁵The Mukhbir, 12 June (Haziran) 1868, nr. 38, s. 2

¹⁷⁶The Mukhbir, 31 August (Ağustos) 1868, nr. 47, s. 2

Şu bir gerçek ki Suavî, Türk milletinin manevi değerlerine sahip çıkmıştır. Fakat kesinlikle ırkçılığı benimsememiştir. Nitekim Türkçülük davası II. Meşrutiyet'ten sonra bir ideoloji olarak kendisini hissettirmiştir.

Suavî, şark dünyası ile Avrupa arasında büyük kültür farklılıklarının mevcut olduğunu hatırlattıktan sonra şöyle der:

«Şöyleki Avrupa'da cinslik davası vardır. Meselâ şimdi İngiliz hükümetinde bir Fransız vezir olamaz. Kezalik Cezayir Arab'ı Fransız İmtiyazına nail olamaz. İşte bu cinslik davası şark'da yoktur.»

Suavî devamla Osmanlı Devleti'nde değişik milletlerden insanların sadrazam olduklarını veya bürokrasinin üst kademelerinde bulunabildiklerini ifade eder.¹⁷⁷

Yazar, anlaşıldığı üzere *cinslik* kavramını *ırkçılık* kavramı yerine kullanmıştır. *Şark* demekle de *Osmanlı Devleti*'ni kastetmiştir.

9- TÜRK TARİHİ

Konuyla ilgili en önemli yazılar, Suavî'nin *Türk* ve *Osman* adlı makaleleridir.¹⁷⁸

Yazar, *Türk* adlı makalesinde *Türk* kelimesinin ve Türk boylarının menşeyini incelemiştir. Makalenin ilk cümlesi: «*Türk, Türkmen, Moğol, Tatar, Özbek, Yakut hepsi bir familyadandır*» şeklindedir. Makalede Türk boyları ve hanları hem Osmanlıca hem de Latince şekilleriyle verilmiştir.

Suavî *Osman* adlı makalesini ise Londra'da yayınlanan haftalık bir gazetenin, Anadolu'da tahmin edildiği kadar Türk bulunmadığı, Ertuğrul Gazi ile Anadolu'ya gelen bazı Türk ailelerinin de eriyip yok oldukları şeklindeki iddiaları üzerine yazmıştır.

«*Halbuki tefekkür etmezler ki Konya'da hükümet eden Selçuklular'ın 223 sene müddetleri esnasında Anadolu, büyük Türkistan'a açık bir hâne gibi idi*» diyerek Anadolu'nun Türkleşmesine işaret etmiştir.

Suavî, Osman Gazi'den önce Anadolu'da Müslüman Türklerin bulunduğunu savunarak şöyle der:

¹⁷⁷The Mukhbır, 12 June (Haziran) 1868, nr. 38, s. 2

¹⁷⁸The Mukhbır, 12 June (Haziran) 1868, nr. 38, s. 1-2

«Hâsılı: Osman Anadolu'ya gelip Türk devletini ta'mir ve tavsi' etmiştir. Bu surette Müslüman Türk devleti dendiği vakit. Osman'dan itibar etmeyip, ta Selçukîlerin ibtidâ-yı zuhurundan itibar etmelidir».

Yazar, *Saturday Review* gazetesinin Osmanlıları ayrı, Selçukluları ayrı millet olarak telakki etmesini de tenkid eder.

Yazar'ın çürüttüğü bir başka iddia ise, bazı Avrupa tarihçilerinin Türk ilim adamlarını Arap olarak kabul etmeleridir. Konuyla ilgili araştırma yapmak isteyenlere de İbn-i Haldun mukaddimesine bakmalarını tavsiye eder. Sözü edilen eseri dikkate alarak; İbni Sina, Farabî, Zamahşerî gibi alimlerin çoğunun Türk, bazılarının da Fars olduğunu belirtir.

Suavî, Avrupa cehalet karanlığında iken Türkler'in Nişabur'da üniversiteleri bulunduğunu söyler.

Suavî'nin cevaplandığı bir başka iddia ise, Yeniçeriler'in Hıristiyanlardan bilhassa Rumlardan oluştuğu ve Osmanlı ordusunun da sadece Yeniçeri ocağından ibaret olduğu tezidir.

10- DİĞER MESELELER

A- HİLFU'L-FUDUL

Gazete, sık sık zalim idarecilere karşı halkı direnişe çağırır. Fakat yaptığımız incelemeden onun padişaha elinden geldiği kadar çatmamaya gayret ettiği sonucu çıkmıştır. Daha çok vezirler ve diğer hükümet erkanına tenkidlerde bulunulmuştur.

Gazete 17. sayısında meseleye geniş yer verir. Fakat önce Hilfu'l-Fudul'un ne demek olduğunu belirtelim: Hilfu'l-Fudul, İslamiyet'ten önce, aralarında Hz. Muhammed'in de bulunduğu Mekkelilerin kime zulm edilirse elbirliğiyle zalime karşı koyacaklarına dair bir araya gelerek ettikleri yemindir. Bu yemin sonraki devirlerde bir kavram, bir müessese haline gelmiştir.

Suavî, zulme karşı çıkmanın farz-ı kifaye olduğunu belirtir. Yani bu görevin bazı Müslümanlarca yerine getirilmesiyle diğer Müslümanların üzerinden kalkacağını söyler.

Yazar, zulme karşı göğüs geren kişiye haksızlık ve zulüm yapıldığı takdirde herkesin ona peşkeş olması gerektiğini ifade eder ve bunun İslamiyet'teki adının da *Hilfu'l-fudul* olduğunu belirtir.

Sözkonusu yazının devamında Suavî, Hilfu'l-fudul'u şöyle tarif eder:

«Bir kavmin efrâdı ittifak edip memleketlerinde dindaşından ve gayrıdan, yerliden ve ecnebiden elhasıl o toprağa ayak basan her şahıstan zulmü def' etmek ve şayet zulüm eden bulunursa herkes bi'l-ittifak ayaklanıp zalimin pençesinden o mazlumu kurtarmak ve mazlumun hakkını istihsal etmek üzere yemin edişmektir. Müslümanlık zuhurundan akdemce Kureyş kabileleri Abdullah bin Cüdan hanesine birbirini davet edip akd u ahd eylemişler idi ki, Mekke'de Arab'dan ve gayrı olan yerliden ve yabancıdan her kim bir zulüm görecekt olursa derhal herkes o mazluma sahâbet edip zalimden cebren istihsâl-ı hak edeler. Bu akd u ahdı ol vakt Kureyş (Hilfu'l-fudul) tesmiye etmişti ve Peygamber aleyhisselatu vesselam hazreti dahi kable'n-nübüvvet, bu yeminde bulunmuştu.»

Muhbir, Hilfu'l-fudul meselesini soru-cevap şeklinde zamanın olaylarına göre yeniden yorumlamıştır.

Sorular, gazeteye haber gönderen fakat ismi belli olmayan birisi tarafından sorulur. Suavî de cevaplandır.

Sözünü ettiğimiz şahıs, mektubunda, İslamiyet'te hükümdarların ve diğer yöneticilerin adaletle ve insafla görevlendirildiklerini bunu yapmadıkları takdirde uygun bir metodla uyarılmaları gerektiğini hatırlatır ve İslam'da zulme karşı baş kaldırmanın mevcut olduğunu, dolayısıyla Avrupalıların nasihatlarına ihtiyacımız olmadığını ileri sürer.

Sözkonusu mektup zulmü kabul etmeyen Müslümanların tutuklandığını, sürgüne gönderildiğini bundan dolayı halkın susmayı tercih ettiğini belirtir.

Mektubta sürgüne gönderildikleri söylenen kişiler Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarıdır. Sözkonusu yorumlarda Suavî, Hilfu'l-fudul'un İslamiyet'te şerî bir hüküm olup olmadığına dair soruya olumlu cevap verir ve daha şiddetli olduğunu savunur. Suavî, sözkonusu iddialarını kuvvetlendirmek için Hz. Peygamberin fiillerinden ve Asr-ı Saadet'ten örnekler verir.

Suavî, sadece Müslümanları değil her dinden ve ırktan insanları zulme karşı birlik olmaya çağırır.

Yazar, halka seslenerek mazlumlara yardımcı olmaları halinde vatanlarını düşürülmek istenilen uçurumdan kurtarmış olacaklarını, şayet bunu yapmazlarsa gelecek felâketlere karşı hazırlıklı olmalarını ister.¹⁷⁹

¹⁷⁹Le Mukhbır, 25 Decembre (Aralık) 1867, nr. 17, s. 3-4

Suavî, kimi zaman sert ifadeler kullanmaktan geri durmamıştır. Milleti şahsi hukuku bir tarafa bırakıp, ümmet hukukunu aramaya davet eder. Ümmetin hukuku meselesinde gerektiği zaman hükümeti tehdit eder.

«İcrâ-yı adalet etmek hükümetin en büyük ve en birinci vazifesidir. Çünkü sebab-i teşekkül ve bekâsıdır. Devlet bu vazifesini düşünmese ahâlî bi't-tabi düşündürmeye mecbur olur.»¹⁸⁰

Suavî, gazetenin 21. sayısında meseleyi tekrar ele alır.

Sözkonusu yorumda, zulmü yok etmek için hiçbir şey yapmadığımızı, hiçbir şey yapmadan herşeyi Cenab-ı Allah'tan beklemenin yanlış olduğunu söyler ve bu devletin sahibi biziz, sahip çıkmazsak Rus ve Yunan'a yem olur, der.¹⁸¹

B- LAİSİZİM

Gerçek olan şu ki; Yeni Osmanlılar hiçbir zaman bugünkü anlamıyla laikliği savunmamışlardır. Hele Suavî tamamen aksini düşünmüştür. Nitekim o, hukukun kaynağının ilahî olduğunu, gerçek hakimiyetin Allah'a ait olduğunu belirtir.¹⁸²

Muhbir'de ne lâiklik ne de Secularizm kelimesine tesadüf edilmez. Fakat daha ilk sayısında Müslümanların anayasasının İslam fikhî ve fetvaya dayandığını, fikhin mevzusunun ise günlük hadiseler olduğunu, zaman geçtikçe yeni yeni meseleler çıktığını ve buna paralel olarak fikh ilminin genişlediğini söyler.¹⁸³

Suavî, fikirlerinde İslamî çerçeveden ayrılmamaya gayret etmiştir. O, İslam devletinin bekası için de şeriatın şart olduğunu savunur ve İslam şeriatıyla idare edilen devletlerin hem güzel idare edildiğini hem de bakî kaldığını, aksî durumda battığını söyler.

Suavî, *Siyaset* başlıklı yazısında şeriatın dünya işlerine karışması halinde devletin terakki etmeyeceği şeklindeki iddiaları reddeder ve bu görüşün ancak Avrupa için geçerli olabileceğini, Zîrâ İncil ve Tevrat'ta dünyevî muâmelâtın bulunmadığını belirtir.

Sözkonusu yorumda Suavî, lâik sistemin ana prensiplerini tenkid eder ve bunun günahını Moğollar ve Cengizlere yükler:

¹⁸⁰Le Mukhbır, 28 Mars (Mart) 1868, nr. 28, s. 1

¹⁸¹Le Mukhbır, 27 Janvier (Ocak) 1868, nr. 21, s. 3

¹⁸²Tanpınar, *Edebiyat Tarihi*, s. 242-243

¹⁸³Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1, s. 1-2

«Vaktaki din başka şeydir, siyaset başka şeydir diyen Cengizliler zuhur edip şu "En-nazar fi'l-mezâlim" vazifesine (Hük-m-i siyaset) tesmiye ettiler. Ol vakitten çok geçmeksizin unutuldu, çıktı gitti.»¹⁸⁴

¹⁸⁴Le Mukhbır, 29 Fevrier (Şubat) 1868, nr. 25, s. 2

II. BÖLÜM

MUHBİR'DEN SEÇME YAZILAR

Umum

Ahâlî-i şarkiyyenin terakkî-i maarif ve medeniyetlerini mucib olacak efkâr-ı cedîdeye serbazlık vermek ve şarkîler hakkında Avrupa'nın efkârını tashihe çalışmak için (Londra) da "*Muhbir*" nâmıyla bir gazete te'sisine muvaffak olduk.

Bu teşebbüs birinci iştir ki İslam tarafından Avrupa'ya gelinerek mübâşeret olundu. Müteaddid nüshâlara müşterî olmanız takdim kılınan nüshâların mültefi't-i nazâr-ı âlîleri buyrulmak hamîyyet-i sâdikâlarından müstedâdır.

Le Mukhbır, 31 Aout (Ağustos) 1867, nr. 1 (ek sayfa).

(İhtar)

Ey İngiliz dostları! Türkistan'dan şikâyet olunacak hâlî size beyân edeyim. Şudur ki, sizin Londra'nız da yalnız bir İngiliz kanunu var. Fransız kanunu yok. Moskov kanunu yok. Türk kanunu yok. Bizim İstanbul'umuzda her sınıf için başka başka kanun var. Fransızlar ve sâirler Müslüman mahkemesine gitmiyorlar. Çünkü hak kazanacaklarına emniyet etmiyorlar. Bu hâl teferruka mâil Osmanlı Hıristiyanlarına da ecnebilere sirâyet etti. Bu tefrikanın sonu nereye müncer olacaktır. Pek açık görüyoruz. Hem de onun için ağlıyoruz. Bâbîâli cümlelerin kabul edeceği bir esas tutmalı. İstanbul'dan otuz altı türlü kanun kalkmalı. Bir devlet için yalnız bir yol olmalı. Her sınıf hakkını bir makemeden almalı. Teb'â-i Osmaniyye kemâl-i emniyet ve hürriyetle (Ben Osmanlıyım) diyebilmeli. Her sınıf şu kelime-i vâhideye toplanmalı. Ey dostlar! Müslümanlık bu ittihadta ma'nîdir zan olunmasın. Müslüman fıkı bu ittihadta kabil olduğu hatırdan çıkarılmasın. Onu terk edersen ol vakt bu ittihad hâsıl olacaktır sanıp da yanlış yol tutulmasın. Zîrâ bunsuz olmayacaktır. (Elimizden ne gelir din ma'nî oluyor) Dinlerin itirazları ve diplomasîleri kabul olunmasın. Hemen bu ittihadı husule getirecek kanun-ı vâhid tanzim olunsun. İcrâyâ başlanılsın. İşte Türkistanca saadet-i hâl ve akli erenlerin istediği ıslahat bundan ibarettir. Vesselâm.

Evet Muhbir Avrupalıların hoşuna gidecek mazmunlar söylemek için yazılmıyor. Muhbir vatandaşlarını Avrupalılarla yarış ettirmek için çalışıyor. Bunun manası şudur ki san'at-ı İlahiyyenin Türkistan'a bahş eylediği ticaret definelerini niçin yalnız ecnebiler kazınsınlar. Vatan sahipleri dahi gözlerini açıp kendi definelerinden kendileri dahi hissedâr olsunlar. Yani, Bâbiâli vatan sahiplerini mahrum bırakmasın teb'asına kazandırsın. Muhbir şu mütalaasını mükâleme suretinde açık ifâde etmek ister.

Şöyle:

(Sual) Peki ne yapılsın?

(Cevap) Ne yapılacak. Türkistan'da olan kumpanyaları Osmanlılar teşkil etsin. Şimendiferi Osmanlılar yapsın.

- Osmanlılarda para yok. Onun için ecnebiler Türkistan'a hizmet ediyor.

- Vay zengin ve mu'teber ecnebiler kendi vatanlarına hizmeti bırakıp paralarını Türkistan'ın hayrına ve servetlenmesine mi sarf ediyorlar?

- Yok o demek değil. Avrupa'nın en zengini kapısının önünde taş üstünde yatan fakiri içeriye almaz. Nerde kaldı ki yedi kat yabancı'nın mülküne hayır ve hizmet için paralarını batıracak. Ancak ticaret için Türkistan'a hizmet ediyorlar. Bir şirket teşkil edip hisselerle taksim ediyorlar. Topladıkları para ile demiryollar vesâire şeyler yapıyorlar.

- Öyle ise Osmanlılar da şirket teşkil edip hisseler toplansınlar. Bu işleri kendileri görsünler.

- Öyle ama Osmanlılar para batar diye korkuyor. Böyle işlere girişmek istemiyor. Onun için Bâbiâli ecnepleri bulmağa muhtaç oluyor.

- Ya ecnebiler paramız batar diye korkmuyorlar mı? Lazım gelir ki onlar da korksunlar, girişmesinler.

- Hayır, onlar parası batmayacağından başka yüzde altı ticaret edeceklerine bile emindirler.

- Acâib! Bu emniyete sebep nedir?

- Sebep şudur ki: Bâbiâli onlara diyor ki siz falan yere bir demiryolu yapınız. Eğer yüzde altı kazanamazsanız Bâbiâli size tazmin eder. Hatta bir yıl Aydın ve Köstence ve Varna demiryolları ticaretlerini tamam çıkaramadıklarından işte Bâbiâli onlara (394) bin lira tazmin edecek.

-Tamam işte, devlet bu tazmini ecnebilere taahhüt edeceğine Osmanlılara taahhüt etsin. Ecnebilere şimdi ne ile emin oluyorsa ol vakit Osmanlılar da onunla emin olurlar, işe girişirler.

- Orasını ben de bilmem. Ecnebilere taahhüt edip de Osmanlılara taahhüt etmemek ne içindir. Şu kadar bilirim ki, ecnebilere böyle böyle taahhütlerden devlet çok zararlar gördüğü için artık şimdiden sonra taahhüt yapmayacaktır. Hatta hariciye nazırı Fuad Paşa hazretleri geçen seyahât-i Hümayûnda Londra'ya geldiği vakit Londra'nın kibar ve ricâline demişti ki (Ecnebilere taahhütlü yollar falan yapmak devletçe muzır oluyor, tekraren tecrübe olundu. Bu sene Aydın demiryolu topu topu 56 liracık ticaret etmiş, üst tarafını devlet tazmin edecek. Bu ne kadar muzırrattır. Bizde buna tahammül yoktur.)

- Gördünüz mü bir kere ecnebilere taahhüt var. Vatan sahipleri olan Osmanlılara taahhüt yok. Yazık hem de buna bakınız. Çünkü Fuad Paşa hazretleri Londra'da dediğiniz gibi söyledi. Peki şimdi yine İstanbul'dan Edirne tarikiyle Belgrad'a ve Enos'tan Varna'ya ve Selanik'ten Niş'e demiryollar yapılmağa karar verildi. Ve Belçikalı bir kumpanyaya havâle olundu. Eskiden hani çok gördükleri tazminat yüzde altıdan iken işte bunu yüzde yediden taahhüt ettiler. Bu ne? *Finans* gazetesinin hesabına göre geçen taahhüt yüzde altıdan iken bütçede 94 bin lira tazminat görünmüş idi. Şimdi bu yeni yollar da yapılırsa ecnebilere şimendifer için verilecek tazminat bir milyon lirayı tecâvüz edecektir. Peki bu tazminatı yine teb'a verecek değil mi? Bir Osmanlının Aydın'dan dört saatlik yol için verdiği paranın üstüne bir de bu tazminat hissesi konunca bir arabaya kaç kuruşa binmiş oluyor. Hasılı, mutlaka taahhütle kumpanyaya lüzum farz olunursa bari Osmanlılara yaptırmalı.

- Öyle, ama Osmanlılara tazminat dahi verilecek olsa yine kumpanya teşkil etmezler. Zira Osmanlıların teşkil edecekleri kampanyanın başına hükümet tarafından bir paşayı nasb ederler. Hissedarlardan bir aciz kalkıp da o paşadan hesap sual edebilir mi? Fevâid-i Osmaniyye böyle değil mi? İşte bir kere yapılabildi. Şimdi bir de ikinci kumpanya teşkili mümkün mü?

- Acâib, Ya ecnebilere muhâsebeden nasıl emin oluyorlar.

- Evet onlar emindirler. Çünkü onların başına hükümet tarafından bir paşa falan konmaz. Her hissedar hesaba müdahale edebilir.

- Öyle ise Osmanlı kampanyasının muhasebesine de hükümet müdahale etmesin. Osmanlıların dahi edna ve ala her hissedarı hesaba karışabilsin. Ol vakt onlar da emin olurlar, işe girişirler.

- İşte orasını bilmem. Niçin ecnebilere verdikleri imtiyazı Osmanlılara vermiyorlar.

- Gördünüz mü? Bunda dahi ecnebilere kulaç kulaç imtiyazlar var, Osmanlılara yok. Anlaşıldı ki bu mesele üzerine sizinle üç gün mükâleme etsek nihayet bir lakırdı çıkacak. Şöyleki; Bâbîâli tarafından ecnebilere verilen ticaret müsaadesi Osmanlılara verilmiyor. Nafile ne bahsedip de derdleri tazeliyelim. Şimdiden sonra bu lakırdıyı idâre-i hazrânın kavâid-i mevcudesinden bir kaide gibi tutalım. Her bahsimizi o kaidenin getireceği efkâr üzerine mütalaa edelim.

- Taahhüt edilse muhasebesine Bâbîâli dahi karışmasa yine Osmanlılar böyle işe girişmezler. Çünkü peki taahhüt olundu. Ama ya vakti gelince Bâbîâli şöyle oldu, böyle gitti, bütçeye sığışmadı der de paraları vermezse diye korkarlar.

- Acâib. Ecnebilere burasını niçin düşünüp korkmuyorlar?

- Hayır onlar korkmazlar. Zîrâ ne vakit tazmin akçesi gecikirse sefâretlere müracaat ederler. Devletleri sehâbet eder, paraları aldıktan başka, geçmiş günlerin faizini bile alırlar.

- Sahih öyledir. Osmanlılar Bâbîâli'ye müracaat edecekler. Bâbîâli vermezse nereye gidecekler? Osmanlıları vatanları ticaretine sahip kılmak için evvel beevvel temin edici nizamlar ve kanunlar ve o kanunları icra ettirecek kuvvetler ve bu kuvvetler için umum milletinin elinde imtiyazlar ister. Yoksa şimdiki usûl üzre kalırsa vatan fayda görmez, paracıklarını onlara yedirir.

Mühimme

Şimdi Dünyanın her tarafında şöhret bulan kelime (Islahat) dır. Bundan murad Osmanlıların Bâbîâli'den bekledikleri icraattır. Bu ıslahat kelimesi Osmanlıların ağzından çıktı, fakat hâlâ ne demektir Avrupalılar anlayamadı. Bu kelimeye Rusya taraftarları istedikleri gibi mânâlar veriyorlar. Vükelâ-yı hâzıra Rusya'nın bu tahrifini görüp Osmanlıların ıslahat tabir etmeleri Rusya'ya hizmet çıkıyor. Şu aralık süküt olunmalıdır diyorlar. Memâlik-i Mahrusa'da basılan Türk gazeteleri böyle manalı şeyden bahsetmeye zehresi yok. Sâir gazeteler ise aklına geleni söylüyorlar. Hatta içlerinde bazı gazeteler zannediyorlar ki; Osmanlılardan bir takım okumuş ve Avrupa'yı görmüş zatların efkârı gıluv ve tecavüz edip Avrupalıların üçyüz senede ancak yapabilmış oldukları bazı menafi-i milliyyenin Türkistan'da hemen her sene icrâ olunvermesini istiyorlar. Bunların gayretleri yerinde ama acele ediyorlar. Bazı gazeteler dahi: Osmanlılardan zuhur eden şu yeni fırka, Hıristiyanların nâil-i imtiyaz olmasını istiyor diyorlar. Bazı gazeteler dahi: Şu firkanın muradı, eski kanunların lağvıyla Türkistan için Avrupa kanunlarını vaz' etmektir sanıyorlar. Para ile lakırdı söyleyen bazı gazeteler ise bu yeni firkanın muradı vükelâyı gözden düşürmektir diyorlar. Elhasıl herkesi ya mezhebini yahut meşrebini söylüyor. Âlem bir karanlık içinde gidiyor. Ma'lum ola ki bu ıslahat lakırdısını meydana koyan zatlar Türkistan'ın okumuş ve şer' ve kanunu tanımış ve o kanunun müddet-i medfide icrâsıyla me'muriyetler vermiş ve etrafta olan düşmanları ve şüpheli dostları herkesten evvel görmüş ve Devlet-i Osmaniyye'nin bugünkü muhâtaralarını biliriz davasında olanlardan akdem anlamış, bu muhâtaralar üzerine nice ihtârat yazmış ve meydana koymuş, düşmanların hilelerine hizmet edenlere karşı durmuş ve protesto etmiş ehl-i irfan ve erbâb-ı hamîyyet ve iz'ândır ki; bunlar devlet veya kanun veya âdet tebdil etmek istemiyeler ancak eskiden Osmanlıların malik oldukları hukuk-ı mustakilenin bazı hafif beyinli ve yanlış mütâlaası ve garazlı kesân-ı ma'lume elleriyle zayi edilmemesini istediler. Ve biz hayırlı şeyler yapacağız diye Türk halkı aldanıp da düşmanlara ve şüpheli dostlara hizmet edenlere muhâlefet ettiler.

Bunların ettikleri ihtârat istima' olunmadığı için devletimizin giriftar olduğu müşkülât mesele mesele mazbuttur. İcâb ettiren olursa sanırız (silik olduğu için okunamadı)

Evet şimdiye dek hükm ve tağallup çeşniyle sarhoş geçinenlere, hiçe saydıkları millet nasihatı ağır gelir. Ama insan olan kim olduğunu ve nereden gelip nereye gittiğini tefekkür edip aczini bilmelidir ve teklit ile memur olduğu işini seyircilere beğendirecek surette yapmağa çalışmalıdır. Hususen bir heyetin riyâsetini hâiz olan zat yalnız hubb-ı riyasetle kör ve sağır bulunmayıp kendisini bir hânenin pederi bilerek familyasının müstediyât-ı muhakkasına ta'dile

hücum etmemelidir. Görülmüyor mu ki hükümet-i İslamiyye kendisiyle bed' eden birinci halife Ebubekir (Rediyallahu anhu) hazreti, ibtidâ-yı cülusunda şu hutbeyi edâ etmiştir:

Hutbe

Ey İnsanlar! Ben size vali nasb olundum. Hâlbuki sizin efdâliniz değil idim. İmdi ben eğer iyi yapar isem bana yardım ediniz ve eğer fena eder isem beni doğrultunuz. Sadakat bir büyük emanettir. Kizb bir azîm hiyânettir. Sizin beyninizde zaif ve ednâ olan benim nezdimde kavî ve âlâdır. Hatta anın hakkını ihkak ederim. Sizin aranızda kavî ve âlâ olan benim nezdimde zaif ve ednâdır. Hatta andan sâirlerin hakkını istihsal eylerim. Bir kavim hak yoluna cihadı terk ettiği gibi Cenâb-ı Allah o kavmi miskin ve zelil kılar. Bir kavmin beyninde fisk ve fucur alenen şâyi' olduğu halde Cenaâb-ı Allah onlardan bir ferdi müstesna kılmayarak belâ ile ta'mim eyler. Ben Hazreti Allah ve anın Resul'üne itaat ettiğim müddetçe siz de bana itaat ediniz. Ama ben Hak Teâlâ'ya ve Resulü'ne itaatsizlik ettiğim vakitte, artık sizin bana itaat etmeniz lazım gelmez.

İşte bu hutbede tasrih olunmuştur ki: Eğrilen me'murları millet doğrultmak için çalışmağa borçludur.

Bu doğrultmak meselesinde milletin âkilâne silahı ise nasihat ve ihtardan geri durmamaktır. Mâdemki milletteniz ve mahkûmuz bu nasihat vazifesinden geri duramayız.

Gazete bile yazarız.

(Keza fi 13 Cemadiyu'l-âhir)

Sa'yınız 'inde'l-hak makbul, 'inde'n-nas meşkurdur. Siz ol bir zatsınız ki milletimizi uyandırdınız. Avrupalılarca dilsiz sayılan milletimizi dillendirdiniz. Dünyada Türkler varolduğunu bütün âleme duyurdunuz. Osmanlı memleketi dört Rum sekiz Moskov gürültüsü için parçalanması caiz olmayacağını dünyânın her tarafına işittirdiniz. Halk istediğini Muhbir'de görüyor ve nasihatlarınıza fetva nazarıyla bakıyor. Sizin tuttuğunuz meslek-i hayrdan hoşlanmayan varsa yakinen bilmiş olunuz ki, onlar vatanını sevmeyenlerdir. Yahud şu tehlikeli günleri fark etmeyenlerdir. Mâdem özün doğrudur. Hazreti Allah yardımcındır. Yirmi milyon Müslüman ve bunca Hıristiyan ve Yehud duacındır. Burada her ne olursa onu da size yazacak kadar daha benim gibi bî-bâk nice adamlar vardır. Ve her hafta yakın yakın mektuplar alacağız. Bir takım hamiyet hastalarının mizaçlarından bellidir.

İşte havadis yazacağım ama Girid için ne diyeyim bilemem. Şu kadar söyleyebilirim ki hani Girid cerihasıyla yaralanmış bir hasta var idi. İşte o hastayı tuttular da tabib zannıyla, yarâlâyan adamın eline teslim ettiler. Bilmem ki murad (sen hasta ettindi bakalım sen iyi et) demek midir? nedir?

Hani 465 numaralı (*Tasvîr-i Efkar*) gazetesi şark meselesi layihasında yazmış idi ki Belgrad kalesi Sırb'a terk olunursa devlet bu kale ile göreceği işi bir orduya havâle etmesi lazım gelir.

İşte bu söz geldi çıktı. Şimdi Sırb'da biraz gıcırda peyda olmakla mezkur ordu tertip ve hududa tasrîb olundu.

Aman maliyenin hâli aman. Biçare kadınlardan, maaş ve siham isteyerek mâliye dairesine hergün toplanan izdihamı bilirsiniz. İşte bunlardan şimdiye kadar izdihamdan ve mezâlimden iki kişi fevt ve bir kaç mecruh oldu. Fukara nesi var nesi yok satıp, savup faiziyle geçinmek üzere siham almışlar idi. Böyle şeyler Avrupa'da dahi var ama bilmem Avrupa'da bir güzel idâre ediyorlar. Herkes alacağını vakt ve zamanıyla alıyor.

Bizde ise sehîm menfaati yerine muzırrat ve ihânet görünüyor. Mâhâza, fukaranın az faizli sehîmlerinin hâlâ çoğunun geçen seksen iki senesi Ağustos'u ve Eylül tekâsiti verilmemişken meselâ beriden Meclis-i Vâla baş katibi maliye nazırına bir tezkere yazıp işleyecek olan seksen üç senesi Şubat faizi olan onbin kuruşu bir defada almaktadır idâreleri. Fakat ol faize tevekkuf eden fukara ne yapsın. Hususan bu fukaranın içinde bir takım bî-kes ve yetim ve aliller ve dul kadıncıklar var. Bunlara yazık değil mi?

Bendeniz mâliye me'murlarımdanım. Bu halleri gördükçe öyle bir ye's hâline geliyorum ki, Hûdâ hakkı için efendim, âbâ ve ecdâdımın vatanı olan İstanbul, gözlerime karanlık görünüyor. Lâkin ne yapayım ki vatan muhabbeti başka bir şey, vazgeçmeyeceğim. Ulemâ-yı uzzâm buyurmuşlardır ki insanın vefası ve ahdine devamı âlâmetinindir ki âh u enîni hemşehrilerine ve aşk, şevki vatanınadır ve rüşd ü zekâ emâresidir ki nefs-i insanî vatanına müştak ve Muvelledine aşıktır. İbni'z-Zeyd hazreti buyurmuşdur ki, insanın en aziz malı vatandır ve hürmetçe vatan hakkı anan baban hakkı gibidir.

Diğeri buyurmuşdur ki, vatanına meyil ve muhabbetin senin kerâmet-i asâletindedir. Vatanım bir müddet daha böyle idârede kalırsa artık kapımın önünü Rumlar ve Moskovlar zapt ettikleri vakit kendi familyamı öyle er iza lehu teslim etmemek için kendi bıçağımla boğazlayıp kapımın önünde döğüşe döğüşe ölmek lezzetini hicrete tercih edeceğim. Allah o günleri göstermesin.

Geçen gün sehim taksitlerinin cüste cüste i'tâsını va'd ederek bir varaka neşr olundu. Ve haftada iki gün tahsis kılındı. Bu varakadan anlaşılın, dört aya kadar müdâhil taksitlerin ardı alınacak. Tatalım ki bu va'd sâirleri gibi metruk kalmasın. Lâkin haftada iki gün ile bunca gürültünün ardı alınır mı? Bir günde kaç kuruş dağılabilir biliriz. O varaka mucibince i'tâsı en aşağı beş seneye muhtaçtır. İşte bu va'din icrâ olunmayacağı yine bu varakadan anlaşılır.

İşte yeni yapılan Beylerbeyi sarayını yine yıkıp Avrupa ebniyesi tarzında yeniden yapılmasını altmış bin keseye keşf ettiler. Bu hâli görenler acaba hazineyi ganâim ve servetle dolmuş mu zan edecekler. Hayır bunu kimse zan etmez. Herkes bilir ki, bir takım muzâyıkâlara ve biraz borçlara daha girilecektir. Bundan böyle muhbirliğinizi ederim. Kabulunu rica eylerim.

Hakikat-i Hal

Ha gerçek. Biz vükelâ vükelâ dedikçe Avrupalılar zannedecek ki bunlar Avrupa devletleri vükelâsı gibidir. Yok yok, öyle değildir. Bizde vükelânın bir imtiyazı vardır ki her ne fenalık etseler üzerlerine hükm-i kanun carî değildir. Yaptıkları şeyin ismi değişir. Her vech ile sual ve cevaptan varestedirler. Lakin şurası ma'lum olmalıdır ki: vükelâ dediğimiz iki takımdır. Bir takımı bayağı kayd-ı hayatla umura musallattır. Bunlar hiç bir vakitte me'muriyetten çıkarılamazlar. Fakat ara sıra hasbe'l-îcâb yerlerini değiştirirler. İkincisi de ötekilerin sâye-i himayetinde yaşayan güruttur. Farz edelim ki bu ikinci takım vükelâdan birisi müttehem olur yani kazaen kendi büyüklerinden birini gücendirmiş olunursa işte o vakt yirmi yirmibeş bin kuruş maaşla konağında ikâmete, yahut bir vilayet valiliğine me'mur olur. İşte vükelânın nihayet derecede gördüğü ceza bundan ibarettir. Ama ebedî suretle vekalette bulunan birinci sınıf daima hâl-i ma'sumiyette bulunurlar. Onlara böyle (silik çıktığından okunamadı)

İş bu hürriyet efkârını Yeniçeriler'in mahvinden beri selb ettik. Vâkıa Yeniçeriler vahşileşmişti ve bazı cihetlerde menfur olmuşlardı. Fakat hükümet-i mutlakaya karşı durur bir kuvvet idiler. Babalarımız Yeniçerilerin elinden bîzâr olduklarından Sultan Mahmud-ı Sanî'nin kuvve-i kahiresi bunları mahv edince nefesleri genişledi.

Herkes ümide düştü, memnun oldu. Lâkin düşünemediler ki bir hükümet her türlü nizâm ve nezâret kaydından kurtulursa ne hâle girer. Bir idâre kendisinin hareketini ta'dil edecek kuvve-i mukâbeleden âzâdlanınca ve birkaç kişinin eline kalınca vahşilik halinden bile bin kat beter olur. Bari, Yeniçeriler'de bir intizam var idi. Hiç değilse ahkâm-ı şeriata tabi idiler. Şeriat ise hayız olduğu kudreti suistimal eden memur ve hükkâm ve hatta selâtini bile şiddetle terbiye eder. Çünkü bunların cümlesine o kudret yalnız menâfi-i umumiyeyi muhafaza için tevdi olunmuştur. Nice memur nice hâkim nice âlim nice sadrazam hatta nice padişahlarımız vardır ki Yeniçerilerin kuvveti ve şeriât-ı garranın fetvasıyla kiminin başı kesilmiş, kimi nefye gitmiş, kimi dahi taht-ı saltanatını ğaib etmiştir.

Bir eyâlet halkının behakk şikayeti olsa valinin başı kesilip kapı arasına vaz' olunur idi. Sadrazam'ın hatta Padişah'ın bile sehâbeti böyle mücrimleri pençe-i şeriattan kurtaramaz idi. İşte bu sebeptendir ki eyâletler hemen bütün bütün müstakil bi'l-rey valilerin zîr-i idâresinde iken ne bu kadar harap edilir ne bu kadar nüfusları kalil idi, ne bu kadar ahâlisi fakir idi. Eyâletler bu hallere hep Tanzimat'tan sonra uğradılar. Çünkü Tanzimat, hem esâsen nâkıs, hem icrâsında bin türlü suisti'mâlata giriftardır. Zîrâ Tanzimat, hükümetin istiklâline karşı duracak kuvvet meydana koymadı. Bugünkü gün yeni nizamnâmeler sâyesinde vükelâ ve valilerin iktidârı hudud-ı mesuliyetten hariçtir. Bir vilayetin valisi vükelâdan sahib-i nüfuz bir

zata mansup olursa her istediğini yapabilir. Meselâ hazineyi yağma eder, rüşvet alır, mahkemelerde istediği gibi haksız davalar gördürür. Müttehem zannolunan bir adamı her türlü işkenceye çeker. Hakkında memleket halkının cümlesi şikâyet ve feryâd ederler. Bunların hiç birisi valiye bâis-i azl ve mesuliyet olamaz.

İşte şark ahâlisi böyle idâreler altında ezilip mahvolmakta ve Devlet-i kadime-i Osmaniyye bu sebeplerden dolayı günden güne inkıraz bulmaktadır. Bir sadrazam kırk milyon nüfusun hâlini istediği kalıba ifrağ eder. Vükelâ-yı hazırâdan birinin ağzından hasbe'l-icab kelimesi sadr oldu. Koca Mehmet Ali Paşa familyasına verilen imtiyaz-ı verâset hukukunu tebdile kefiliyet etti. Vükelâdan biri, politika öyle iktizâ ediyor dedi. Karadağ vakasında bu kadar kanlara bu kadar masraflara oturmuş olan kaleler yıkıldı. Vükelâ politikaca lazımdır dediler, Sırp varoşlarında oturan ahâli-i İslamiyye, emvallerinden hiçbir şey almaksızın vatanlarını terke mecbur oldular. Yalnız nâil oldukları tazmin va'dıdır ki o da sekiz seneden beridir bekletiliyor. Hâlâ incaz olunmadı. Artık bu muâmele-i hâkimânededen sonra kâffe-i mühimmât-ı harbiyesiyle beraber, hatta büyük toplarını bile almağa tenezzül etmeksizin bizzat kal'aları Sırpıya teslim etmekten başka bir hüsn-i tedbir kalmamıştı. O dahi vücuda geldi. Egerçi bunları böyle yapmaktan maksat zahirde Sırpıların te'min ederek devlete ısındırmak ise de hakikatta Rusyalıyı tatyib etmek idi. Hayf ki burası hüsûle gelememi. Vükelâ-yı hazırânın eser-i dirâyetidir ki Girit meselesini bu hâle getirdi. Bunların usullerindendir ki, ihsan kopmadıkça bir işe yapışmazlar. Mukaddimen Napolyon tarafından zât-ı Padişahî kongreye davet olunduğu vakit Ali Paşa dört-beş yüz kuruş ihsan kapmadıkça cevap yazmadı. Mustafa Paşa kendine ve soyuna ve sopuna bol bol maaşlar ve rütbelere almadıkça Girit'e gitmedi. Bu defa Ali Paşa Girit'e gitmek için bir çiftlik ihsanı olsun kopardı.

Hemen para, hemen para. Yine iş yok. Bizim vükelânın efkarca hâlefi terbiye etmek ifsad demektir. Halkı yine kendileri için hâl-i cehâlette bırakmak lazım imiş. Ve senet olarak derler ki: Maarif ilerlerse Fransa'nın büyük ihtilali gibi bir şey zuhurundan korkulur. İşte Avrupalıların en serbaz ve ma'lumatlı sandıkları zevâtın reyleri budur.

Evet bu fikir doğrudur. Maarifte terakki eden millet, hukuk-ı milliyesine sahip olmak ister. Bunu istihsal için çare kalmadığı halde hukuk-ı milliyeyi pâmâl eden despot vükelâ üzerine ihtilal dahi yapar. Fransız milletinin hukuk-ı hürriyetini zâyî etmek isteyen Bevanyak vezirine 1830 sene-ı milâdiyesinde millet ihtilal yaptı. Aferin Fransızlar'a, pek alâ ettiler. Herifi kaçmışken Fransa haricinde tuttular, getirdiler. Vensin'de tevkif birle mahkemeye çekip bi'l-muhâkeme (mevt hükmü) ile mahkum kıldılar.

.....Şark hâlini bilmeyen bir Hıristiyan bir kere memleketimize gidip köylerimizde yatarak ve her hâle dikkat ederek gezsin, seyretsın ki Hıristiyan İslam'dan ve İslam vatandaşı olan Hıristiyan'dan ne derece hoşnud ve razıdırlar ve beyinlerinde âdetçe ve ülfetçe bir fark var mıdır? İşte, geçenlerde bir mansıf Yunanlının matbaamıza göndermiş olduğu şu mektup dahi bunu tasdik eder.

(*Sûret-i Mektub*)

Galata tüccarından biri (okunamadı) bayağı işтира etmek üzere beni ücretle gönderdi. Hâlbuki fakir hâlimden şu gurbetli hizmeti ihtiyar ettim. Yoksa hiç Anadolu'ya çıkmamıştım. Lisan dahi bilmem. Ancak Türkçe'den bir iki lakırdı bilirim. Yunanistan'da Türkleri gaddar diye işitdiğimden İstanbul'dan çıkarken pasaportumu ve öteye beriye tavsiye mektublarımı alarak kemâl-i ihtimamla vapura binip İnebolu'ya çıktım ve oradan bir kira bârgirine binip Çankırı'ya kadar gittim ve işimi becerip sâlimen ve memnunen avdet eyledim. Amma öyle bir memnun ki, Türkler'in ahlak-ı hasenesini âleme i'lân etmekle teşekküre borçlu oldum. Şöyleki, gezdiğim yollarda ve indiğim köylerde hiç bir Hıristiyan'a rast gelmezdim. Daima Müslüman köyünden Müslüman köyüne inerdim. Her indiğim köyde kiracım beni bir odaya oturtur idi. Oda sahibi gelip ocak yakar, kahve verir, yemek getirir, beni ise: "*Ben bu yemeği istemem, tavuk isterim*" der idim.» Peki derler, tavuk keserler, dilediğim vechle pişirirler yer idim. Ve gece temiz, pak döşek yorgan çıkarırlar yataurdım. Sabahleyin kalktığımdaya tavuk bahasını ve masârif-ı vâkıeyi vermek istediğim hâlde ol saat hâne sahibi yüzünü ekşidip «*Yok çorbacı, bu hâne, gelen geçen için açıktır. Allah ne verdiyse onu dostlarımızla yeriz biz bununla iftihar ederiz.*» der. İhtimal yok para almaz idi. Şurası garip ki bir gün menzîlimiz uzak olduğundan köyün birine yatsı vakti varmış idik. Misafir odasının önünde bir Türk ayakta duruyor idi. Hemen beni gördüğü gibi "*Elhamdulillah misafir buldum*" diye sevinerek beni yukarıya çıkardı. Taam ederken o akşam misafir gelmediği için kendisi dahi taam etmeyip mahzun beklemekte iken, misafir zuhuruyla mesrûr olduğunu hikâye eyledi. Ben de maat'teaccüb değildim. Daha ağrebî şurası ki, diğere bir karyede hâne sahibi yemek çıkardıktan sonra, çorbacı: perhizin var mı? diye sual etti. Dedim ki: hayır yok. Perhiz vakti değil. Fakat perhiz bile olsam size ne zahmet edeyim, hazırlıkda ne varsa yeriz. Dedi ki: «*Yok öyle şey olmaz. Herkesin dini var diyâneti var. Sual etmek lazımdır. Eğer perhizin varsa niçin dinini yıkacaksınız. Haber vermeli. Ne taam caiz ise onu tedârike çalışırım.* Elhâsıl böyle mürüvvetler içinde yuvarlanarak gittim ve avdet edip İnebolu'ya geldim.

İnebolu'ya gireceğim gün altımdaki bargir zaif olduğundan, elimde bulunan değnek ile ura ura usandım. Yayan yürüyen kiracıya darılıp ağzıma gelen hedyâyı söyledim. Kiracı Türk ise darılma çorbacı vakı'en hayvan uygunsuz. Çabuk yürümüyor zahmet çekiyorsun demekten başka lakırdı söylemezdi. O aralık benim taş gibi olan kalbime bir insaf gelip, acâib bunca Müslüman içinde ben yalnız başıma böyle bâd-ı heva ve serbaz gezeyim ve Türklere ağzıma geleni söyliyeyim. Asla onlardan bir bed muamele görmiyim ve benim etdiğim nedir diye çok düşündüm nihâyet Türkler'in dünya durdukça bekasına mütekeffil olan ahlâk-ı hasenesini tasdike mecbur oldum. Bundan başka bir şey daha tecrübe etdim. Kastamonu'ya uğradığımda Rum mahâllesine ve kiliseye gitdim. Ben buraları bizim gibi zan ederdim. Bunların âdetleri Türk'den farklı değil. Gazeteler okuyorlar mı? diye sordum. Dediler ki: İki ay evvel Manastırlı bir Rum buraya geldi. Ona öyle bir gazete geldi fakat okuduk ki ağza alınmaz fenâ şeyler yazıyor. Öyle gazeteyi okumaması için o adama dahi tenbih etdik. Lâkin *Bizantin gazetesi* güzel şeyler yazıyor onu okuyoruz.

Ol vakt anladım ki, Türk aleyhine yazılan gazeteler bunlara pek fenâ görünüyor. Ve öyle kurcaladım, tecrübe ettim ki, eğer Yunan veya Rusya Türklerle muhârebe etmesi lazım gelirse bunlar istekleriyle Türk taraftarı olacaklar. Buna hiç şüphem kalmadı.

Türkçe Lisan Üzre (Tedbîr-i Mülk) Risâlesinin Müellifi İngiliz Ulemâsından (Charles Wells) Efendi'nin (Muhbi're) İrsal Buyurduğu Benddir Ki Aynıyla Derc Olundu.

"Memâlik-i Osmaniyye'nin mevkî-i tabîisinin kuvvetine»

«Ve müdâhale-i ecnebiyyenin muzırratına dâir lâyhadır»

(Muhbir) gazetesinde, düvel-i garbiyyenin memâlik-i Osmaniyyece müdahalesi üzerine yazılmış bazı mütâlaat-ı sahihe gördüğümden, bu madde-i mühimme hakkında şu mektub-ı acizânemi yazıp takdime ictisâr eyledim.

Zannedirim ki, Osmanlılar'ın bu günkü muzâyıklarına mücerred sebep, kendi kendilerinin kuvvet ve kudretlerine itimad etmeyip istiâne için ecnebilere atf-ı nigâh edişleridir.

Bundan bir kaç mah mukaddem (*Standart*) nam İngiliz gazetesine derc ettirdiğim bir mektub-ı âcizânemde tasrih ettiğim vecihle, düvel-i Avrupa eslihâsının yardımına muhtaçtır zan olunmak bir zu'm-ı bâtıldır. Meselâ Devlet-i Âliyye ile Rusya beyninde geçen harbte re'y-i âcizâneme göre düvel-i garbiyye yardımı lâzım bile değil idi.

Ezcümle biz o meselede ne İngilizlere ne de Osmanlılara hiç bir fayda yapmaksızın yabana çok, hemşehrilerimizin kanını döktük ve pek çok milyon liralara masraf ettik. Avrupalılar size yardım ettik diye Osmanlıların başlarına kakmasınlar. Eğer hiç karışmasaydık Osmanlılar bu günkü gibi ol vakt dahi kendi memâlikini muhafaza etmeğe muktedir olur idiler.

Memâlik-i Osmâniyye'nin Rusya'ya karşı mevkii, muhafaza etmesini bilenlere göre öyle müsâittir ki, Rusya Türkistan'a tecavüz etmeğe sa'y edecek olursa âhiru'l-emr perişan olması mukarrerdir.

Zîrâ Moskov askeri, cenub-ı şarkîden Memâlik-i Osmâniyye'ye girmek için bir takım hâter-nâk yerleri geçmesi gerektir. Öyle mahaller ki oralarda miktar-ı kifâye ne su ne zahire bulamayacağından mühimmat ve ta'yinat-ı kâfiyesini uzaktan nakl etmesi lazım gelir. İşte bu sebepten ve geçeceği memleketler daha sâir sebeplerle yolsuz olduğundan nice muzâyıklara duçâr olur. Nice mihnet ve meşakkatten zaiflendikten sonra, farzen tecâvüze zafer bulabilirse, Tuna nehri ve Balkanlar Osmanlılar için tabîi istihkâmât gibidirler.

Eğer Osmanlılar bu mevâkı-ı tabiiyyeden gereği gibi ve yoluyla istifâde edip muhafazâ-i vatan için yalnız kavâid-i tedafiyeye rağbetle büyük muharebelerden ve Rusya'yı ta'kidten ictinâb ederlerse, mâdemki Osmanlıların vatanları arkalarında olup istedikleri gibi

zahîre ve mühimat tedârik ederler. Rusya ise geçceği memleketlerde her şeyi telef edip ta'yinât ve mühimmatını uzak mesâfeden nakil zahmetine giriftar olacaktır. Birkaç mah zarfında Moskov askerinin nisfi hasta ve telef olur. Bu müddeâmızı nice vukuât-ı tarihiyye te'kîd ve te'yîd eder. Ezcümle Baron Brokesh'in yazdığı isyân-ı Yunan tarihinde muharrerdir ki 1838 sene-i milâdiyesinde kaçan Rusya memleketine tecâvüz etti. Düşman askeri İslamın iki katı olduğundan Osmanlılar büyük muharebelerden gereği gibi ictinâb edip Osmanlı askeri Rusyalı ile kendi vatanları beyinlerinde münâsebet ve alakası olan yolları kat' ettiklerine binâen Varna'yı muhâsara eden Moskoflar kıtlığa ve hastalığa düşâr oldular. Hatta sonbahar geldikte nisfi hasta ve belki ölü idiler.

Yine 1839 senesinde her ne kadar Reşid Paşa münasip olan tehaffuz için kavâid-i tedâfiyaya riâyet etmeyip düşman ile büyük meydan muhârebesi etmekle perîşan olmuş idi ise de, eğer Osmanlılar akıllı davrana idiler; Rusya, Balkan ve Tuna ve daha uzak yerlerden mühimmat ve ta'yinât nakli için yolları muhafaza güçlüğünden ki Edirne ve başka şehirlerde bulunan Türkler o yolları kat' etmeğe kâdir idiler.

İstanbul şehrine vüsuldan evvel ekserisi marîz ve meyyit olup Dersaâdet gibi kuvvetli bir şehre hücum etmeğe muktedir olamamış olur idiler.

Fi'lvaki' Osmanlılar ol vakt akılları başlarında olmuş idi ise, Rusya askeri her taraftan ihata olunmak tehlikesine giriftar idiler. Lâkin Osmanlılar kendi memleketlerinin kuvvetine âgâh olmayıp düvel-i Avrupa elçilerini nasihatlarına ısgâ edip, musâlaha oldular ve Rusya'nın Yunan hususuna dâir tekliflerine razı oldular.

Filhakika Baron Brokesh, takrir ettiği vech ile eğerçi sulh olunmayıp harb biraz daha ibka olursa idi Moskov askeri esbâb-ı mezkûreden perişan olmuş olur idiler.

Lâkin Bâbîâli ol zaman her hâldeki hareketi gibi kendi kendine itimâd etmiyerek ecnebî elçilerinin nasihatlerine göre hareket eyledi. Elkıssa hep macerâlârı re'yu'l-'ayn müşâhede eden Baron Brokesh, isyân-ı Yunan üzerine şimdilerde tab' ve neşr ettirdiği kitabında takrir ettiği üzere eğer Avrupa devletleri Devlet-i Âliyye umuruna karışmasa idiler, Yunan bile memâlik-i Osmaniyye'den ayrılmazdı.

Biz şimdi Rusya ile Devlet-i Âliyye beyninde vaki' olan geçen meşhur harbe geri gelelim.

Zann-ı âcizâneme göre ol vakt bile her ne kadar bu sözümler zâhirde acâyib görünür ise de hakikate Fransa ile İngiltere'nin yardımı Devlet-i Âliyye'ye lâzım değil idi ve o müdahâle-i

ecnebiyye Osmanlıları ğalebelerden, tabiî semerelerinden mahrum etti. Zirâ eğerçi düvel-i ğarbiyye ol vakt Devlet-i Âliyye'ye karışmaya idi, Tuna nehri etrafında müyesser olan ğalebeler bırakılmayarak Rusyalılar Memleketeynden kaçır idiler.

Rusyalılar kâmilten teleften kurtulmak için Bâbîâli'nin isteyeceği şurût-ı sulha razı olur idiler. Bâbîâli hakikaten ğalebe eder di.

Eğer o zaman Osmanlı yardıma muthaç idi diye teslim eder isen, Lehistan ve Çerkezistan sekineleri tabiî müttefikleri idiler. Zirâ bunlar Devlet-i Âliyye'nin düşmanından zulm ve ğadr görmekte idiler.

Eğerçi bu sekînelerle öyle bir itifak vuku` bulmuş ola idi, Rusya her taraftan tazyik olunup askerini üç fırkaya taksime mecbur edilir idi. Ve bu tefrik edile idi, Rusya bütün bütün mağlup kalıp mesele-i şarkıyye hallolunmuş olur idi. Memâlik-i Osmaniyye'de ve başka milletler arasında Rusya iğvasıyla tahaddis eden helecan ve şoriş kesilmiş olur ve sulh-ı âlem sabit kadem ve karargir olur idi.

Lâkin geçen harbde Şark'ta bu hüsn-i netâyic hâsıl olmak yerine Devleti- Âliyye fırsatı fevt edip düvel-i ğarbiyye elçilerinin nasihatlarına kulak verip tabiî dostları olan Lehliler ve Çerkezler ile bir itifak etmeyerek Fransa ile İngiltere yardımını kabul etti. Çerkezistan ve Lehistan'da hâzır olan heyecan bile İngiltere ile Fransa sebebinden men' olundu.

Pes düvel-i ğarbiyyenin yardımının neticesi ne idi. İngiltere ile Fransa, Osmanlıların ğalebe etkileri Tuna nehrini terk etmeğe cebr edip bu zâferlerin semerelerini tahsile mani' oldular. Rusya'nın kasdla kurduğu dolap olan (Sivastopol) kalesinin faidesiz muhasarasında kendilerini ve Osmanlı askerini telef ettikten sonra Rusya'nın hakikatte bir feth ve teshîri olmaksızın Bâbîâli'yi öyle bir sulha razı olmağa cebr ettiler ki, Rusya takriben harpten evvelki hâlinde bırakıldı. Bâbîâli Rusya'dan ne harb için tazminat ve hiç bir hakiki faide almadı.

Sâbıkan gösterdiğim vechle eğer Devlet-i Âliyye kendi kendine ve tabiî müttefiklerine i'timad etmiş ola idi, Rusyalıları harpten maksut olan Memleketeyn'den kaçırıp, şurût-ı musâlahâyı istediği gibi tertîb edebilir idi.

Bunlardan başka yine Osmanlılar yine Memâlik-i Mahrusa mevkiinin bir nice fâidelerinden dahi ğaflet edebiliyorlar. Meselâ Devlet-i Âliyye Rusya ile cenk ederken başka milletlerle bey' ve şîrâ hâlel gelmez. Ahâli asker masrafından maada hiç sıkıntı hissetmez. Lâkin Rusya böyle değıldir. Eğer Bâbîâli donanmayısla boğazı gereği gibi abluka ede idi, Rusya hasılatını dışarı çıkaramayıp bir kaç mah sürer sürmez halkı öyle zarurete duçâr olurdu

ki isyan eder. Zîrâ hâsıl olan muzâyıkaya tahammül edemez idi. Bu müddeâyı tasdike şu kafidir ki İmparator Aleksander (İstanbul hânesinin miftahıdır) demişti. Elkıssa şehri mezburun mevkii öyle müsâittir ki yalnız İstanbul sekînesi boğazı abluka ile Ahâlî-i Rusya'yı harap edebilirler.

Hâsılı'l-keîâm Memâlik-i Osmaniyye Hak Teâlâ hazretlerinin lütf u ihsanından bir kale-i kebîre gibidir.

Ve tabiattan öyle istihkâm olmuştur ki eğerçi sekînesi o mevkiin fâidelerine âgâh iseler âleme mâlik olurlar.

Lâkin Allah'ın ihsan ettiği hibeleri tanımayıp nice zarurî müttefiklere i'timâd ederlerse hak ve hükümet bozulup Allah tarafından düşmanlarının ellerine teslim olunurlar.

Zîrâ cümle milletlerin tarihlerinden âşikârdır ki, kaçan bir millet kendi kendine itimad etmek yerinde ecnebilere yardım ister ise, eğer ecnebilere muvafakat ederler ise elbette galebelerin semerelerini kendileri için alırlar. Sonra da sizi muhafaza edelim diye memleketi kendi askerleriyle doldurup ahîru'l-emr memleket sahibi olurlar.

Meselâ bundan dört sene mukaddem Purusya, Shelswig Holstaine memleketi ahâlisine Danimarka'ya karşı yardım verdi. Fi'l-vaki' Danimarkalıları kaçırdılar. Lâkin sonra memleketi tahliye etmedi. Akibet bundan bir sene evvel ahâli nisbetinde Purusya'ya ilhak etti.

Allah vere de bu vakıya yabancılardan yardım iteyenlere ibret ola. Bâlâdaki beyanlarım ile demek isterim ki, Devlet-i Âliyye ecnebi milletler ile mesâlih-i dâhiliyyesince meveddet ve muhabbet üzere olmaya. Zîrâ bir millet bey' ve şîrâ ve bunlara müşâbih umur için başka milletlerle ihtilat etmesi zarureten lazım ve pek fâidelidir. Lâkin bir adam dostlarının kendi hânesi umûruna karışıklarına tahammül edemeyeceği gibi, bir devlet başka devletlerin umûr-ı mahsusasına müdahale ettiklerine ruhsat vermesi gayr-ı münâsîp ve tehlikelidir. Zîrâ o vesile ile derece derece istiklâlini ğâib eder ve kendi memâlikine sâhib olamaz.

Meselâ garb devletleri Devlet-i Âliyye'nin umûr-ı dâhiliyyesine karışıkları ve cerzîre-i Girit'te Ussat'a akçe ve esliha gönderdikleri gibi el-hâletu'n-hâzihi Osmanlılar da, İrlanda'da hükümet-i İngiliziyeye karşı âsilere iâne irsal etseler idi İngiliz hükümeti onların öyle müdahâlelerine tahammül eder mi? idi. Her ne kadar Girit ile İrlanda birbirine tamâm-ı müşâbih iseler de, kezâlik Devlet-i Âliyye Hindistan'da Müslümanlara zulm olunuyor diye umûr-ı dâhiliyye-i İngiliziyeye müdahâle ede idi, hükümet-i İngiltere tahammül etmez idi. Aceb niçin tahammül etmez. Bu müdahale kavâid-i hukuk-ı milele muhâlifdir diyecek değiller

mi? Öyle ise düvel-i Avrupa'nın Hıristiyanları himâye bahânesiyle Devlet-i Âliyye'nin umûr-ı dâhiliyye-i mahsusasına karışıkları dahi hukuk-ı milel karşısında olsa gerektir.

Fi 12 Kanun-ı evel-i Frengi (Charles Wells)

Le Mukhbir, 12 Decembre (Aralık) 1867, nr. 16, s. 2-3

Biz Avrupa'yı şimdi anladık ki Türkistan'ı pek bilmiyorlar. Türkistan'da Rusya'nın dediği gibi zulm var sanıyorlar. Biz de (zulm var) dedikçe "Ha işte! Müslümanlar da ikrar ediyor" diyorlar. Tuhaf.

Yahu bizim zulm dediğimiz, sizin dediğiniz gibi değil. Biz Osmanlıyız. O vatan bizim hânemizdir. Bizim hânemiz umûruna her türlü itiraza hakkımız vardır. Zîrâ hânemizde yangın zuhur ederse zarar görecektir biziz. Hırsız girerse zarar görecektir biziz. Bizi boğan zulmün menbaı işte şudur. Hânemizde sahih babalarımız, sahih familyamız görünmüyor. Hânemiz içinde müdebbir olanlar umurumuzu yâd ellerle tesviyeye bırakıvermişler. Hânemizde yabancılar mutasarrıf oluyor. Hânemizde Moskov kavâidi milli kavâidn ziyâde yürüyor.

İşte Ey Ecnebler! Bizim zulm dediğimiz şey hep sizin yüzünüzden yani yalnız sizin menafinize hizmet edip bizi asla kayırmayan memurların harekâtından ibârettir ki, zulm denilen hâlin her cüz'ü bu menbâdan zuhur ediyor.

Le Mukhbır, 25 Decembre (Aralık) 1867, nr. 17, s. 1

Terk-i Lisan

Bugünkü zaafiyete bir sebep dahi hükümet-i Osmaniyeye, teb'asını bir lisan-ı umumî üzre terbiye etmemesidir.

Şu lisansızlığın birinci zararı tesehhül-i maariften mahrumiyet, ikincisi; mesâlih-i hükümetçe süûbet ve üçüncüsü; elsine-i müteaddide eshâbı olan tabâ-i muhtelif beyinde âdem-i ülfet.

Şikk-ı evvel yani Osmanlı lisanında ülûm ve maarif olmadığı beyândan müstağnidir.

Şikk-ı sâni ve sâlisin derecât-ı muzırratları ise zîrde derc olunan mü'tâlaadan anlaşılır.

Bu gelecek mü'tâlaayı İngiliz ulemâsından ve şark muhiblerinden Charles Wells Efendi yazıp tarafımıza irsal buyurmuştur. İşte derc olundu.

(Devlet-i Âliyye lisanına itibar etmediğine dâir)

(Mutâlaadır)

Devlet-i Osmaniyeye'nin tabîî kuvvetine dâir mektub-ı âcîzânemi *Muhbir* gazetesine derc buyurduğunuzdan Osmanlılara mühim diğer bir maddeye dâir şu bendi yazıp takdime ictisâr eyledim.

Zann-ı acizîye göre hükümet-i Osmaniyeye ilm-i siyâsetin mâlik-i muhakkak mevzuâtının birinden gaflet etmiştir. O ise bir lisan-ı umumîdir. Emr-i mücrîdir ki, bir devlet tebâsı beyinde ittihad-ı tahsil etmek için en iyi vasıta, mücerred bir lisan-ı umumînin vücududur.

Bu kâideye mebni idi ki bir millet her ne zaman bir memleketi feth ettiyse tab'asını kendi lisanını söylemeğe teşvik etti ve mesâlih-i devleti o lisan üzre icrâ eyledi. Mekteplerinde ve medreselerinde o lisanı öğretti. Hatta biraz senelerden sonra herkes ednâ ve a'lâ mücerred gâlib ve fatihlerinin lisanını söyleyip âkibet başka soydan tevellüd ettiklerini bile unuttular. Ezcümle bugünkü ittihad üzre görünen İngiltere halkı vaktiyle ne kadar cinslerden mürekkebed idiler iken cümlesi el-hâletu'n-hâzihi İngilizce söylediklerinden kendilerini İngiliz kıyas ediyorlar.

Zamân-ı kadimde İngiltere sekînesi (Britonlar) tesmiye olunur vahşî bir tâife idi. (Gatik) lisanı söyler idiler. Germanya tarafından Sakson kabâili denizi geçip Britonlara galebe ettiklerinde Saksonca yani eski İngilizce bir lisanı getirip cümle halkı o lisanı kullanmağa cebr

ettiler. Tâ ki bazı uzak ve تنها nahiyeler müstesnâ tutulduğu halde İngiltere'de asıl lisan feramuş oldu.

Bu lisan vasıtasıyla ahâli bi'l-cümle İngilizim dedi, başka cinsten mürekkep olduklarını unuttular beyinlerinde ittihad-ı kâmil peydâ oldu.

Kezâlik Fransa ahâlisi dahi iki üç nesilden tevellüd etmişler ise de cümlesi bir lisan söylediklerinden ittifâk-ı kâmil üzredirler. Kendilerini yalnız Fransız tasavvur ederler.

Bilâkis Osmanlılar memâlik-i mâ'lûmeyi feth edeliden beri reâyâyı Türkçe söylemeğe cebr etmediklerinden başka türlü türlü dil kullanmağa ruhsat verdiler. Buna binâen üzerlerinden dört beş yüz seneler geçmiş ise de hâlâ memâlik-i Osmaniyye ahâlisi ben Osmanlıyım demeyip, kimi ben Rumum, kimi ben Arnavutum, kimi ben Bulgarım demekte olduklarından beyinlerinde hemen ittihad-ı kâmil peyda olmadı gibidir. Zîrâ eski lisanlarını söylediklerinden başka cinsten olduklarını ferâmuş etmediler. Biribirlerine birâderler gibi nazar ederek müşterek menfaatlarını tervîç etmek yerinde, hemşehrilerini başka ve yabancı gibi kıyas edip türlü mümâneât ve muhâlenetler ile hükümete ne kadar zahmetler verdiler. Dört beş asır geçmiş iken hâlâ ahâli türlü türlü lisanlar söylediklerinden bir devlette beş on millet var gibidir ve hükümetin icrâ-yı nüfuzu gereği gibi karargir değildir.

Eğer bu imtiyazlar yani elsine-i mütenevvia vücudu Avrupalılarda olduğu gibi mahv edilse idi cümle halk ittifâk-ı kâmil üzre olur ve kendilerini yalnız Osmanlı kıyas eder idiler ve Osmanlı umûr-ı dâhiliyyesine karışmak için ecnebî milletlerle hiç bahâne kalmaz idi. Eğer bazı kimse reâyâ-yı ehl-i hükümetten başka bir cinsten tevellüd etmişler ise istiklâl üzre olmalıdırlar, diye itiraz ederse, zann-ı âcizâneme göre akılsızdır. Zîrâ dünyada her devlet ecnâs-ı müteaddideden mürekkep olduğu meşhurdur. Ekserisinde halk bir lisan söylediklerinden asıllarını unutup beyinlerinde ittifâk-ı kâmil peydâ oldu. Buna binâen ittihad hâsil etmek için reâyâsını mücerred bir lisan isti'mâline teşvik eden devlet dirâyetli ve akıllı devlettir.

Şimdi niçin hükümet-i Osmaniyye bu emirde diğer hükümetler gibi hareket etmesin. Hâlâ İngiltere'nin idâresindeki eski Britonlardan tevellüd eden İskoçyalılar ve İrlandalılar her ne kadar zaman-ı kadimde bir lisan-ı mahsusa malik ettiler ise de İngilizce söylemeğe mecburdurlar ve İngilizce söylemezler ise nice fâidelerden mahrum kalırlar. Çünkü umûr-ı dünyeviyye İngilizce'de icrâ olunur.

Meselâ taayyüş için hangi mesleğe süluk edecek olsalar, behemehâl İngilizce bilmek zarureten lazımdır. Mahkemelerde yalnız İngilizce kullanılır. Kanunâmeler hep İngilizce

yazılır. Muharrerât-ı resmiyye hep İngilizce olur. Cümle gazeteler İskoçya'da ve İrlanda'da bile İngilizce'dir. Bir me'muriyete geçmek için İngilizce bilmek lazım gelir. Hükümet-i Osmaniyye ise zarf-ı belâgat olan lisan-ı Osmaniyye'yi öğrenen kimseleri teşvik ve mükâfât yerine bilâkis hiç bir söz Türkçe bilmeyen kimseleri yine en âlâ ve mühim me'muriyetlere nasb eder. Hatta hâriçte çok ecnebler zannederler ki, Osmanlıların bu lisanları mevcut değildir yahut batmıştır.

Hükümet-i Osmaniyye lisanına itibar etmemesinden tahaddis eden bir ayıp şey dahi şudur ki, her devletin elçileri ve konsolosları gittikleri memleket lisanını söylerler ise de, meselâ İngiltere'den ve Fransa'dan Bâbiâli'ye irsal olunan elçiler ve konsoloslar hiç kendilerine Türkçe öğrenmek zahmetini vermezler.

Buna mebnidir ki o memurlar Osmanlılar ile ihtilat edemeyip vatanlarına avdetlerinde Müslümanları vahşi bir taife gibi vasf ettiler. Yalnız Rumlar ve diğer Hıristiyanlarla ihtilat ettiklerinden onlardan Osmanlı aleyhine efkâr olup Avrupaya devlet-i Osmaniyye aleyhinde kîl u kal tahdis eylediler.

Bundan maada hafî değildir ki İngiliz namında olan konsolosların ekserisinin aslı İngiliz değildir yahut muhtelif bir cinstendir ve içlerinde İngiliz olanlar hiç Türkçe bilmezler. Bu sebepten o İngilizler fi'l-vâki' ne şarkta temekkün eden İngilizlere ne de Müslümanlara faydalı değildirler. Hiç olmazsa bari iki millet beyninde bir alakâ-i hakikiyye yapmak dahi ellerinden gelmez ve Türkçe bilmeyip memleketin ahvâlini ve etvârını anlamazlar. Asıldan İngiliz olmayıp Rum veya diğer muhtelif bir cinsten olan İngiliz me'murları ise ne İngilizleri ne de Osmanlıları hakiki menfaatlerine teşvik istemezler.

İşte sebep budur ki, her ne kadar zahirde ve resmen İngiltere ile Osmaniyye beyninde münâsebet ver gibi görünür ise de hakikatte şu iki millet beyninde menâfi-i müştereke-i kesîrece hiç alaka var yok.

Buna binâen İngiltere ahâlisi ki bi'ttabi' Osmanlılara meyâl edilir. Rum vekillerinin İngiltere'de neşr ettikleri yalanlar ile Devlet-i Osmaniyye hususunda aldandılar. Bugünkü günde İngilterelilerin ekserleri Osmanlılar'ın aleyhine âmâde oldular.

Bu derde derman sual olunur ise ben derim ki hükümet-i Osmaniyye ol elçileri ve konsolosları kabul etmesin ki İngiliz değildirler yahut İngiliz ama Türkçe bilmezler. Fi'l-vâki' o Türkçe bilmeyenler, memâlik-i Osmaniyye'de dilsiz gibi olup ne hemşehrilerine ne de Osmanlılara faydalı olacakları mümkün değildir. Aslı İngiliz olmayanlar ise ne İngiltere'ye ne de Osmanlılara hakiki dost olacakları muhtemel değildir. Belki iki milletin bile menfaatlerinin zıttına harekette bulunurlar.

Maahâza hükümet-i Osmaniyye bu güne kadar ne hâriçte ne de dâhilde lisan-ı Osmanî taâlümüne hiç bir vechle teşvik etmedi. Bu sebepten dâhilde gereği gibi ittifak ve ittihad peyda olmadı. Ve hâriçte dost olabilecek çok milletlerin meveddetlerini gaib etti. Zîrâ onlar ile hiç hakiki alâka yok gibidir. Eğer Devlet-i Osmaniyye şimden sonra aklını toplayıp lisân-ı Osmanî tahsiline herkesi teşvik ederse bu güne kadar Osmanlıları ve İngilizleri rüsâ-yı âlem etmiş olan şu muzemmetli hâl birkaç senede tebdil olunur. Çünkü dâhilde herkes bilir ki: Türkçe bilmeyen adam hiç bir memuriyete nasb olunması gayrı mümkündür ve hâriçte dahi herkes bilir ise ki; ecnebî milletlerden Osmanlı'ya irsal olunan elçiler ve konsoloslar Türkçe bilmeksizin kabul olunmayacaklardır. O hâlde dâhil ve hâriç pek tiz Türkçe öğrenmeye mübâşeret edeceklerdir.

fi 14 Kânûnisânî-i Frengî (Charles Wells)

Le Mukhbir, 18 Janvier (Ocak) 1868, nr. 20, s. 4

Hatime

Şu sözle hatm-ı kelâm ederim ki bu yaşıma kadar nerde bir diyânetli, himmetli, hamıyyetli, hizmetli âkil gördüm ise onu meşveret taraftarı buldum. Ve nerde bir takvâsız ve himmetsiz, hamıyyetsiz, şehvetinden ve keyf ve hevesinden başka yere hizmetsiz gafil gördüm ise onu istiklâl ve istibdad muhibbi buldum. Ve türlü türlü i'tizarlarla milletimizi ve teb'amızı usûl-ı meşveret nizamından tenfir eder gördüm. Fakat meselenin asıl canlı yeri şu gelecek sual ve cevaptır.

(Sual)

Anladık. Usûl-ı meşveret veya diğer ta'birle millet meclisi lazım. Bu vasıta ile devletin hukuku himâye ve milletin hukuku vikâye olunacak. Gayetun ma fi'l-bâb-ı itlak ve istiklâlden kurtulunup, hükümetimiz (hükümet-i mukayyede) olacak. Fakat bir hükümeti takyid için evvela bir kayd lazımdır. Ednadan â'lâya kadar cümlenin başını kangı kayda bağlamalı. Şu zamana kâfi bir fıkıh kitabı mı var? Yoksa bir mükemmel kanunnâme mi var ki, Devlet bu gün idâre-i meşruta ilan edecek olsa, idaremiz falan kitapta yazılı olan hududa riâyette olacaktır diye bir kitap gösterebilsin. Bu bir!

İkincisi: Böyle bir usûlun iktizâsındandır ki devletin toprağına ayak basanların kâffesi o kanuna tabî olsun, kimse müstesna tutulmasın. Halbuki ecnebi devletler teb'alarını mahkemelerimize yollamıyorlar. bizim şer ve kanunumuzla hükme razı olmuyorlar. Şüphe yok ki ecnebilerin bu hareketleri usûl-ı meşru'a üzre terakkimize mani'dir.

Üçüncüsü: Sualsiz, hesapsız halkın malını yemeğe alışmış olan memurlar ve zorbalar bu usûl-ı âdileyi halka çirkin göstermeğe çalışıyor. Devlet yeni şeriat yapmağa kalkıştı. Maazallah fena olacak falan diyerek ahâliyi tenfir ediyor.

Dördüncüsü: Haydi bu mahzurların hepsine mukâvemet olunarak şu usûl meydana çıkarılsın, ya bu usûlu icrâ için kimin ve hangi zatın eline teslim etmeli ki onun hüsn-i isti'mâlinden halk muhsenat müşahede etsin de usûl kabul olunarak teessür etsin. Devlet Tanzimat icrâ edecek oldu. İşlerine yaramayan müfsidler halkı ayaklandırdı. Bereket versin ol vakt Arif Hikmet Bey gibi a'lem ve adl merci-i ümmet ve hamî-i şeri'at zat var idi de taşralara çıkıp ahâliye va'z ve nasihat ederek Tanzimat'ın müstelzim olduğu adâleti tefhim etti. Ama hain ve gafil memurlar Tanzimatı öyle suistimal ettiler ki ahâliye çirkin gösterdiler. Hâlâ halkımızın Tanzimat dendikçe tüyleri ürperir. Devlet umûr-ı nafia ve meâbir meclisleri açtı. Yol yapmağa memur olanlar yol bedeli diye ahâliden topladıkları paraları yuttular. Yol yapmak nizamını halka para kapmak tuzağı gibi gösterdiler. Eğer hal bu dediğim merkezde

olmaydı, ellibeş tarihinden beri Tanzimat ol derece teessüs eder idi ki bugünkü günde vükelâ-yı devlet sualsiz hesapsiz yaşayamaz. Ve keyfe mâ yeşâ saltanat süremez idi.

(Cevap)

Bir mükemmel kitap yazılincaya kadar şimdiki hâl ile bekâya mütekeffil olacak hiç bir medar yoktur. Devlet şimdiye dek âmel-i iltizam eyledi ki, feteva ve düstûr üzerine (usûl-ı meşveret) ilan etsin ve bu usûl düstûra zeyl edilsin. Biz şimdi cüziyâtı bırakalım. Evvel baevvel vüzerânın, valilerin eyâdi-i istiklallerinden herkesin malı, ırzı, canı kurtulsun. Bu usûl şu vechle vaz' ve i'lan olunduktan sonra hükümet-i mukayyemimiz zamanın havâdis-i cedfidesine kâfi ve cami' olmak üzere bir kitap cem' ettirmek için İstanbul ve Mısır ve Tunus ulemâsından zaman ve hâle vakıf fukahâyı ve îcâb-ı vakti iş içinde bulunarak tecrübe etmiş olan vüzerâ ve me'murini bir mahalde cem edip ve onlardan bir mükemmel meclis teşkil eyleyip padişahımız ecdâd-ı uzzâmına iktidâ-i şer-i şerife tevfiik ve hükm-i zamâna tatbik ettirerek bir fetevâ te'lif ettirsin. Zîrâ şu zamânede Müslüman devletini tab'â-i muhtelifesinin hukukunu muhafaza ile beraber idâre edecek bir kitap öyle kalem oynatıvermekle ve ağza geleni söylemekle yazılamaz. Ta'rif ettiğimiz gibi büyük zatlardan mürekkep cem'iyete muhtaçtır. Hukuku te'min edecek böyle bir kitap meydana çıktıktan sonra muhibbimiz olan ve sahihen terakki-i devletimizi isteyen düvel-i ecnebiye, teb'âlarını mahkemelerimize teslim ederler. Zîrâ ihkaktan emin olurlar. Evet düvel-i ecnebiyye içinde, teb'asını kanunumuza teslim etmeyeceğinden başka bizim teb'amızın bazı sınıfını bile ifsat edecek hâinler bulunacaktır. Artık o mekulelere behakk müdafaa olunup kanunumuzu kabul etmeyenler toprağımıza kabul olunmazlar.

Menafi-i şahsiyelerini ibtal edecek böyle bir usûl-ı âdilenin zuhurunda halkı ifsada çalışacak memurlar ve zorbaların îka' edecekleri fitneyi def'e, işbu usûl-ı âdilenin hüsn-i isti'mâli kâfidir. Bununla beraber diyâneti ve hamiyet-i milleyyesi olan âlimler kitap yazar gazete yazar, halka hakikat-i hâli anlatır. Hangi devlet vardır ki yeniden vaz' ettiği bir usûlun te'sisine kadar bu gibi mahzurlara mukâvemet etmemiş olsun. Dördüncü mahzur ki bu usûl-ı âdileyi kimin eline teslim etmeli ki hüsn-i isti'mâliyle teessüs etsin, denildi. Bunun cevabı (Akvâmu'l-Mesâlik) te mestur olduğundan işte aynıyle Arabî'den terceme ettik:

"Memâlik-i İslamiyye'de müstahdem olan memurları üç fırka görüyoruz. Birinci fırka şunlardır ki: Usûl-ı meşvereti sâdikâne tahsin ederler ve bu usûlun intac edeceği himmet ve hürriyet ve bi'l-cümle teb'âca menâfi'de kesret maslahatlarını kendilerinin

hükümet-i mutlaka hizmetinde kazanacakları akçe, bohça, 'atiyye, ihsan üzerine tercih ederler.

İkinci fırka gayr-ı farıktırlar. Hatta şimdiki idâre ile o türlü idâre beyrinde çokluk bir fark görmezler. Belki bazısı bu usûl-ı âdileyi ağır zaman bid'âtlerinden âddederler. Eski usûl üzere kalmayı tercih ederler. Bu firkanın zannının menşei fehimde kusudur ve dünyanın mamur yerlerindeki rahat ve tefevvukun bu usûl-ı âdileden tevellüd ettiğini bilmemektir. Üçüncü, fırka-i fâriktırlar ve bu usûldan zuhur edecek menâfi-i memleket ve devleti pek âlâ anlarlar. Ancak hükümet-i mustakilede mesuliyetsizce kazana geldikleri fevâid-i şahsiyelerini menâfi-i âmmeye tercih ederler.

Bunların şu hareketinin menşei mücerret diyânette ve himmette noksanlıktır ve dünyevî ve uhrevî avâkibi mulahaza etmemektir. Şu tefrik ve tasvir ma'lum olduysa usûl-ı meşveret Tanzimatı her ne kadar hüsn-i tertip ve şer'-i şerife ve muktezâ-yı hâle tevfiikan nihayet derrecede tehzîb olunmuş olsa bile memâlik-i İslamiyye'de te'sis için birinci firkanın elleriyle icra etmedikçe muhâsenâtı anlaşılamaz ve hiçbir fâidesi zâhir olmaz. Diğer fırkaları böyle hizmet-i hayriyyede istihdamdan matlubun hilâfi hâsıl olur, başka bir şey görülmez. Hususen üçüncü, hürriyet düşmanı olan fırka ki bu usûlun belki de lağvine bâis olur. Zîrâ himmet-i mahsusası usûl-ı hürriyeti ve menâfi-i âmmeyi ta'tile munbaistir. (ilâ âhir)

Bir insan vatanından faidesiz ayrılmak hakikaten teesüf olunacak şeydir. Değil kendisi dostları dahi esef eder. Buna mebni dostlardan bir zat sıdk-ı zamirinden naşî benim İstanbul'a avdetim esbabına teşebbüs edip o bapta bazı ihtârat taraf-ı aciziyeye yazmış ve mektubunda şimdiye kadar tutmuş olduğum mesleği tebdil ettiğim halde bir çok teshîlat göstermiş, bunun üzerine o zat tarafına yazmış olduğum cevab-nâme-yi, ber-vech-i zîr derc edeceğim.

Suret-i Cevab-nâme-i Âcizî

Mektubunuzu aldım. Nasihat buyuruyorsunuz ki şimdiye kadar tuttuğum yolu tebdil edeyim. Çünkü beyânınıza göre eğer tebdil etmezsem dostlarımı darıltmış olacağım. Nasihatınız taraf-ı aciziyeye muhabbet ve meveddetten neş'et ettiğini bildiğimden şimdi size açıktan açığa ifâde-yi meram edeyim. Şöyleki şimdiye kadar daîninizin tuttuğum yol yalnız mucib-i idrâkım ve muktezâ-yı sıdk-ı zamîrim olup yoksa zerre kadar istifade arzusu mülâhazamdan geçmedi.

Mâdemki kimseye aldanmadım ve tuttuğum yolu kendi irademle tuttum terk edemem, beni mazur tutunuz. Eğer terk etmedi diye beni dostlar terk ederlerse o hâlde onların sadık dostlar olmadıkları tebeyyün eder. Asıl sadık ve hakiki dostlar beni terk etmezler. İfade buyurduğunuz akçece muavenet bahsine gelince dainizi şöyle bilmek lazımdır ki; arabaya binmeğe, güzel taam yemeğe, döşekte yatmaya muhabbetim yoktur. Öyle bir adamım ki icabında yalın ayak yürümek, toprak üstünde yatmak, kuru ekmek kemirmekten müteazzi olmam. Bu hâl ile beraber öyle dostlarım vardır ki gazete değil bir yerde oturup bazı meseleler yazıp mektuplarla göndersem kemâl-i hevesle satın alırlar, nerde bulunsam kalemim beni besler.

Hülâsâ-i kelâm ben öyle dost gâib etmemek için mâmusumu feda edemem. Ben Âlâh'tan başkasını tanımadığım cihetle ebnâ-yı nev'immin en kudretlisinden bile korkmağa kibr ederim. Benim gözlerime insanların iktidarı pek hakir görünüyor. Cemî-i zamanda hakikat ve doğruluktan ayrılmayıp mesleğimde sâbit-kadem bir herifim Cihanda dört günlük ömür için müdâhâne ve riyâ telaşlarını çekemem. Doğruluk gibi kolay yoldan ayrılp da öyle tekellüflü tariklere gidemem.

Birâder Efendi; Zât-ı âlîninizin hakaniyeti sevdiğinizi bildiğimden şöyle riyasızca açıktan açığa yazdığım mektuba güvenmezsiniz zannındayım. Herhâlde sâdık ve riyasız bir dostunuz olduğumu teşekkürle okuyacağınız şu mektuptan daîninizi mazur tutmanızı umarım efendim.

Ŗimdi Ŗu mektubumuzu okuyan ihvan-ı vatan, anlayacaklardır ki dost kiyafetinde görünen bazı garazkr dŖmanların İstanbul'a iŖe ettikleri haberler yani hükümet tarafından Muhbir'e iltifat olumuŖ dedikleri sözler mahzen fitnelik için olup aslı faslı yoktur.

The Mukhbir, 16 July (Temmuz) 1868, nr. 43, s. 1-2

Hattumuzun Islahı

Malumdur ki hattımızın tarik-i ıslahını şimdiye dek çok zevât tefekkür etti. Ve bazıları bazı tarik icât etti. Bunlardan gördüğümüz tarik-i muhteri'e dört kısma münhasırdır.

Kısm-ı Evvel: Hurufumuzun eşkâl-ı ma'lumasini oldukça ibka ile ihtira olunacak hareketleri şikk-ı mahsusuyla satır içine derc etmek.

Kısm-ı Sâni: Hurufumuzun eşkâl-ı ma'lumesini nisbetle tağyir ve takti' edip mesela Fransız harufuna benzetecek bir hale koymak.

Kısm-ı Sâlis: Hurufun eşkâlini ber-vech-i mezkurla tağyirle beraber lazım gelecek hareke ve işaretlerin hepsini satır içine derc etmek.

Kısm-ı Rabi': Hurufumuzun eşkâl-i mazbutasını tağyir ve takti' etmeyip ve hârekâtı satır içine derc etmeyip öteden beri ma'lum olan hareketlerimizi müptedilere ta'lim için kullanmak, fakat noksan görünen harflar ve hareketler için işaretler ihtira edip bu işaretleri eski hareketlerimiz gibi haruf üstüne yazmaktır.

Şu aksam-ı erba'adan her birine dair şimdiye dek yazılmış ve basılmış olan risaleler erbâb-ı taharrînin ma'lumudur. Ben derim ki kısm-ı rabi' bizce daha layıktır. Çünkü hattımızı ıslaha lüzum neden görüldüyse yalnız o mertebe ıslaha teşebbüs kâfidir. Yoksa yeniden bir mükemmel hat tertibine kalkılırsa, yalnız bizim hattı değil dünyada mevcut her kavmin hatlarını ıslah lazım geleceğine hiç şüphe yoktur. Bizce lüzum mesele ol harfleri yazıldığı vakit dört beş türlü okunmağa ihtimali olduğundan ve iltibassız nutk için mevcut hareketlerimiz kâfi görünmediğinden bir çocuk üç dört sene mektebe gider gelir, yine bir gazete alıp okuyamaz.

Halbuki Avrupalıların hatlarını birkaç hafta ta'lim eden müptediler kendi lisanlarında olan mesela gazeteyi okurlar. İşte hatların şu halleri Avrupalıların ta'mim-i maarifte olan takaddüm ve terakkîlerine ve bizim hasr-ı maarifle te'hir ve tedennimize başlıca sebep olmuştur. Mütalaası değil mi? Bu mütalaa üzerine hattımızın (okunamadı) ve eşkâlini tağyire hâcet olmayıp mücerret telaffuz ve hareket-i lisan için işaret-i mahsuslarımız olmak bize kâfidir.

Bu halde kısm-ı rabi'i tahsin ederiz. Ve eski malımız olan med ve teşdid ve cezm ve üstün ve esre ve ötre ve durak işaretlerimizi müptedilere ta'lim için kullanıp daha lazım olan işaretleri ihtira ederiz. Maahaza biz hattımızı ıslaha kalkıştığımız vakitte öyle bir ma'ruf yolda ıslah etmeliyiz ki o yeni hatta ilişenler nice yüz senelerden beri yazılmış veya basılmış

kitaplarımızı okumaktan mahrum kalmamalı. İşte bu mütalaa üzerine dahi kısım-ı rabi'i tercih lazım gelir.

Bu cümle ile beraber her bir şeyin asıl mütearifini kaybetmeyecek ıslah her halde tağyirden evvela ve kabul-ı ezhara akrebdir. Bu babda hatıra gelirse ki madem hareketler satır içine girmeyecek, bu halde mesela mektup yazarlar üstünden işaretleri vaz'da tekasül ve tağyir-i mahal edecekleinden yine okunamaz.

Bunun cevabı zahirdir. Zîrâ o işaretler yalnız mübtedileri iptidâ-yı emirde ta'lim için olup müntehiler için değildir ki mektuplarda, defterlerde kayd olunsun. Bir müptedi okumağa alıştıktan sonra, okumakta müntehi olup, hareketlere muhtaç kalmaz. Her lisanda bu böyledir. Görülmez mi ki Yahudilerin hatlarında bizimki gibi hareketler, işaretler vardır. Bu hareketlerle müptediyi ta'lim edenler, sonra mektuplarında ve defterlerinde bu işaretleri hiç kullanmazlar. Yunanca'da dahi böyledir. Fransızca'daki (akant) denilen işaretlere müptediler muhtaçtır. İngilizce'de (akant) işareti yoktur.

Gelelim işaretlerin eşkâline: Ben derim ki bunlar için yabancı şekiller ihtira etmemeli. Ancak öteden beri ma'lumumuz olan işaretlerden ve şekillerden kullanmalı. Zîrâ kabul-ı ezhana akrebdir. Görülmez mi ki bizim hattımızın muhtaç olduğu işaretlerin ekserisine İngiliz hattı dahi muhtaçtır. Şöyle ki bizde () dört beş türlü telaffuz olunur. Biz şimdi okuma ihtimali olduğu gibi İngilizce'de de (O) dört beş türlü telaffuz olunur. Biz şimdi aday-ı lafzı ıslah düşündüğümüz gibi İngilizler dahi düşünmüşler. Akıbet bazı ulemâ işaret-ı mahsusa ihtira' etmişler ki o işaretler rakamların şekillerini kullanmaktan ibarettir.

Madem ki bizim dahi göz alışmış rakam şekillerimiz vardır. O halde mesela gibi ma'ruf olan şekilleri kullansak her halde teshil edilmiş olur.

Tenbih-i Evvel: Şu yazılan mütalaa tertib etmekle olduğum (Suavî) Elif ba cûz'inin mukaddimesinden telhisdir. Harekeli hurufumuz olmadığından misal irad edemedim. Fakat meram anlaşılır.

Sânî: Bu bahs küçük bir meseledir, zan olunmasın. Hattımızın ıslah olunması ta'mûm-i ma'arife başlıca sebep olduğundan milletimizin terakkisi ıslahlara tevakkuf eder.

Sâlis: Bu esas üzere Elif ba cûz'i tertib etmekteyim demekten maksat halkı bu kısma davet değildir. Bu ıslah-ı hat meselesinde her kim bir şey düşünür de tarafımıza yazarsa bizi memnun eder. Şimdiye dek bu meseleye dair pek çok risâleler nezdimizde mahfuzdur. Fakat nakıs olduğundan daha böyle bir karar verilmemiştir.

Rabi': Bu meseleye dair yazılacak ıslahı, fakat Türkçesini İstanbullular yazmak lazım gelir. Zîrâ taşralıların natıkları med ve kasr ve sair hareketlerde birbirine benzemez.

Hâmis: Bu meseleye dair bir şey yazanlar yeniden bir kâmil hat eder gibi düşünmemeli. Mevcudu oldukça mertebe-i kifâyeye îsâl-ı tarikini bulmalı. O suretle ki islah olunan hatta alışanlar eski hattımızı okumaktan mahrum kalmamalı.

The Mukhbır, 31 August (Ağustos) 1868, nr. 47, s. 1

SONUÇ

Muhbir, Türk basın tarihinde olduğu kadar Türk edebiyatı, tenkid tarihi ve fikir hayatında da önemli bir yere sahiptir.

Muhbir, Tanzimat edebiyatıyla tanıştığımız siyasi ve fikrî makale türünün güzel ve etkileyici örneklerini ihtiva etmekle kalmamış tenkid tarihimizde önemli bir çıkış açmıştır. Genel olarak içtimaî ve siyasî meselelerin yoğun olduğu gazetede, özellikle Türk dili ile ilgili meseleler, dilde ıslah çabaları önemli bir yer tutar.

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasî ve malî istikrarsızlık süreci içerisinde ülkenin kurtuluşu ve toplumun refahı için gösterilen çabalar içerisinde Muhbir önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Hükümeti ve toplumu daima meselelere gerçekçi bir yaklaşımla bakmaya teşvik etmiştir.

Muhbir'in dönemin siyasî ve sosyal meselelerine vakıf bir yayın organı olarak, hükümete yaptığı öneriler bazen tehdite kadar varabilmiştir. Bu durum, gazetenin konuyla ilgili ciddiyetini göstermektedir.

Muhbir, bir yandan hükümetin keyfi idaresinden yakınırken gerek üst bürokrasinin gerekse diğer memur kesimlerinin kontrol edilmesi gerektiğini belirtir; öbür yandan hükümetin zarurî haller dışında iç ve dış borçlardan ve gereksiz harcamalardan kaçınması gerektiğini belirtir.

Muhbir, Osmanlı Devleti'nin maddi ve manevî rahatsızlıklarına değinerek, meşveretin terk edilmesi, alimlerin sosyal meselelerde devre dışı kalması veya fonksiyoner olmaması, ülkedeki mevcut potansiyelin adalet ve hukukça eşit olmaması, taklit yoluyla kültürel kimliğimizden uzaklaşmamız, devletin dine sahip çıkmaması, rüşvet, yolsuzluk gibi sebeplerden dolayı devletin zayıf düştüğünü savunur. Ayrıca devletin eğitim-öğretim hizmetlerine gereken önemi vermediğini belirtir.

Muhbir gazetesinde değinilen meseleler günümüzde de hemen hemen var olduğu için, o günkü olayların sebep ve sonuçlarına bakılarak günümüz siyasî ve içtimaî hadiseleri etrafında daha dikkatli ve temkinli davranılabilir ve daha objektif kararlar verilebilir kanaatindeyiz.

Gazetede *niçinci mektubu* başlığı altında yayınlanan yazılar, günümüzdeki siyasî muhalefetin fonksiyonlarını icra etmiştir. Bu vesileyle Muhbir, aynı zamanda bir edebî tür olan gazete makalesini bir sosyal ve siyasî tenkit aracı olarak kullanmıştır.

Gazete Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olmakla beraber, birkaç yazı dışında gazetenin tek yazarı Ali Suavî'dir. Ali Suavî siyasî ve sosyal tenkidleriyle, meselelere bakış tarzıyla ilgileri üstüne çekmeyi başarmıştır.

Tarihte Türk dostu olarak bilinen Charles Wells ise özellikle dil konusundaki ilginç görüşleriyle dikkatleri üzerine çekmiştir.

Türk edebiyatının büyük üstadlarından Ziya Paşa'nın da yazılarıyla az da olsa katkıda bulunması gazetenin önemini daha da arttırmaktadır.

Çalımamız az da olsa basın ve fikir tarihimize katkı sağlayabilecekse kendimizi mutlu sayarız.

SUMMARY

Muhbir (The journalist) is worth-mentioning in the history of Turkish literary criticism and Turkish thinking as well as in the history of Turkish media.

Not only is it composed of political and ideological article form that was brought with Tanzimat literature, but also it has a prominent effect in the history of criticism. In that newspaper, which is mostly involved in social and political issues, the problems in Turkish language, the innovations in the language are dealt with in a great intensity.

The journalist has undertaken an important function for the salvation and the well-being of the Ottoman society that was collapsed during the process of political and economic instability. It has promoted the state and the public to deal with these issues in a rather realistic approach.

As an organ of media that was aware of political and social issues of the period, it has even threatened the state. This shows its earnest mission about the subject.

While this newspaper, in the one hand, complained of the rule of the state, in the other hand, it proclaimed that the state should have avoided of unnecessary expenditure except for indispensable ones.

The journalist advocates that the lack of dialogue between the scholars and the disinterest of the scholars in social matters and the disfunction of them and the unjustly and disproportionaoly division of the present potansiel in the country and getting rid of our identity by way of imitation and the indifference of the state to the religion, social turmoil and bribery have led the weakening of the state and the resession of the society. In addition, it expresses that the state does not care for the education of the people.

We have the conviction that the problems touched on in that newspaper are paralelled with that of today, the cause and result relationship of the issues like social and political events could be reevaluated in the light of that of the past.

In the newspaper, the writings published under the title *The Inquirer letter* performed the functions of the political opposition of today. There fore *The journalist* handled the newspaper, article which is also a literary genre, as a means of social and political article.

Though the newspaper is a publishing organ of *Organization of the New Ottomans*, the only writer of the newspaper is Ali Suavî, apart from some other writings. Ali Suavî has attracted the public interest with his point of view of social and political criticism.

Charles wells, who was friendli to Turks, was also a prominent literary figure about his interesting views especially on language.

The contribution of the great genius Ziya Pasha with his writings has also increased its importance.

If our study contributed to the history of media and ideology of ours we would be grateful.

KAYNAKLAR

- 1- BERKES, N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İst., 1978
- 2- ÇELİK, H., *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yay., İst., 1994
- 3- -----, "*Gazete İcad Oldu, Mertlik Bozuldu*", Türkiye Günlüğü, Sayı: 24, Güz 1993
- 4- -----, *Osmanlı Yanlısı İngiliz Dış İşler Komiteleri*, İnkılâb Yay., İst., 1994
- 5- E. TEVFİK, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Haz: Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yay., İst., 1973
- 6- EBUZZİYA, Z., "*Cerîde-i Havâdis*", T. D. V. İslam Ansk. C. V, İst., 1993
- 7- GÜNYOL, V., "*Matbuat*", M. E. B. İslam Ansk. C. VII
- 8- İNAL, M. K., *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh Yay. C. II, İst., 1988
- 9- İNUĞUR, M. N., *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Yayınevi, İst., 1982
- 10- İSKİT, S., *Hususî İlk Türkçe Gazetemiz Tercümân-ı Ahvâl ve Âgâh Efendi*, Ulus Basımevi, Ank., 1937
- 11- KAPLAN, M. - ENGINÜN, İ - EMİL, B., *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., C. I., İst., 1974
- 12- *MUHBİR (LONDRA) Gazetesinin Koleksiyonu*
- 13- PAKALIN, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M. E. B. Yay., İst., 1983
- 14- SERTOĞLU, M., "*İstanbul*" M. E. B. İslam Ansk. C. V/II
- 15- TANPINAR, A. H., *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Basımevi, İst., 1988
- 16- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, T. T. K. Yay., C. III, Ank., 1983
- 17- YERLİKAYA, İ., *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Hayatında Basiret Gazetesi ve (Pencermenizm-Panislamizm-Osmanlıcılık Fikirleri)*, Y. Y. Üniv. Fen-Edb. Fak. Yay., Van, 1994